

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Навчально-науковий інститут філології та журналістики
Науково-методична лабораторія
«Освітньо-виховні системи Полісся»

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

*Збірник наукових праць молодих науковців
(за редакцією О.С. Березюк, О.М. Власенко)*

**Житомир
Вид-во ЖДУ ім. І. Франка
2013**

УДК 378
ББК 74.58
І 67

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Житомирського державного університету імені Івана Франка
протокол № 10 від 24 травня 2013 року*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

О.С. Березюк – кандидат педагогічних наук, професор кафедри педагогіки

О.М. Власенко – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки

Т.В. Маркова – аспірант кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

О.Є. Антонова – доктор педагогічних наук, професор Житомирського державного університету імені Івана Франка.

З.І. Нагачевська – доктор педагогічних наук, професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

О.М. Топузов – доктор педагогічних наук, провідний співробітник, заступник директора Інституту педагогіки АПН України

Формування загальнокультурної компетенції майбутніх фахівців: збірник наукових праць / за ред. О.С. Березюк, О.М. Власенко. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – 122 с.

У збірнику досліджено основні проблеми формування загальнокультурної компетентності майбутніх фахівців, а саме: науково-методичне забезпечення компетентнісного підходу в процесі підготовки майбутніх спеціалістів, формування загальнокультурної компетентності особистості засобами інноваційних технологій в сучасному освітньому просторі, особливості та специфіка професійної діяльності майбутніх фахівців, методи об'єктивного оцінювання рівня компетентності випускників різних освітньо-кваліфікаційних рівнів в Україні тощо. Для викладачів вищих навчальних закладів, молодих науковців, магістрантів, студентів та вчителів загальноосвітніх шкіл.

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів. Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей.

Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2013.

ЗМІСТ

<i>Дубасенюк Олександра.</i> Загальнокультурна компетентність: сутність та наукові підходи	5
<i>Березюк Олена.</i> Формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців в сучасному освітньому просторі	10
<i>Власенко Ольга.</i> Роль освіти та культури у формуванні професійної особистості	20
<i>Яцик Ірина, Опредьянська Ольга.</i> Дескрипція загальнокультурного типуажу «Віртуальна особистість» в сучасному освітньому просторі	22
<i>Пащенко Анна.</i> Використання інноваційних технологій у формуванні загальнокультурної компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів	23
<i>Березюк Юлія.</i> Формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови	26
<i>Синюкова Людмила.</i> Формування естетичної культури учнівської молоді засобами мистецтва	30
<i>Вознюк Олександр.</i> Духовність як компетентність особистості	34
<i>Глазунова Леся.</i> Критерії та рівні сформованості естетичної компетентності майбутнього вчителя-філолога	46
<i>Величко Наталія.</i> До проблеми визначення понять «компетенція» та «компетентність»	50
<i>Коваленко Валентина.</i> Аналіз ключових понять компетентнісного підходу вищої медичної освіти	54
<i>Маркова Тетяна.</i> Формування міжкультурної компетентності як основа навчання іноземної мови	57
<i>Ярош Анна.</i> Загальнокультурна компетентність: проблеми, досвід, перспективи	59
<i>Мельнішук Владислав.</i> Взаємозв'язок мотивації та компетентності учня-старшокласника	64
<i>Смірнова Олена.</i> Загальнокультурна компетентність: проблема визначення, структура дослідження	67
<i>Крушець Юлія.</i> Формування комунікативної компетентності учнів в процесі викладання гуманітарних дисциплін	70
<i>Ярмолюк Ольга.</i> Компетентнісний підхід як умова формування майбутнього фахівця	73
<i>Мельчинська Алла.</i> Формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів-словесників у процесі професійної підготовки	76
<i>Хаяк Юлія.</i> Формування загальнокультурної компетентності засобами засобами інноваційних технологій в сучасному освітньому просторі	78

<i>Тарасенко Світлана.</i> Проблема формування культури невербальної комунікації майбутніх фахівців	80
<i>Свиридюк Олена.</i> Інноваційні технології у формуванні професійно-ціннісної сфери студентів вищих медичних закладів	83
<i>Деркач Марія.</i> Формування та активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів	87
<i>Кривенко Ірина.</i> Проблема інноваційних технологій в процесі формування майбутніх фахівців нової школи	90
<i>Файдюк Марина.</i> Теоретичні основи загальнокультурної компетенції в системі навчання майбутніх учителів	92
<i>Горностай Ірина.</i> Моральна культура медичної сестри	95
<i>Суй Марія.</i> До питання формування загальнокультурної компетентності майбутнього педагога засобами інноваційних технологій	98
<i>Нікітчина Марія.</i> Формування комунікативних здібностей як складової загальнокультурної компетенції майбутнього вчителя	101
<i>Горячко Олена.</i> Формування творчих здібностей учнів на уроках гуманітарного спрямування	105
<i>Красовська Юлія.</i> Ідеї А.С.Макаренка про комунікативність вчителя-філолога	108
<i>Захарчук Наталія.</i> Формування комунікативної складової змісту навчальних програм та підручників підготовки майбутніх фахівців	111
<i>Кравчук Віта.</i> Формування комунікативних умінь учнів початкових класів у процесі викладання гуманітарних дисциплін	114
<i>Дідус Микола.</i> Роль самоосвіти у професійному становленні вчителя	117
<i>Герасимчук Оксана.</i> Розвиток мобільності майбутнього вчителя в умовах сучасного освітнього простору	119

*Олександра Дубасенюк,
доктор педагогічних наук, професор
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ: СУТНІСТЬ ТА НАУКОВІ ПІДХОДИ

Закон України “Про Освіту”, „Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті” спрямовують вищу освіту на забезпечення фундаментальної наукової та професійної практичної підготовки вчителя, здобуття громадянами країни освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їх здібностей та інтересів, а також підготовки освічених, моральних, мобільних, конструктивних і практичних людей, здатних до співпраці, міжкультурної взаємодії, які мають глибоке почуття відповідальності за долю країни, її соціально-економічне процвітання [2, 5].

Стрижнем професійної підготовки спеціаліста ХХІ століття постає розвивальна, культуротворча домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання і вміння для творчого розв’язання проблем. Зазначене повною мірою стосується професійної підготовки вчителя, який усвідомлює свою соціальну відповідальність, постійно дбає про своє особистісне і професійне зростання, вміє досягти нових педагогічних цілей.

Дослідження процесу формування професійної компетентності майбутнього вчителя, обґрунтування його наукових засад передбачає вивчення сутності поняття професійної компетентності вчителя, його особливостей та генези. Аналіз проблеми розвитку професійної компетентності вчителя в зарубіжних і вітчизняних педагогічних школах з позицій культурологічного та аксіологічного підходів свідчить про появу нових досліджень, пов’язаних з розробкою науково-педагогічних засад професійної підготовки фахівців, а саме:

- розробка професіограм та кваліфікаційних характеристик, у яких формується система вимог до змісту підготовки вчителя на певному факультеті ;
- вивчення структури педагогічної діяльності й виділення за її компонентами типів педагогічних умінь і навичок;
- розробка змісту, форм і методів формування теоретичних знань і педагогічних умінь за конкретними видами роботи вчителя-вихователя;

Як свідчить категорійний аналіз, “компетенція” є похідним поняттям від “компетентності” і означає сферу застосування знань, умінь і навичок людини, а “компетентність” – семантично первинна категорія, яка представляє їх інтереоризовану (трансформована в особистісний досвід) сукупність, систему, деякий “багаж” знань людини. Тому, “компетентна” у своїй справі людина – це “та, хто є визнаним знавцем у будь-якому питанні” (Н.М. Бібік, О.Я. Савченко, С.О. Сисоєва).

Науковцями було здійснено категоріальний аналіз поняття “компетентності” за допомогою методу контент-аналізу (Ю.М. Захарчишина, В.О. Калінін). Відповідно до вимог цього методу було виділено цілісну системоутворюючу одиницю аналізу, за яку приймався ряд суджень авторів про поняття “компетентність” як предмета дослідження. Визначені найпростіші одиниці класифікувалися, потім підраховувалася частота їх виявлення. Наведено приклад застосування такого методу у дослідженні В.О. Калініна. Ним було проаналізовано

поняття “компетентності” 30 авторів різних галузей науки, ми виділили такі стійкі ознаки зазначеного поняття (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Головні компоненти поняття “компетентність”			
№	Категорійні ознаки поняття компетентність	Кількість авторів	
		Абсолютне значення	у %
1.	Здатність застосовувати набуте на практиці	27	90
2.	Освіченість	26	88
3.	Взаємозв’язок знань, умінь і навичок	23	76
4.	Досвід	23	76
5.	Цінність	23	76
6.	Професійно значущі якості	22	73

На цій підставі поняття “компетентність” стосовно характеристики рівня професіоналізму особистості визначено як здатність розв’язувати проблеми, що виникають, яка ґрунтується на знаннях, уміннях, навичках, досвіді та цінностях, отриманих особистим шляхом освіти та практичної діяльності [3].

Отже, основними компонентами будь-якої компетентності вчені вважають: здатність застосовувати набуте на практиці для розв’язання будь-яких проблем (90%); освіченість, яка відображає обізнаність у певній галузі (88%); взаємозв’язок знань, умінь та навичок, які особистісно розвинені шляхом освіти та практики і допомагають діяти адекватно ситуації (76%); досвід особистості, що сприяє успішному виконанню певної роботи, завдання (76%); цінності, наявність яких робить людину авторитетною в певній галузі (76%); професійно значущі якості, які характеризують професіоналізм особистості (73%).

Як показує аналіз цієї проблеми вченими у провідних зарубіжних країнах, відбувається зміщення акценту до вимог сучасного працівника з формальних факторів його кваліфікації й освіти до соціальної цінності його особистісних якостей, здатності до саморозвитку особистості. Відтак, саморозвиток – це не тільки усвідомлений процес формування професійної майстерності, індивідуального характерного стилю вчителя, самоосвіта і самовдосконалення, але й мотивований, спрямований, вільний вибір і бажання досягти необхідного рівня професійної компетентності.

В основі соціально-філософського й етичного дослідження цінностей гуманітарної освіти, проведеного професором М.В.Розовим, лежить аналіз європейської традиції філософського обґрунтування освіти, згідно з якою автор виділяє такі цінності гуманітарної освіти: відповідальність за загальнозначущі цінності; науковий світогляд, самовизначення; загальнокультурну компетентність; особистісну самоактуалізацію в культурі й житті [9].

Важливим для вчителя є набуття загальнокультурної компетентності, яку М.В.Розов представляє у вигляді трьох аспектів: *змістовий* (осмислення ситуації у контексті культурних зразків, розуміння, відношення, оцінки); *проблемно-практичний* (адекватність розпізнавання ситуації, постановки і виконання цілей, завдань, норм за певних обставин); *комунікативний* (адекватне спілкування в ситуаціях культурного контексту) [9].

Людина володіє загальнокультурною компетентністю, якщо вона компетентна (у трьох вищезазначених аспектах) у ситуаціях, які виходять за межі її професійної сфери. У професійній компетентності головна роль належить проблемно-практичному аспекту, а в загальнокультурній – змістовому і комунікативному. В цілому важливі всі три аспекти, оскільки гуманітарна (включає професійну) освіта спрямована на підготовку загальнокультурної і компетентної у більшості сфер особистості людини. Культура і компетентність, на нашу думку, є головними показниками освіченості та професіоналізму вчителя. Професійна компетентність є похідним компонентом загальнокультурної компетентності будь-якої людини. Культура особистості домінує над її компетентністю, оскільки містить ступінь розвитку особистості та її вдосконалення, в тому числі якості розуму, характеру, пам'яті й уявлення, які отримує людина в процесі виховання і навчання.

Близькою за змістом до підходу М.В.Розова є концепція особистісно-орієнтованого навчання І.Д. Беха, та В.В. Серікова, яка передбачає проектування таких ситуацій особистісного розвитку, для яких стає можливим вільне життєвиявлення особистісних сил, уявлень, знань, умінь, навичок людини в змістотвірчій діяльності, що сприяє накопиченню професійної компетентності

Ми поділяємо позицію цих учених, оскільки, на нашу думку, професіоналізм учителя охоплює культуру і компетентність, і залежить від рівня інтелектуального розвитку, освіченості його як особистості. Аналіз сучасних досліджень, присвячених проблемі професійної компетентності вчителя, дозволив виділити ряд напрямів і підходів до визначення її змісту, функцій і структури. Виділимо ряд напрямів. В основу *першого* напрямку покладено підходи ряду авторів (Є.В. Бондаревська, І.А. Зязюн, М.П. Леценко, Є.І. Пассов, Л.П. Пуховська, М.В. Розов), які пов'язують досліджувану категорію з феноменом культури і є результатом розвитку особистості, її освіти й вихованості. Людина вміщує собі певну частину культури, розвивається на її основі, поповнює її новими елементами. У зв'язку з цим засвоєння культури є розвитком самої людини і становленням її як творчої особистості [1, 7].

Визначення професійної компетентності з позиції діяльнісного підходу створює другий напрям у її дослідженні (Н.В. Кузьміна, А.К. Маркова, Е.М. Павлутенков, Н.Г. Ничкало, О.М. Шиян, Л.О. Хомич). Автори виділяють і беруть за основу значущі характеристики професійної компетентності з точки зору педагогічної діяльності. З погляду цих учених професійна компетентність являє собою сукупність п'яти сторін трудової діяльності вчителя: педагогічна діяльність, педагогічне спілкування, особистість педагога і навченість (освіченість), вихованість. У середині кожного з цих блоків виділяють об'єктивно необхідні педагогічні знання, знання з психології, вміння, професійні психологічні позиції, психологічні особливості (якості), педагогічне мислення, рефлексію, самооцінку, спостережливість. А.К. Маркова підкреслює психічний аспект професійної компетентності як психічний стан, який дозволяє діяти самостійно і відповідально, володіння людиною здатністю і вмінням виконувати певні трудові функції, які полягають у результатах праці людини. Поняття „компетентності” автор пов'язує з дозріванням особистості й досягненням такого стану, який дозволяє їй продуктивно діяти при виконанні трудових функцій і досягати певних результатів. Як бачимо з визначення, основним компонентом компетентності виступає операційно-діяльнісний, який виявляється в уміннях і здібностях особистості.

Набуття вчителем професійної компетентності відбувається упродовж всієї професійної діяльності, а її основа закладається у студентському віці в процесі

навчання у ВНЗ. Простежити цю динаміку – означає оцінити його професійну компетентність, зробити прогноз його професійного зростання.

У роботах науковців останніх років з проблем професійної компетентності (Н.В. Кузьміна, С.С. Вітвицька, І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос, С.О. Сисоєва) увага акцентується на пріоритетності розвитку операційно-діяльнісного компонента в її складі, підкреслюючи, що він націлений на виконання практичних дій, якісну характеристику ступеня оволодіння педагогом своєю професійною діяльністю [4, 8]. Важливим є науковий підхід до проблеми професіоналізму у підготовці студента у ВНЗ А.І. Пискунова, який не суперечить ідеї формування його професійної компетентності. До його змісту вчений включає інваріантну (ядро) і варіативну частини, які складають певну сукупність. Інваріантна (обов'язкова) частина включає: фундаментальні знання з філософських, психолого-педагогічних і методичних дисциплін, технологічні знання та професійно-педагогічні вміння. Варіативна частина узагальнює особливості власного профілю наукової підготовки студента, його особистісних інтересів та нахилів. Базові інваріантні психолого-педагогічні знання і вміння – це стандартний мінімум у структурі професійної компетентності для педагога будь-якого профілю, який є динамічним за своєю природою, постійно розширюється і збагачується шляхом набутих знань і сформованих умінь, тому інваріантні, базові загально-педагогічні знання і вміння виступають підґрунтям наступного самостійного занурення майбутніх спеціалістів у теорію і практику професійної діяльності [4, 7].

У дослідженні Е.М. Павлютенкова запропоновано структуру професійної компетентності, яка складається з таких сфер: потребнісно-мотиваційна, що включає сукупність ціннісних орієнтацій, соціальних установок, потреб, інтересів, які складають основу мотивів; операційно-технічна – сукупність загальних і спеціальних знань, умінь та навичок, професійно важливих якостей; сфера самосвідомості, що являє собою усвідомлення та оцінку людиною свого знання, поведінки, моральних якостей та інтересів, ідеалів, мотивів поведінки, цілісної оцінки самої себе як чуттєвої й мислячої істоти і діяча [8].

Таким чином, розгляд професійної компетентності у контексті діяльнісного підходу пропонує її моделювання упродовж усього процесу підготовки у ВНЗ.

Представники *третього напрямку* (І.О. Зимня, Н.В. Кузьміна, В.Х. Шакуров) професійну компетентність розглядає як якість особистості. Професійною компетентністю педагога вчені називають особистісні можливості вчителя, які дозволяють йому самостійно й ефективно реалізувати цілі педагогічного процесу. При формуванні професійної компетентності цей підхід наполегливо вимагає визнання унікальності особистості як представника певної культури, її інтелектуальної й моральної свободи, права на повагу. Вищезазначене передбачає створення у навчанні майбутніх педагогів відповідних умов щодо процесу саморозвитку задатків, творчого потенціалу особистості, пізнання своєї та іншомовної культури [4].

Четвертий напрям у дослідженні проблеми (Л.В. Сохань, І.Г. Єрмакова, Г.М. Несен, І.Г. Тараненко) пов'язаний з трактуванням професійної компетентності як рівня освіченості спеціаліста, досвіду та індивідуальних здібностей людини, її прагнення до безперервної самоосвіти, самовдосконалення, творчого ставлення до праці. Професійна компетентність являє собою рівень, якісний і результативний показник сформованості професійних знань, навичок володіння предметом і вміння їх реалізації в діяльності.

У межах п'ятого напрямку у дослідженні професійної компетентності (М.І. Запрудський, О.Є. Ломакина.) ця категорія розглядається з точки зору системного підходу. Учені визначають професійну компетентність як систему, що включає в себе аспекти філософського, психологічного, соціологічного, культурологічного, особистісного плану. Вони вважають, що професійна компетентність педагогів визначається не тільки базовими знаннями і вміннями, але й ціннісними орієнтаціями спеціаліста, мотивами його діяльності, стилем взаємовідносин, загальною культурою, здатністю до розвитку свого творчого потенціалу. Відсутність хоча б одного з компонентів руйнує всю систему і зменшує ефективність діяльності педагога. Під професійною компетентністю М.І. Запрудський розуміє „систему знань, умінь і навичок, професійно значущих якостей особистості, яка забезпечує можливість виконання професійних обов'язків певного рівня” [6].

Узагальнюючи названі підходи, можна стверджувати, що професійна компетентність складається з таких компонентів: мотиваційно-ціннісного, змістового, операційно-діяльнісного, рефлексивного. Однак змістове наповнення кожного компонента поняття „професійна компетентність” для вчителя будь-якого фаху, потребує уточнення і деталізації.

У нашому дослідженні ми йшли від розуміння професійної компетентності як інтегративної здатності особистості вчителя, що характеризується його глибокою обізнаністю в психолого-педагогічній і предметній галузях знань, професійних умінь і навичок, особистісному досвіді й освіченості спеціаліста, націленого на перспективність (прогностичність) у роботі, відкритого до динамічного збагачення, впевненого у собі і здатного добиватися значних результатів і якостей в авторській проектованій педагогічній діяльності.

Поділяючи думку М.В. Розова щодо першочергової значущості загальнокультурної компетентності будь-якого спеціаліста як „надбудови” професійної компетентності [9], можна виділити ще й міжкультурну компетентність учителя, яка забезпечить йому не тільки власну, рівноправну можливість ведення діалогу культур, але й ефективне навчання його потенційних учнів. Відтак, загальнокультурна професійна компетентність ґрунтується на засадах «діалогу культур». Останнє тлумачиться як філософія життя, свідомо вибрана позиція індивіда, соціальної групи, стиль життя (шлях виживання цивілізації у багатомовному плюралінгвістичному світі, процес взаємодії двох індивідуальностей, двох ситуативних позицій, менталітетів), порівняння взаємодії та розуміння інших культурних цінностей.

Таким чином, володіння майбутніх учителів загальнокультурною професійною компетентністю в педагогічному ВНЗ стає можливим за умови спеціально організованої підготовки щодо формування у них високого рівня професіоналізму й майстерності.

Література

1. Бондаревская Е.В. Педагогическая культура как общественная и личная ценность // Педагогика. – 1999. – № 3. – С. 9-14.
2. Закон України „Про освіту”. – К.: Генеза, 1996. – 36 с.
3. Калінін В.О. Особливості формування соціокультурної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови у процесі професійно-педагогічної підготовки // Вісник Житомирського педагогічного університету. – Житомир, 2003. – Вип. 12. – С. 154-157.
4. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М.: Высш. школа, 1990. – 119 с.

5. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті: затверджено указом Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347 // Освіта. – 2002. – 24 квітня-1 травня.
6. Запрудский Н.И. Эффективная школа. – М., 2004. – С. 7-13.
7. Основи педагогічної майстерності / за ред. І.А. Зязюна. – К., 1999. – 412 с.
8. Павлютенков Е.М. Профессиональная ориентация учащихся. – К.: Рад. школа, 1983. – 152 с.
9. Розов М.В. Методологические принципы ценностного прогнозирования образования // Социально-философские проблемы образования. – М., 1992. – С. 18-26.

*Олена Березюк,
кандидат педагогічних наук, професор,
керівник науково-методичної лабораторії
«Освітньо – виховні системи Полісся»
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Інші етнічні спільноті та народи Провідною ідеєю стає необхідність володіння полікультурною компетенцією студентами, особливо старшокласниками, посилення ролі гуманітарних предметів, які викладаються у загальноосвітніх закладах.

Науковим підґрунтям у вирішенні даної проблеми виступають дослідження у сфері: філософських наук (В.П. Андрущенко, В.Г. Кремінь, О.О. Потебня та ін.); психологічних наук (І.Д. Бех, В.О. Моляко та ін.); гуманітарних дисциплін (Н.М. Бібік, Н.Й. Волошина, М.С. Вашуленко та ін.); етнопедагогіки (О.В. Пометун, М.Г. Стельмахович, Б. М. Ступарик, О.В. Сухомлинська та ін.) тощо.

Актуальність дослідження даної проблеми зумовлена наявністю суперечностей між: загальними потребами сучасного соціуму у майбутніх спеціалістах, готових успішно взаємодіяти з колегами на міжнародному рівні, та реальним станом підготовки студентів до комунікативної діяльності в навчальних закладах; підвищенням ступеня компетентності студентів та недостатньо розробленою методикою підготовки старшокласників до полікультурної комунікації у процесі вивчення гуманітарних дисциплін в межах майбутньої діяльності.

Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті визначила, що головною метою української системи освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості, забезпечення високої якості освіти випускникам середньої та вищої школи. Переважна більшість педагогів-науковців і освітян-практиків переконані, що підготовка фахівців у будь-якій сфері повинна здійснюватися на новій концептуальній основі в рамках компетентнісного підходу.

Входження України до Європейського Співтовариства передбачає докорінні зміни у питаннях державної політики та виховання. Перед навчальними закладами професійної освіти поставлено завдання – формування гармонійної, всебічно розвиненої, життєво компетентної, неповторної особистості, здатної ціннісно ставитися до природи, предметного світу, людей, самої себе та свого життя.

Визначальними категоріями компетентнісного підходу в освіті є поняття

компетенції та компетентності, які в педагогічній науці досить плідно розробляються і різнобічне розглядаються, проте до цих пір не мають однозначного змісту і визначення.

У «Новому тлумачному словнику української мови» слово «компетентний» означено так: 1) який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований; 2) який має певні повноваження; повноправний, повновладний.

У словнику російської мови С.І. Ожегова поняття «компетентний» визначено як «знаючий, обізнаний, авторитетний в якій-небудь галузі; який володіє компетенцією». У тлумачному словнику сучасної російської мови значення слова «компетентний» таке: «обізнаний, визнаний знавець з певного питання; який володіє компетенцією, повноправний». Сучасний тлумачний словник російської мови так визначає слово «компетентний»: «Який має ґрунтовні знання в якій-небудь галузі; знаючий. Заснований на обізнаності; вагомий, авторитетний. Який володіє компетенцією; правочинний».

Як бачимо, у всіх наведених тлумаченнях «компетентності» йдеться про людину, яка володіє відповідною компетенцією, або про заклад, орган управління, що має права для вирішення якого-небудь питання. Одним із смислів поняття компетентності є характеристика особистісних якостей людини, володіння компетенцією.

Отже, компетенція – це певна норма, досягнення якої може свідчити про можливість правильного вирішення якого-небудь завдання, а компетентність – це оцінка досягнення (або недосягнення) цієї норми. Компетентність виступає в українській і російській мовах як якість, характеристика особи, яка дозволяє їй (або навіть дає право) вирішувати певні завдання, виносити рішення, судження у певній галузі. Основою цієї якості є знання, обізнаність, досвід соціально-професійної діяльності людини. Цим самим підкреслюється інтегративний характер поняття «компетентність».

Розглянемо підходи до означення поняття «компетентність».

Дж. Равен означував компетентність як специфічну здатність, необхідну для ефективного виконання конкретної дії в конкретній предметній галузі, яка включає вузькоспеціальні знання, особливого роду предметні навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії. Бути компетентним – значить мати набір специфічних компетентностей різного рівня. Дж. Равен в структурі компетентності виділяє чотири компоненти: когнітивний, афективний, вольовий, навички і досвід.

І.О. Зимня до складу компетентності включає такі складові:

- а) готовність до прояву компетентності (тобто мотиваційний аспект);
- б) володіння знаннями змісту компетентності (тобто когнітивний аспект);
- в) досвід прояву компетентності у різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях (тобто поведінковий аспект);
- г) ставлення до змісту компетентності і об'єкта її застосування (ціннісно-смысловий аспект);
- д) емоційно-вольова регуляція процесу і результату прояву компетентності.

Українські вчені по-різному тлумачать поняття компетентності. Найбільшого поширення набуло визначення компетентності як «сукупності знань і умінь, необхідних для ефективно професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію». І.В.

Родигіна підкреслює головну особливість компетентності як педагогічного явища, а саме, «компетентність — це не специфічні предметні вміння та навички, навіть не абстрактні загальнопредметні мисленнєві дії чи логічні операції (хоча, звісно, ґрунтується на останніх), а конкретні життєві, необхідні людині будь-якої професії, віку, сімейного стану - взагалі будь-якій людині».

В існуючих визначеннях підкреслюються наступні сутнісні характеристики компетентності:

➤ ефективне використання здібностей, що дозволяє плідно здійснювати професійну діяльність згідно вимогам робочого місця; володіння знаннями, уміннями і здібностями, необхідними для роботи за фахом при одночасній автономності і гнучкості в частині рішення професійних проблем; розвинена співпраця з колегами і професійним міжособистісним середовищем;

➤ інтегроване поєднання знань, здібностей і установок, оптимальних для виконання трудової діяльності в сучасному виробничому середовищі; здатність робити що-небудь добре, ефективно в широкому форматі контекстів з високим ступенем саморегулювання, саморефлексії, самооцінки;

➤ швидкою, гнучкою і адаптивною реакцією на динаміку обставин і середовища.

Характеризуючи сутнісні ознаки компетентності людини, варто пам'ятати, що вони постійно змінюються (із зміною світу, із зміною вимог до «успішного дорослого»); мають діяльнісний характер узагальнених умінь у поєднанні з предметними уміннями і знаннями в конкретних галузях (ситуаціях); виявляються в умінні здійснювати вибір, виходячи з адекватної оцінки себе в конкретній ситуації; пов'язані з мотивацією на неперервну самоосвітню діяльність.

Означення компетентності різними авторами відбивають сутнісні характеристики цього поняття. Коли мова йде про компетентність як результат опанування знаннями, уміннями, досвідом, акцент робиться на тому, якими повинні бути ці знання, уміння, досвід. Коли ж йдеться про компетенції, які повинні бути сформовані в освіті, тоді виділяється їх певна кількість. Зокрема, І.О. Зимня, ґрунтуючись на працях вітчизняних психологів виділяє три групи компетентностей: особистісні - компетентності, що стосуються самого себе як особистості, як суб'єкта життєдіяльності; комунікативні - компетентності, що стосуються взаємодії людини з іншими людьми; діяльнісні — компетентності, що стосуються діяльності людини, яка проявляється у всіх її типах і формах. У «Критеріях оцінювання навчальних досягнень студентів у системі загальної середньої освіти» України серед основних груп компетенцій названі соціальні, полікультурні, комунікативні, інформаційні, саморозвитку і самоосвіти, продуктивної творчої діяльності.

Отже однією із провідних задач, що ставиться на сьогодні перед змістом освіти є формування полікультурної компетентності. Подібно до того, що у вчених не існує єдиної думки, щодо означення поняття компетентності в загальному, не має і чітко визначеного єдиного означення полікультурної компетентності.

Загальновизначені такі характеристики компетентності:

- розуміння суті завдання, яке виконують;
- знання, досвід у певній галузі й активне його впровадження;
- вміння обирати засоби, адекватні конкретним обставинам;
- почуття відповідальності за досягнуті результати;
- здатність оцінювати власні помилки й коригувати їх.

Як загальнокультурна категорія, компетентність – це рівень освіченості,

достатній для самоосвіти і самостійного вирішення пізнавальних проблем, що виникають, та визначення своєї позиції.

Поняття “компетентність” у соціально-педагогічному аспекті трактують як здатність індивіда ефективно взаємодіяти з людьми в системі міжособистісних стосунків. Охоплює вміння індивіда орієнтуватися у соціальних ситуаціях; вміння правильно визначати особливості особистості та емоційний стан інших людей; вміння добирати адекватні способи спілкувати з людьми та реалізувати їх у процесі взаємодії. Отже, компетентність – це особистісне інтегративне утворення, яке охоплює смислові та світоглядні ознаки, операційно-діяльнісні елементи.

Хоч поняття “компетентність” є інтегративним поняття, все ж воно визначає не стільки сукупність елементів тієї чи іншої компетентності, скільки зв’язок між ними. Ми вважаємо, що всі вони є складовими життєвої компетентності особистості, яка і визначає її життєву позицію.

Так, В. Кузьменко, Л. Гончаренко визначають полікультурну компетентність як здатність особистості жити й діяти в багато культурному суспільстві.

О. Проворов, О. Смолянінова вважають, що полікультурна компетентність – це індивідуальна характеристика міри відповідності потребам суспільства, базовий компонент поняття «культура», що сприяє формуванню спеціаліста високої культури.

Цієї думки дотримується О. Шукін, відзначаючи, що "формування полікультурної компетентності є безперервним процесом, значущим чинником якого є освіта".

На думку І. Соколової, полікультурна компетентність – це цілісне, інтегративне, багаторівневе, особистісне новоутворення, що є результатом навчальної підготовки особи у середньому навчальному закладі та в процесі неперервної освіти.

О. Щеглова розглядає досліджуваний феномен як комплексну, особистісну якість, що формується в процесі навчальної підготовки на основі толерантності, що характеризується свідомістю власної багатокультурної ідентичності, що й проявляється в здатності розв’язку завдань конструктивної взаємодії із представниками інших культурних груп.

Й. Васютенкова визначає феномен полікультурної компетентності як інтегративну характеристику, що відображає здатність здійснювати політику полілінгвізму в полікультурному просторі. Учена вважає полікультурну компетентність системою якостей, що допомагають орієнтуватися в культурних відносинах рідної і іншомовної країни, та забезпечують досягнення мети виховання людини.

Л. Воротняк визначає полікультурну компетентність як здатність людини інтегруватися в іншу культуру при збереженні взаємозв’язку з рідною мовою, культурою, яка ґрунтується на поєднанні особистісних якостей, синтезованих знаннях, уміннях і навичках позитивної міжетнічної та міжкультурної взаємодії, що в результаті сприяє безконфліктній ідентифікації особистості в багатокультурному суспільстві та її інтеграції в полікультурний світовий простір.

Отже, узагальнюючи найбільш значимі на наш погляд висловлення вітчизняних і зарубіжних авторів, ми робимо спробу сформулювати інтегральне визначення феномену полікультурної компетентності, що поєднує погляди вчених на заявлену проблему:

Полікультурна компетентність – інтегративна якість особистості, що

формується в процесі навчання, та включає систему полікультурних знань, умінь, навичок, інтересів, потреб, мотивів, цінностей, полікультурних якостей, досвіду, соціальних норм і правил поведінки, необхідних для повсякденного життя й діяльності у сучасному полікультурному суспільстві, що реалізується в здатності ефективно вирішувати завдання суспільної діяльності в ході позитивної взаємодії з представниками різних культур.

Що стосується структури полікультурної компетентності, то тут також не має єдиної думки.

Л. Данилова в структурі полікультурної компетентності особистості виділяє наступні компоненти: мотиваційно-ціннісний компонент, який включає мотиви, мети, ціннісні установки особистості, що передбачає ставлення до майбутньої суспільно-корисної діяльності як до цінності та потреби учня у формуванні й самовихованні своєї полікультурної компетентності; когнітивний компонент, який характеризує сукупність знань про культуру, сутність і способи самовиховання полікультурної компетентності; здатність до систематизації й узагальненню знань; діяльний компонент, який передбачає наявність умінь вступати в інтеркультурну комунікацію з носіями іншомовної культури, передавати інструментарій самопізнання й саморозвитку іншому, рефлексувати власну діяльність і поведінку; емоційний - обумовлює позитивне оцінювання педагогічних явищ із опорою на соціальні та особистісні значимі цінності, здатність сприймати внутрішній світ іншого й ототожнювати себе з ним.

О. Щеглова виділяє кілька компонентів у структурі полікультурної компетентності, а саме: когнітивний - освоєння образів і цінностей світової культури, культурно-історичного й соціального досвіду різних країн і народів; ціннісно-мотиваційний, спрямований на формування ціннісно-орієнтовної і соціально-настановної готовності учня до міжкультурної комунікації й обміну, розвиток толерантності стосовно представників інших культурних груп; діяльнісно-поведінковий, спрямований на розвиток здатності до розв'язку професійних завдань при взаємодії із представниками різних культурних груп.

Узагальнюючи погляди наукових діячів на питання про структуру полікультурної компетентності, ми приходимо до висновку про те, що в структурі полікультурної компетентності необхідно виокремити наступні компоненти: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісний. Кожному структурному компонентові ми даємо характеристику, виходячи з ідеї компетентнісного підходу у посиленні особистісної спрямованості освіти.

Так, когнітивний компонент передбачає сформованість системи полікультурних знань, що виступають орієнтовною основою діяльності особистості у полікультурнім суспільстві.

Мотиваційно-ціннісний компонент являє собою систему мотиваційно-ціннісних утворень: мотивів, цінностей, інтересів, потреб, полікультурних якостей, що регулюють повсякденне життя й діяльність особистості у полікультурнім суспільстві.

Діяльнісний компонент відображує сформованість полікультурних умінь і навичок щодо дотримання соціальних норм і правил поведінки у полікультурнім суспільстві, наявність досвіду позитивної взаємодії із представниками різних культур.

Перераховані компоненти є тією базою, на якій відбувається подальший розвиток у майбутніх вчителів полікультурної компетентності. Когнітивний

компонент є ведучим у структурі полікультурної компетентності учня, тому, що на його основі формуються й розвиваються наступні компоненти структури.

Отже, головне завдання освіти сьогодні – навчити молодь творчо і плідно взаємодіяти із суспільством і в такий спосіб досягати статусу повноправних і компетентних громадян, послідовно та поетапно створювати умови для набуття студентами необхідних компетентностей.

Особливий зміст і характер зазначена проблема набуває на зламі епох, у перехідні періоди суспільно-історичних змін. У нових соціокультурних умовах набуває актуальності моарльне виховання, оскільки, по-перше, воно тісно пов'язане з духовно-моральним розвитком особистості, адже мораль є своєрідним регулятором людських взаємин, завдяки їй людина тягнеться до вічних цінностей суспільства, по-друге, гармонізує й розвиває всі духовні здібності людини, необхідні як у творчій діяльності, так і в міжособистісному спілкуванні; по-третє, в процесі морального виховання відбувається формування й розвиток емоційно-чуттєвої сфери, що стає підставою для реалізації найважливіших компетентностей (культурологічної, інформаційно-комунікативної, етичної, соціальної тощо).

Для того, щоб охарактеризувати процес формування полікультурної компетентності у викладанні гуманітарних дисциплін по перше треба з'ясувати дидактичні умови за яких він є успішним.

Процес формування полікультурної компетентності студентів може бути успішним за таких дидактичних умов: забезпечення інтеграції полікультурної інформації з основним програмним матеріалом навчальних предметів; забезпечення взаємозв'язку навчальної та позанавчальної діяльності в процесі формування полікультурної компетентності.

Перша виділена дидактична умова має реалізовуватись під час навчальної діяльності, вона передбачає забезпечення зв'язку полікультурної інформації з основним програмним матеріалом навчальних предметів. Щоб забезпечити цей зв'язок, необхідно проаналізувати нормативні документи, теорію та практику освіти. Такий аналіз здійснила Т. Поштарьова, що дало змогу виокремити п'ять моделей введення національно-регіонального компоненту в зміст загальної освіти, але ці моделі є універсальними й можуть використовуватися для введення полікультурної інформації до змісту освіти, а саме:

- міжпредметна модель - передбачає розподіл відповідної інформації з усіх навчальних предметів;
- модульна модель - реалізується за допомогою включення до навчальних дисциплін гуманітарного циклу спеціальних тем (модулів), що відображає полікультурну інформацію;
- монопредметна модель - передбачає поглиблене вивчення студентами етнічної культури, рідної мови, історії, географії країни (регіону) на заняттях зі спеціально виділених для цієї мети навчальних предметів;
- комплексна модель реалізується у вигляді інтегративних курсів, у яких окремі аспекти національної культури можуть бути подані у взаємозв'язку історії та краєзнавства тощо;
- доповнювальна модель передбачає ознайомлення з етнокультурною інформацією в ході позакласних і позашкільних заходів.

Виходячи із цього, у процесі навчальної діяльності можна реалізовувати міжпредметну, модульну, монопредметну, комплексну модель введення полікультурної інформації до змісту освіти, що може бути досягнуто через

навчальні предмети, інтегровані курси, факультативи, спеціальні модулі, теми занять, спеціальні прийоми, методи й методологічні підходи, що посилюють полікультурну специфіку. Але аналіз як базового навчального плану загальноосвітнього навчального закладу, так і розроблених на його основі типових навчальних та робочих планів дав змогу стверджувати, що на сьогодні серед переліку предметів інваріативної й варіативної складових частини не має жодного предмета, який би передбачав цілеспрямоване формування полікультурної компетентності студентів.

Введення нових предметів етнокультурного напрямку через додаткові уроки, факультативи значно збільшують навантаження на студентів. Враховуючи те, що процес формування полікультурної компетентності є тривалим у часі, ми вважаємо, що полікультурну інформацію необхідно інтегрувати в усі навчальні предмети впродовж усього періоду навчання. Оскільки жодна окремо взята дисципліна не може розкрити все етнічне різноманіття, найбільш доречним, на нашу думку, є введення полікультурної інформації інтегративним шляхом до всіх існуючих предметів, реалізуючи тим самим міжпредметну модель, що дає змогу охопити велику кількість студентів, уникнути їхнього перенавантаження та зайвих економічних витрат. Але це потребує, передусім, ґрунтовного вивчення потенціалу всіх існуючих предметів, оскільки всі вони без винятку мають потенціал, але він різний для інтегрування матеріалу полікультурної спрямованості.

Полікультурна інформація має органічно входити до складу дисциплін, що вивчаються, доповнюючи їх, але не переобтяжувати студентів зайвою інформацією, відволікаючи від вивчення самого предмета.

Полікультурна інформація має ґрунтуватись на розкритті відмінностей у культурах різних народів, а також пошуку того спільного, що об'єднує всіх людей. При цьому варто наголошувати на спільності гуманістичної спрямованості менталітету всіх народів, загальнолюдських гуманістичних цінностях, що втілюються в різноманітних етнокультурних варіантах.

Полікультурна компетентність має складну структуру, а тому й непростий механізм формування, що робить цей процес складним і тривалим у часі. Вона може формуватись як під час індивідуально-парної взаємодії (вихованця та дорослого або вихованців між собою), так і під час колективних відносин, які можуть бути спеціально організованими, стихійними або частково організованими. Враховуючи той факт, що іноді навчальні заклади, громадські організації, культурні установи, родина, засоби масової комунікації тощо можуть по-різному (іноді навіть діаметрально протилежно) висвітлювати одні й ті самі фактори і явища, які стосуються міжетнічних відносин, виникає закономірна необхідність узгодження впливу на молодь соціального середовища. Одним із дієвих засобів вирішення цієї проблеми є система освіти, тому перед закладами освіти постає складне завдання, що полягає в узгодженні впливу етнічного середовища на молоде покоління шляхом засвоєння ним достовірних наукових знань, спрямованих на формування позитивного ставлення як до своєї етнічної групи, так і до представників інших народів та їхніх культур.

Старшокласник не тільки знає традиції та обряди свого народу, а й виконує їх у повсякденному житті; поважає й виявляє толерантне ставлення до самобутніх традицій і обрядів інших етносів; має відомості про видатних діячів різних народів; є обізнаним з мистецтвом народів світу; відтворює в діяльності культурно-специфічні уміння, характерні для інших етнічних груп (наприклад, говорить іноземною

мовою, готує національні страви, володіє національним мистецтвом, дотримується етикету, гостинності, застілля, формул вітання та прощання тощо); знає приклади взаємопроникнення культур, позитивні сторони мультикультуралізму; бере участь у міжетнічних зв'язках.

Але, пройшовши зазначені етапи, неможливо впевнено сказати, що в дитини полікультурна компетентність буде сформована в повному обсязі. Це пов'язано з тим, що культура - багатогранне, динамічне явище, що постійно розвивається й модифікується, тому пізнати її повністю неможливо; по-друге, етнокультурне оточення може постійно змінюватись, що потребує постійного пізнання все нових і нових етнічних культур.

Отже, формування полікультурної компетентності не завершується із закінченням школи, а відбувається впродовж життя людини. І хоча структурні компоненти полікультурної компетентності для кожного з етапів є незмінними, на наш погляд, у різні вікові періоди домінантними виступають різні з них.

Формування особистості школяра в умовах школи має динамічну природу, адже кожний віковий період психічного розвитку (молодший школяр, підліток, старшокласник) має своє біологічне та психічне підґрунтя для розвитку рис громадянина суспільства.

Під педагогічною технологією формування полікультурної компетентності ми розуміємо проектування педагогічної діяльності викладача щодо відбору полікультурного матеріалу, приведення в систему форм і методів формування полікультурної компетентності студентів у навчальних закладах і послідовної реалізації етапів формування полікультурної компетентності на практиці, що сприяє розвитку полікультурного мислення студентів, актуалізації їх смислотворчої діяльності.

Метою педагогічної технології формування полікультурної компетентності є підготовка високоосвіченої особистості, здатної до творчої діяльності, готової до самореалізації та самовизначення в професійній, суспільній і особистій сферах життєдіяльності, вільної від негативних етнокультурних стереотипів, з позицією громадянина світу, члена світового співтовариства з почуттям загальнолюдської відповідальності за долю нашої планети.

Педагогічна технологія формування полікультурної компетентності передбачає:

- інтегративний підхід до культурознавчого збагачення світогляду студентів під час вивчення навчальних дисциплін;
- конструювання взаємин на основі системного утворення «особистість-особистість», культурних способів спілкування і взаємодії;
- нову методику співпраці з кожним учнем, звернення до власного досвіду, спільна побудова траєкторії самовдосконалення особистості учня і підтримка образу «Я»;
- віддзеркалення під час спілкування полікультурних потреб – діалогу, поліфонічних думок, толерантне ставлення до інших;
- забезпечення учня можливістю самовизначення як представника того чи іншого етносоціуму, тієї чи іншої культури;
- утвердження на практиці мислєформи «від пізнання себе до розуміння інших»;

➤ вчинкові дії: автентичність, довіра, співпраця, сприйняття, конкретність, повна контактність, двостороння комунікація, емпатійне розуміння, комунікативні компетентності;

➤ сприяння особистісному та професійному зростанню студентів.

Процес формування полікультурної компетентності студентів за допомогою запропонованої педагогічної технології вимагає таких підходів:

- особистісно-зорієнтованого, при якому в центр навчально-виховного процесу ставляться інтереси особистості. При цьому провідною ідеєю полікультурної освіти постає усвідомлення невід'ємних прав людини, незалежно від її національної приналежності, а зміст її спрямовується на виховання патріота своєї країни, громадянина світу, який прагне до вільного вибору власного шляху та способів реалізації, вибудовує свою діяльність на основі визнання абсолютної цінності прав людини. Особистісно зорієнтований підхід передбачає врахування вікових особливостей студентів, розробку змісту кожного конкретного етапу навчання у взаємопов'язаному контексті всього змісту педагогічного процесу.

- діяльнісного, який визначає спрямованість змісту освіти на опанування студентами вмінь і навичок, що забезпечують успішність позитивної взаємодії з представниками інших етнокультурних систем, і реалізується шляхом створення навчальних ситуацій, у яких практично апробовуються соціокультурні цінності. Завдяки цьому підходу глобальні проблеми викладаються через локальні на підставі позитивного досвіду участі студентів у окремих акціях, проектах тощо.

- конкретно-історичного, що передбачає розгляд навчального змісту в цілому як історичної категорії, своєрідної моделі конкретних вимог, полікультурного суспільства до підготовки молоді до життя та діяльності в цьому суспільстві. Конкретно-історичний підхід спрямовує зміст освіти на вирішення завдань, що є найбільш актуальними на сучасному етапі розвитку полікультурного суспільства.

Принципово важливою складовою педагогічної технології є організація навчального матеріалу (зміст навчання) – відбір і структурування найбільш значущого інтегрованого мовного, культурознавчого, полікультурного, психолого-педагогічного навчального матеріалу, який спрямований на формування особистості, розкриття її творчого потенціалу, формування її полікультурної компетентності.

При відборі змісту потрібно враховувати ряд факторів, а саме: соціокультурне оточення студентів (етнічний і конфесійний склад, настанови й упередження, що панують в оточенні; індивідуальні інтереси студентів до проблеми полікультурного суспільства та окремих соціокультурних груп); етнічні й соціально-економічні особливості регіону; соціокультурне становище в регіоні, країні, світі (процеси зближення країн, етнічних і конфесійних груп, розвиток конфліктів та їх причини, культурну експансію й формування націоналізму та ін.); методологічні, методичні й особистісні можливості викладачів.

Керуючись основним принципом полікультурної освіти – принципом діалогу культур, основна увага має бути приділена аналізу культурознавчого автентичного і частково автентичного матеріалу з точки зору потенційних можливостей його використання при моделюванні в навчальній аудиторії такого культурного простору, занурення в яке будується за принципом кола культур та цивілізацій, що розширюється (від етнічних/суперетнічних культур, соціальних субкультур до геополітично маркованих регіонально-континентальних культур, до цивілізованих пластів та їх відображення в світовій культурі). Саме тому, найбільш ефективно

полікультурна компетентність формується на уроках вивчення мови та літератури, коли автентичний матеріал є найбільш доступним.

Полікультурна компетентність — інтегративна якість особистості, що формується в процесі навчання, та включає систему полікультурних знань, умінь, навичок, інтересів, потреб, мотивів, цінностей, полікультурних якостей, досвіду, соціальних норм і правил поведінки, необхідних для повсякденного життя й діяльності у сучасному полікультурному суспільстві, що реалізується в здатності ефективно вирішувати завдання суспільної діяльності в ході позитивної взаємодії з представниками різних культур.

Полікультурна компетентність має складну структуру, а тому й непростий механізм формування, що робить цей процес складним і тривалим у часі.

Керуючись основним принципом полікультурної освіти – принципом діалогу культур, основна увага має бути приділена аналізу культурознавчого автентичного і частково автентичного матеріалу з точки зору потенційних можливостей його використання при моделюванні в навчальній аудиторії такого культурного простору, занурення в яке будується за принципом кола культур та цивілізацій, що розширюється (від етнічних/суперетнічних культур, соціальних субкультур до геополітично маркованих регіонально-континентальних культур, до цивілізованих пластів та їх відображення в світовій культурі). Саме тому, найбільш ефективно полікультурна компетентність формується на уроках вивчення іноземної мови, коли автентичний матеріал є найбільш доступним.

Нами було проведено педагогічний експеримент, який базувався на впровадженні педагогічної технології формування полікультурної компетентності студентів. В основу якої була покладена міжпредметна модель.

Так як охопити усі гуманітарні дисципліни в процесі експерименту досить важко, ми зупинились на впровадженні даної педагогічної технології в процес викладання української мови.

Адже, вивчення рідної мови, оволодіння культурними цінностями є необхідною передумовою пізнання світу, формування духовної культури молоді.

Результати педагогічного експерименту засвідчили, що формування в студентів полікультурної компетентності за допомогою запропонованої методики не тільки підвищує якісний рівень сформованості комунікативних умінь і навичок студентів, а й посилює мотивацію навчання, активізує самостійну роботу студентів, спонукає їх до самоаналізу, самооцінки та самовдосконалення, створює умови для розвитку позитивного світосприйняття.

Література

1. Зязюн І.А. Технологізація освіти як історична. неперервність // Неперервна професійна. освіта: теорія і практика, 2001. – Випуск 1. – С. 73-85.
2. Кремень В.Г. Система освіти України: сучасні тенденції і перспективи // Професійна освіта: педагогіка і психологія: Україно-польський журнал / За ред. Тадеуша Лесовицького, Волянти Вільш, Івана Зязюна, Неллі Никало. – Київ – Ченхстохова, 2000. – №2. – С.7.
3. Народознавча компетентність дітей і молоді: принципи та методи дослідження / Неллі Лисенко. — Івано-Франківськ, 2007. — 280 с.
4. Українська етнопедагогіка: Навчально-методичний посібник/ За ред. акад. В.Кононека. – Івано-Франківськ, 2005. – 508 с.
5. Иванова Т.В. Культура педагогического общения: Монография – К., ЦВП, 2005. – 282 с.

*Ольга Власенко,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

РОЛЬ ОСВІТИ ТА КУЛЬТУРИ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Духовний і культурний розвиток особистості — це складна й водночас дуже важлива справа. Культурою прийнято вважати все, що має людина чи суспільство не від природи, а від власного розуму і власної творчості: в царині матеріальній, духовній, громадському житті.

Процес засвоєння культури особистістю продовжується протягом усього життя. Якщо враховувати, що кожна особистість індивідуальна та неповторна у власному культурному розвитку, то загальнокультурна компетентність є тією культурологічною основою, що об'єднує всі прояви людського в людині незалежно від національного та соціального становища. Слід зауважити, що важливим фактором соціального життя молоді людини є взаємодія освіти та культури, що є необхідним загальним фоном та в той же час змістом освіти.

Проблему загальної культури фахівця, яка є актуальною у наш час, досліджують багато вчених. У працях В. Біблера, М. Гончаренка, М. Кагана та ін. розглядаються підходи до визначення сутності культури як соціокультурного явища. Проблема культури особистості розкривається в наукових працях Ю. Аксенова, В. Чеснокова та ін. Вчені визначають загальну культуру особистості як „рівень розвитку і реалізації сутнісних сил людини”, сукупність компетенцій, пов'язаних із здатністю брати на себе відповідальність, шанобливе ставлення до чужих традицій тощо.

Загальна культура включає ті етичні, загальноосвітні, релігійні та інші знання, якими повинен володіти й керуватися у своїй діяльності кожен член суспільства, незважаючи на професійну приналежність. Сучасний освітньо-культурний процес вимагає розкриття взаємозв'язку понять «культура» та «саморозвиток», «самоактуалізація», «самовиховання», урахування в процесі інкультурації молоді культурного простору сучасності, рушійної сили культури в процесі саморозвитку.

Особистість людини формується як в процесі повсякденного спілкування з оточуючим середовищем, так і в навчально-виховному процесі освітніх закладів.

У наш час підготовка спеціаліста європейського рівня на засадах компетентнісного підходу зумовлена низкою вимог, а саме: реформуванням вітчизняної системи освіти з урахуванням європейських норм і стандартів на основі культурних і наукових здобутків; посиленням культурологічної мовної підготовки фахівця для сприяння його життєвої мобільності тощо.

Тому сучасна вища освіта, окрім формування знань, умінь та навичок, має прищепити молодій людині здатність самостійно оволодівати потрібною інформацією та творчо осмислювати її. Тобто освіта покликана навчити майбутнього громадянина, на основі отриманих знань критично і творчо мислити, використовувати знання як у професійній, так і в суспільно-політичній діяльності. Творчо сформована особистість стає активним суб'єктом суспільних відносин. Удосконалення навчально-виховного процесу здійснюється в контексті таких глобальних освітніх тенденцій: масовий характер освіти та її неперервність; значущість освіти для індивіда і суспільства; орієнтація на активне освоєння

людиною способів пізнавальної діяльності; адаптація освітнього процесу до запитів і потреб особистості; орієнтація навчання на інновації, особистість, забезпечення можливостей її саморозвитку та саморозкриття, загальні та фахові компетенції.

Визначити зміст професійної компетентності педагога неможливо без аналізу цього утворення у взаємозв'язках із базовими дефініціями, що визначають якісні характеристики професійної структури особистості викладача (професіоналізм, професійна культура, професійна майстерність тощо), особливостей її педагогічної діяльності.

Зауважимо, що процес професіоналізації у вітчизняній науці досліджується у зв'язку з онтогенетичним розвитком людини й особистісними якостями, місцем і роллю здібностей та інтересів, формуванням суб'єкта праці, проблемою життєвого шляху й самовизначення, виявленням вимог, що ставляться професією до людини, становленням професійної свідомості й самосвідомості в рамках різних шкіл і напрямів. Звідси, компетентність – це ситуативна категорія, що виражається у готовності до здійснення певної діяльності в конкретних професійних (проблемних) ситуаціях. Професійна компетентність формується вже на стадії професійної підготовки фахівця. Але якщо навчання у вищому навчальному закладі освіти варто розглядати як процес формування основ (передумов) професійної компетентності, то навчання в системі підвищення кваліфікації – як процес розвитку й поглиблення професійної компетентності, насамперед, вищих її складових. Варто розрізняти психологічний зміст понять “компетентність” і “кваліфікація”. Присвоєння кваліфікації фахівцеві вимагає від нього не досвіду в цій професії, а відповідності отриманих у процесі навчання знань і вмінь освітнім стандартам.

Проте високий рівень компетентності залежить від специфічних особливостей пізнавальної, емоційно-волевої сфери, темпераменту й характеру особистості.

Отже, формування загальнокультурної компетентності майбутнього фахівця відбувається через формування окремих знань, умінь, які мають яскраво виражений характер. В основі сутності такого вміння – єдність теоретичної і практичної підготовки, їхній багаторівневий характер (від репродуктивного до творчого) і можливість розвитку вмінь шляхом автоматизації окремих дій. Компетентнісний підхід у сфері освіти, який ґрунтується на міждисциплінарних, інтегрованих вимогах до результату освітньої діяльності, потребує подальшого наукового дослідження, оскільки він вимагає від учасників навчального і виховного процесів кардинально змінювати як мету, так і вектор змісту вищої освіти: від передання знань і вмінь предметного змісту до формування всебічно розвиненої особистості із життєвими та професійними компетентностями.

Література

1. Антонова О.Є. Європейській вимір компетентнісного підходу та його концептуальні засади / О.Є.Антонова, Л.П. Маслак // Професійна педагогічна освіта : компетентнісний підхід : монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С. 81-109.
2. Н.М. Бібік Компетентнісний підхід : рефлексивний аналіз застосування / Н.М.Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з освітньої політики) : колективна монографія / [Бібік Н.М., Ващенко Л.С., Савченко О.Я. та ін.]; заг. ред. О.В.Овчарук. – К. : "К.І.С.", 2004. – С. 45-50.
3. Болотов В.А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В.А.Болотов, В.В.Сериков // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8-14.

*Ірина Яцик,
кандидат філософських наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка),
Ольга Опрелянська,
студентка 3 курсу
Навчально-наукового інституту педагогіки
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ДЕСКРИПЦІЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОГО ТИПАЖУ «ВІРТУАЛЬНА ОСОБИСТІСТЬ» В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

В ХХІ столітті мова вивчається як відкрита система, що має ряд співіснуючих парадигм, зокрема це такі як : антропоцентрична, прагматична, функціональна, когнітивна, лінгвогендерологічна, лінгвокультурологічна та ін. Цей процес сприяє тому, що зростає інтерес до феномену інтернет-комунікацій, які в сучасному мовознавстві презентують як нову інтегровану сферою лінгвістичного інтересу. Проблема впливу інформаційних технологій на мову становлять міжнародний науковий інтерес (Н. Асмус, Ю. Бабаєва, Л. Бабанін, О. Белінська, А. Жичкіна, М. Кастельс, Х. Кларк, Д. Крістал, І. Дісон, А. Воод та ін.). Зокрема в ряді досліджень основна увага приділяється взаємовпливу усної та письмової мови і виникненню нової, мережевої, форми мови (Л.Іванов, Г.Трохимова). В сучасному українському мовознавстві популярними є дослідження, які стосуються модифікації таких понять як гіпертекст (О. Галичкіна), віртуальний дискурс (Н. Асмус, Л. Компанцева та ін.), віртуальна реальність (З. Дацюк, Б. Ігнат'єв та ін.) та віртуальний простір (О.Белінська, А. Жичкіна, Д. Песков та ін.). Але процес творення нової віртуальної особистості як комуніката в мережі інтернет не має достатньо обґрунтованих наукових розробок, тому вважаємо цю проблематику актуальною, адже віртуальна мовна особистість як новий тип адресата і адресанта має ряд специфічних ознак.

Зауважимо, що антропоцентризм як напрям сучасної лінгвістики знайшов відображення в активному розвитку таких галузей Інтернет-комунікації як сфері, що орієнтована на вивчення проблем віртуальної ідентичності особистості (Ю. Бабаєва, Л. Бабанін, О. Войскунський, К. Єфімов, А. Жичкіна, М. Кастельс, М. Оствальд, В. Тарасенко), та сфері, що вивчає лінгвогендерологічні аспекти існування (З. Жайворонок, Л. Синельникова, О. Мітіна, О. Шерман, З. Плант).

До основних угруповань віртуального жанрового простору відносимо: електронний лист, форум, гостьова книга, блог, аська, рольова гра онлайн, смс. Процес комунікації в цих полях-угрупованнях породжують такі емоційно-чуттєвих ознаки-наслідки спілкування віртуальної особистості як флейм, віртуальний флірт, креатифф, флуд, спам, послання та ін.

Також існування віртуального жанрового простору має специфіку створювати лінгвокультурні типи. До них віднесемо : хакер, програміст, панодак, геймер, флудер, спамер, «чайник» та ламер, системний адміністратор, модератор та ін.

Наявність перерахованих вище характеристик свідчить, що формування віртуальної особистості як комуніката дозволяє протиставити віртуальний дискурс реальному через призму ідеальне-матеріальному, потенційне-фактуальному, умовне-безумовному, емоційне-раціональному, мозаїчне-ієрархічному та глобально-локальному, і є не інституційною формою спілкування, хоча і може мати окремі характеристики соціальних інститутів.

Отже, віртуальна мовна особистість проявляє себе наявністю текстів, що

створюються ті інтерпретуються нею в процесі віртуальної комунікації, має здатність змістити акценти світосприйняття і проявити себе як компетентна в технічній і менш грамотна в мовній сфері, регулювати стилі поведінки до інших учасників жанрового інтернет-поля.

Ця гра із своєю ідентичністю дозволяє мати відкритість новому досвіду комунікації, де основними засобами само презентації є нік, аватар, домашня сторінка та блог. Перспективи цієї розвідки дозволяють окреслити та систематизувати процес формування особистості як комуніката інтернет-мережі, виявити основні ознаки ідентичності лінгвокультурного типуажу та прослідкувати шлях встановлення нової людини ХХІ століття – віртуальної особистості.

Література

1. Войскунекий А.Е. Метафоры Интернета / А.Е. Войскунекий // Вопросы философии. – 2001. – № 11. – С. 64-79.
2. Гашкова Е.М. Культура отсутствующего пространства: от антропо- к киберцентризму / Е.М. Гашкова // Виртуальное пространство культуры: материалы научной конференции / отв. ред. Е.Г.Соколов. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2000. – С. 1-14.
3. Горошко Е.И. Теоретический анализ Интернет-жанров: к описанию проблемной области / Е.И. Горошко // Жанры речи: сборник научных статей. Саратов: Изд-во ГосУНЦ «Колледж», 2005. – Вып. 5: Жанр и культура. – С. 370-389.
4. Иванова Ю.М. Игровые и коммуникативные ценности в дискурсе онлайн-овых РПГ / Ю.М. Иванова // Антропологическая лингвистика: сб. науч. тр. / под ред. Н.А.Красавского. Волгоград: «Колледж», 2008. – Вып. 9. – С. 36-46.
5. Кригер Б. Виртуализация воображения / Б. Кригер // Мир будущего. 2008. – 31 янв. Электронный ресурс. – URL: <http://mirbudushego.ru/ram/kriger/ch6.htm>
6. Кригер, Б. Виртуальная личность: мифы и реальность / Б. Кригер // Мир будущего. 2008. – 28 янв. Электронный ресурс. – URL: <http://mirbudushego.ru/ram/kriger/ch3.htm>

*Анна Пащенко,
аспірант кафедри педагогіки
Науковий керівник – докт.пед. наук, професор С.С. Вітвицька
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО- ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У Законі про професійно-технічну освіту зазначено, що професійно-технічна освіта є комплексом педагогічних та організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення оволодіння громадянами знаннями, уміннями і навичками в обраній ними галузі професійної діяльності, розвиток компетентності та професіоналізму, виховання загальної і професійної культури. Проте з розвитком науково-технічного прогресу та широким доступом до інформації зацікавити учнів навчальною діяльністю у професійно-технічних навчальних закладах є досить складною проблемою, розв'язанню якої сприяють інноваційні технології.

Аналіз науково-педагогічних джерел, психолого-педагогічної літератури засвідчив, що ця проблема розглядалася в таких аспектах: теоретично-методологічні основи впровадження компетентнісного підходу в навчально-виховний процес (А. Андрєєв, В. Болотов, В. Булгакова, І. Зимня, Л. Карпова, В. Лозова, О. Локшина, В.

Сериков та інші), умови реалізації компетентнісного підходу в навчальному закладі (С. Трубачева); перелік та зміст ключових компетентностей (Т. Волобуєва, О. Овчарук, О. Пометун, І. Родигіна, О. Савченко, А. Хуторської та інші); технологія формування ключових компетентностей (Л. Паращенко); концептуальні основи виховання (П. Вербицька, О. Вишневський, Ю. Руденко, О. Сухомлинська, Г. Філіпчук, К. Чорна та ін.); висвітлення сутності змісту, форм і методів процесу навчання та виховання (О. Доукіна, Л. Канішевська, І. Кецик, Н. Косарева, О. Пометун, В. Поплужний, Л. Рехтета, Н. Чернуха та ін.); інноваційні форми навчально-виховного процесу (П. Кендзьор).

Метою цієї статті як складової нашого дослідження є характеристика використання інноваційних технологій у формуванні загальнокультурної компетентності в учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Поняття загальнокультурної компетентності розглядається у різних аспектах:

- як професійно значима інтегративна якість особистості, її здатність взаємодіяти з представниками інших культур в умовах полікультурного суспільства, яка ґрунтується на сукупності знань, умінь, навичок, світоглядних уявлень, ціннісних орієнтаціях та досвіді, і виявляється в розумовій культурі, загальній ерудиції, культурі спілкування, що дозволяють виконувати педагогічну діяльність (Т.В. Несвірська) [5: 123];

- як культура особистості в усіх її аспектах, передбачає оволодіння національною та світовою культурною спадщиною, культурою міжособистісних стосунків, а також дотримання принципів толерантності (Ю. Корчагіна) [1: 43];

- як здатність учня аналізувати та оцінювати досягнення національної та світової культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного суспільства, застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на загальнолюдські цінності (*Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти*) [3].

Під загальнокультурною компетентністю ми розуміємо специфічно людський спосіб буття, котрий визначає весь спектр практичної і духовної активності учня, його можливої взаємодії з навколишнім світом та собою і включає систему знань, умінь, навичок, а також моральних, етичних, духовних норм та цінностей.

Формування загальнокультурної компетентності передбачає, перш за все, високий рівень розвитку культури особистості та суспільства в усіх її аспектах, виховання культури міжособистісних взаємин, толерантності, плюралізму, оволодіння вітчизняною та світовою культурною спадщиною, що дозволяє особистості: аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення національної, європейської та світової науки й культури; орієнтуватися в культурному та духовному аспектах сучасного українського суспільства; застосувати засоби та технології інтеркультурної взаємодії; знати рідну й іноземні мови; застосувати навички мовлення та норми відповідної мовної культури; інтерактивно використовувати рідну і іноземні мови, символіку та тексти; застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на систему індивідуальних, національних і загальнолюдських цінностей для розроблення і реалізації стратегій і моделей поведінки та кар'єри; опанувати моделі толерантної поведінки та стратегії конструктивної діяльності в умовах культурних, мовних, релігійних та інших відмінностей між народами, різноманітності світу і людської цивілізації [4: 86].

Педагогічну інновацію розглядають як особливу форму педагогічної діяльності і мислення, які спрямовані на організацію нововведень в освітньому просторі, або як процес створення, упровадження і поширення нового в освіті.

Інноваційний процес в освіті - це сукупність послідовних, цілеспрямованих дій, спрямованих на її оновлення, модифікацію мети, змісту, організації, форм і методів навчання та виховання, адаптації навчального процесу до нових суспільно-історичних умов [6: 256].

У професійно-технічному навчальному закладі використовуються різні інноваційні технології, однак у процесі викладання предметів суспільно-гуманітарного циклу ми найчастіше використовуємо метод кейсів.

Кейс-технологія — це загальна назва технологій навчання, що представляють собою методи аналізу. Суть технології полягає у використанні конкретних випадків (ситуацій, історій, тексти яких називаються «кейсом») для спільного аналізу, обговорення або вироблення учнями рішень з певного розділу навчання дисципліни. З методичної точки зору кейс — це спеціально підготовлений навчальний матеріал, що містить структурований опис ситуацій, запозичених з реальної практики. Кейси (ситуаційні вправи) мають чітко визначений характер і мету. Як правило, вони пов'язані із проблемою чи ситуацією, яка існувала чи існує зараз. При цьому проблема чи ситуація або вже мали якесь попереднє рішення, або їх вирішення є необхідним, а тому вони потребують аналізу [2: 23].

Існують такі варіанти застосування методу кейсів : 1. Діагностика проблеми. 2. Діагностика однієї чи кількох проблем та напрацювання учасниками шляхів їх вирішення. 3. Оцінка учасниками існуючих дій стосовно вирішення проблеми та її наслідків. У кожному із наведених варіантів процес навчання здійснюється через надання викладачем інформації у вигляді проблеми чи серії проблем. Ця інформація може бути викладена у документальній, заздалегідь підготовленій формі або за допомогою вербальних і візуальних засобів (показ слайдів чи відеоматеріалів). По закінченні вправи група пропонує свої напрацювання, які можуть стати підґрунтям для дискусії [6: 357].

Вимоги до створення кейсів (проблемних ситуацій): навчальна проблема повинна бути пов'язана з матеріалом, що вивчається; проблеми повинні мати пізнавальну значущість; проблемні запитання повинні спиратись на попередній досвід і знання учнів; основним своїм змістом проблема повинна давати напрям пізнавальному пошуку, указувати напрямок до її рішення [2: 25].

Використання методу-кейс на уроках англійської мови допомагає: увійти в іншомовну атмосферу, підвищити рівень мови та покращити словниковий запас, розвивати творче та критичне мислення, навчати формуванню різних типів питальних речень, розвивати мовну дискусію, давати аргументовані відповіді; розвивати навички роботи в команді.

Метод-кейс сприяє розвитку в учнів професійно-технічних навчальних закладів такі навички: аналітичні (уміння виділяти важливу інформацію, класифікувати, мислити критично); діяльнісні (вміння використовувати засвоєний матеріал на практиці); креативні (генерація нестандартних підходів та рішень); діалогічні (вміння правильно вести дискусії, використовувати наочні матеріали для обґрунтування думки, висловлювати та захищати свою точку зору, вислуховувати та переконувати опонентів, складати короткий творчий звіт); психологічні навички (оцінка поведінки та реакції людей, особливий підхід для подачі свого матеріалу, уміння слухати, розуміти та підтримувати).

Після закінчення професійно-технічного закладу кожен учень отримає диплом здобутої професії і відправиться працювати на виробництво, де кожного дня зустрічатиметься із адміністрацією, колегами, клієнтами. Застосування методу-

кейс допомагає не лише здобути певний обсяг знань, але навчитися правильно себе поводити у різних ситуаціях, бути завжди лаконічним, толерантним та етично правильно вирішувати будь які виробничі та життєві ситуації.

Література

1. Гуманізація навчально-виховного процесу // Слов'янськ-2012. Випуск XIX. – С. 42-47
2. Желізняк Л. Кейс-технологія // Відкритий урок, 2011. – №1. – С.23-25.
3. Кабінет міністрів України постанова Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (Державний стандарт, розд.1) від 23 листопада 2011 р. № 1392.
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
5. Несвірська, Т. В. (2010) Структура і зміст загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови. Нові технології навчання. Наук. – метод. зб. – Частина 2 (66). – С. 120-124.
6. Педагогіка вищої школи [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т. І. Туркот. – К. : Кондор, 2011. – 626 с.
7. Про професійно-технічну освіту Закон України № 103/98-ВР, зі змінами від 19 грудня 2006 р.

Юлія Березюк,

*викладач кафедри англійської мови
з методикою викладання в дошкільній і початковій школі
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Якісне вирішення оновлених освітніх завдань, визначених у Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Державній програмі «Вчитель» залежить від якості професійної підготовки педагога, зокрема, і вчителя іноземної мови початкових класів.

Адже сучасна позиція держави, прагнення країни до світового співтовариства, міжнародне спілкування зумовлюють підвищення інтересу до вивчення іноземних мов, до знання світової культури. А потрібно це починати ще в початковій школі, з раннього віку дитини. Ось тому, підготовка нової генерації вчителів іноземної мови в початкових класах спрямована на усвідомлення необхідності створення позитивного навчального середовища вивчення іноземної мови шляхом активізації інтелектуальних і почуттєво емоційних ресурсів кожного учня.

Перед вітчизняною професійною освітою постає питання вдосконалити систему підготовки вчителів іноземних мов початкової школи, забезпечивши тим самим єдність базових засад у формуванні фахівця даного напрямку закласти в початковій ланці освіти основи для діалогічного підходу, до ефективної педагогічної взаємодії учасників навчально-виховного процесу, що суттєво підвищить рівень вивчення іноземної мови.

Як свідчить аналіз педагогічної літератури та наукових матеріалів, підготовка майбутнього вчителя іноземної мови в початковій школі до професійної діяльності набуває статусу актуальної проблеми в суспільстві. Тому різні аспекти формування особистості педагога та питання вдосконалення підготовки фахівців у вищих

педагогічних закладах висвітлено в дослідженнях О. Абдулліної, О. Дубасенюк, Л. Калініної, Л. Кондрашової, Н. Кузьміної, В. Кузя, О. Мороза, Н. Половникової, В. Редька, І. Самойлюкевич, В. Семиченко, В. Сластьоніна, Г. Троцько, Н. Хміль, О. Щербакова та ін. В працях цих вчених робиться наголос на формуванні компетентного педагога, на зміні самого характеру вивчення іноземних мов в початковій школі: замість минулої орієнтації на оволодіння граматичними структурами тепер більше уваги приділяється оволодінню міцними навичками живої мови як інструменту комунікації та взаємодії [1].

Тому метою нашої статті є аналіз підготовки компетентного майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи в умовах освітньої інтеграції з міжкультурним спрямуванням змісту навчання.

Професійну компетентність майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи ми розглядаємо як володіння сукупністю теоретичних знань з педагогіки, психології, методики викладання предмету та володіння вміннями їх практичного використання в навчально-виховній діяльності [2].

Компетентність педагогічну ми розглядаємо як володіння педагогом необхідною сукупністю знань, умінь, навичок, що визначають механізм ціле покладання, планування, аналізу, рефлексії, самооцінки власної педагогічної діяльності.

Сюди можна віднести: прийняття активної життєвої та професійної позиції; орієнтація на соціальне й професійне самовизначення і самореалізацію, здатність до самоорганізації; освоєння основних професійних навичок, практичних умінь в професійній сфері; формування й володіння професійними цінностями і якостями, що відповідають загальнолюдським нормам; досягнення сучасного загальнокультурного рівня і сформованість професійної культури тощо [2].

Тому в формуванні професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови початкових класів повинні бути лінгвістичні, дидактичні, психологічні та інтеркультурні компоненти підготовки, що сприятимуть впровадженню освітніх технологій нового виміру в викладанні іноземних мов, а саме "учитися вчити", що є ключовим поняттям концепції неперервної особистісної освіти [3].

Потрібно зазначити, що вивчення іноземної мови включає не лише загальне знання про неї, а й вміння користуватися мовою як засобом спілкування, критично мислити, отримувати інформацію з усіх доступних джерел, оцінювати її, розуміти співрозмовника, формулювати власні думки тощо [4].

Рекомендацію Комітету Міністрів Ради Європи щодо вивчення та викладання сучасних мов у Європі відмічено, що пріоритетним у вивченні та викладанні сучасних європейських мов є поступове вдосконалення володіння іноземними мовами від "порогового рівня комунікації" (Threshold Level) до здатності вільно спілкуватися [5].

Ключовими поняттями особистісно-орієнтованого навчання іноземної мови вважають «вторинну мовну особистість» і «міжкультурну комунікацію» (Н.Д. Гальскова, З.М. Никитенко).

Під вторинною мовною особистістю розуміють сукупність здібностей, умінь, а також готовність людини до породження мовленнєвих дій в умовах автентичного спілкування з представниками інших культур.

Міжкультурне спілкування, услід за І.І. Халєєвою, розглядають: як процес спілкування (вербальний, невербальний) між комунікантами, які є носіями різних

культур і мов; як сукупність специфічних процесів взаємодії людей, що належать до різних культур і мов.

Здібності, вміння і готовності учня до міжкультурної комунікації становлять мету і результат навчання іноземної мови. Їх формування вимагає спеціальної уваги з перших уроків шкільного курсу. Проте якісне вирішення цих завдань можливе лише за умов ґрунтовної науково-методичної підготовки вчителя при умові володіння певним рівнем педагогічної майстерності, а здатність здійснювати міжкультурне спілкування передбачає комунікативний, когнітивний та соціокультурний розвиток учня [6].

Майбутній вчитель іноземної мови початкової школи повинен володіти педагогічною майстерністю, що проявляється в уміннях поєднувати абстрактне і конкретне, загальне й особистісне, раціональне й почуттєве, володіти алгоритмом реалізації інтерактивного спілкування, який включає чотири функціонально пов'язані етапи: мотивацію, рефлексію, інтеракцію, саморефлексію. Крім того, майбутній вчитель іноземної мови початкової школи, враховуючи специфіку навчання в молодших класах, повинен вміти створювати позитивне навчальне середовище, залучати дітей до навчальної взаємодії.

Крім вимог професійного розвитку, потрібно враховувати знання лінгводидактики, теоретичних підходів до мови і вивчення мови, релевантні політичні, соціокультурні, економічні й освітні знання в контексті практики навчання іноземної мови. Особливу увагу слід надавати практичним і практичним вмінням, зокрема: обирати зміст і методи навчання відповідно до різноманітних потреб, а саме забезпечувати можливість учням розвивати усне і писемне мовлення іноземною мовою в позитивному навчальному середовищі; застосовувати принципи і прийоми оцінювання усного і писемного мовлення іноземною мовою; оцінювати ефективність програм навчання іноземної мови; ефективно співпрацювати з колегами в низці контекстів та інше [7].

При врахуванні таких особливостей слід звертатись до зарубіжного досвіду підготовки вчителів. І. Глазкова виділяє три складові професійної підготовки вчителя іноземної мови в початковій школі:

1) психолого-педагогічна підготовка (Н. Кузьміна, О. Піскунов); взаємозв'язок теоретичної підготовки та педагогічної практики (О. Абдулліна, Л. Кондрашова), професійна освіта (В. Сластьонін, Н. Хмель);

2) спільна діяльність професорсько-викладацького складу зі студентами, учнями (М. Кобзев, В. Страхів);

3) професійно корисні види діяльності (С. Вершловський, Л. Лесохіна) [8, 9].

Л. Калініна, І. Самойлюкевич, В. Редько вважають, що велике значення має підготовка майбутнього вчителя іноземної мови в початковій школі до умов особистісно-орієнтованої освіти, яка полягає в здатності постійно збагачувати свою духовну, фахову, педагогічну та професійну культуру, бути професійно компетентним [1].

Британські педагоги створюють систему безперервної мовної освіти та ставлять перед майбутнім вчителем завдання широкої соціальної комунікабельності, поєднуючи вміння професійно-педагогічного спілкування з спеціальною мовною, загально психологічною та педагогічною підготовкою [7].

Так, на думку, англійського педагога Делла Фіша, одним з важливих вимірів вчительського професіоналізму є здатність до професійного розвитку. Він виділяє наступні здатності вчителя:

- свідомість власних теорій і теорії в застосуванні;
- здатність досліджувати власну практику;
- здатність оперувати практичною дослідницькою діяльністю на рівні класу;
- вміння вдосконалювати практику, розпізнавати дрібні помилки і працювати над їх ліквідацією.

Важливу роль у мовній підготовці майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи відіграє формування професійно-лінгвістичних вмінь. Серед них: уміння користуватися знаннями з етимології, грамотно пояснити учням нормативні правила вимови, порівнювати будову інших мов з рідною, виявляти подібності і відмінності тощо. Ці методики досліджено в працях кращих вчених, зокрема систему підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів у Німеччині вивчали В. Гаманюк, Т. Вакуленко; проблему педагогічної майстерності вчителя в теорії та практиці педагогічної освіти США проаналізовано Р. Романом; систему підготовки педагогічних кадрів у Норвегії узагальнено В. Семилетко; модернізацію професійної та світоглядно-методологічної підготовки сучасного вчителя вивчено В. Ковальчук та іншими.

Крім того, у підготовці майбутнього педагога іноземної мови початкової школи важливими є такі характеристики: професійна мотивація, фундаментальність, методологічна обґрунтованість, професійна спрямованість, багатофункціональність, комплексність в змісті, організації, методиці та контролі, емоційна насиченість, активізація самостійної пошукової навчальної та науково-дослідної роботи студентів. Необхідно зазначити, що перед майбутнім вчителем іноземної мови в початковій школі визначається також проблема переходу від масово репродуктивної до розвивальної, творчої й особистісної освіти, що створює умови для виявлення і формування творчої індивідуальності майбутнього вчителя.

Отже, беручи до уваги вимоги програмних освітніх документів, а також погляди зарубіжних і вітчизняних педагогів на особливості підготовки майбутнього вчителя іноземних мов в початковій школі, вважаємо, що навчання в вузі і професійне вдосконалення повинні створити основу для професійного розвитку вчителя.

Кожен вчитель – це цілісна особистість з індивідуальними особливостями характеру, темпераменту, певним стилем поведінки й особливим складом розуму. Але сам зміст професійної діяльності педагога ставить перед ним низку специфічних вимог, які змушують розвивати в собі певні особистісні якості як професійно значущі. Якості, що реалізуються в діяльності вчителя і забезпечують її успішність, набувають специфічного професійного забарвлення і тоді вони з особистісних перетворюються в професійно значущі.

Література

1. Редько В. Г. Дослідження ефективності змісту шкільних підручників з іноземної мови: процедура, технології, результати // Проблеми сучасного підручника : Зб. наук. праць / За заг. ред. О. М. Топузова. – К. : Пед. думка, 2011. – Вип. 11. – 800 с. – С. 412–424.
2. Пуховська Л. П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі: спільність і розбіжності: Монографія. – К.: Вища школа, 1997. – 180 с.
3. Сенченко В.О. Формування іншомовної комунікативної компетенції студентів вищих технічних навчальних закладів. Гуманізм та освіта. Електронне наукове видання матеріалів VIII міжнародної науково-практичної конференції. 2006.<http://www.comf.vstu.vinnica.ua/2008/txt/>.

4. Council of Europe (1998) Recommendation No.R (98) 6 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Modern Languages (Adopted by the Committee of Ministers on 17 March 1998, at the 623rd meeting of the Ministers' Deputies). – Strasbourg: Council of Europe.

5. Глазкова І. Я. Підготовка майбутнього вчителя до організації навчального діалогу в професійній діяльності: Дис... канд. пед. н: 13.00.04 / Бердянський держ. педагогічний ун-т. – Х., 2004. – 273 с.

6. Роман С.В. Методика навчання англійської мови у початковій школі: Навчальний посібник. – К.: Ленвіт, 2009. – 216 с. – С.8.

7. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: Збірник наукових праць: У двох частинах / За редакцією Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО та О.Г. РОМАНОВСЬКОГО. – Ч. 1. – Харків: НТУ "ХПІ", 2002. – 432 с.

*Людмила Синюкова,
вчитель-методист російської мови та світової літератури
Житомирської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 1*

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА

Естетичне ставлення школярів до світу, до різних видів мистецтва формується переважно під впливом стихійних факторів соціального оточення, зокрема засобів масової інформації, особливо телебачення. На жаль, шкільна освіта не може реалізувати необхідний комплекс культуротворчих функцій, притаманних мистецтву та засобам народознавства. Світове та українське мистецтво має унікальний вплив на особистість, тому формування естетичної культури потрібно розглядати не лише як процес набуття художньо-естетичних знань і вмінь, а, насамперед, як унікальний засіб особистісного розвитку молоді на основі виявлення індивідуальних здібностей, різнобічних естетичних потреб та інтересів.

Визначна роль засобів народного декоративно-ужиткового мистецтва, мистецтва слова в естетичному вихованні дітей була підмічена ще нашими пращурами. Народна мудрість щодо залучення дітей до прекрасного, формуванні їхньої естетичної сфери керувалась такими постулатами: виховання у дітей почуття прекрасного має відбуватись якомога раніше, з маминої колискової пісні, казок, дитячих іграшок; у пробудженні естетичних проявів дитячої душі велике значення має природно-побутове оточення; народна практика виховання «іміунітету» від неестетичного, цинічного, антигуманного, брутального полягає не в ізолюванні, а в розкритті непривабливості; в основі всього вічного й нетлінного є краса, яка досягається натхненною працею духовно розвинених людей; народні обряди, звичаї, народна творчість, народні ремесла є засобами формування естетично-духовної культури особистості. Народне мистецтво безумовно має потужний потенціал формування естетичної культури, цінностей, почуттів, поведінки молоді, але не використовується у повній мірі.

К.Д. Ушинський великого значення надавав формуванню естетичної культури, основними засобами якої вважав рідну мову, мистецтво, природу. У навчальні плани народних шкіл К. Ушинський увів предмети естетичного циклу: малювання, музику і співи. Він ставив питання про необхідність художньої освіти

для учителів і вихователів [12, с. 195]. Важливе значення, на його думку, має процес збагачення дітей естетичними враженнями, формування виразної, влучної, повноцінної мови на основі усної народної творчості, прислів'їв, приказок, скоромовок, які розвивають у дітей відчуття звукової краси рідної мови [13, с. 18].

Естетичний розвиток – не самоціль, а важлива умова й шлях досконалого та гармонійного розвитку людини. За К. Д. Ушинським, це максимальне розкриття особистості в тій діяльності, яка найбільше відповідає її душі. Мета формування естетичної культури – розвиток у кожній людині її пізнавально-творчого потенціалу, допомога у відкритті самої себе, розкритті творчого потенціалу та задатків. Прагнення до досконалості у сфері краси, на думку педагога, – це душевна потреба людини, а краса – це ставлення людини до об'єктивного світу, яке має бути творчим [12, с. 51]. Гармонійно розвинена особистість – це людина з тонким художнім смаком і глибоко розвинутою емоційною сферою, яка знаходить прекрасне в літературних творах, мистецтві, розуміє й шанує добре, засуджує зло.

Душею педагогічної системи К. Д. Ушинського є рідна мова – невичерпне джерело виховання гармонійно розвинутої особистості, формування в кожній людини естетичних засад. Рідна мова є «найбільшим народним наставником» [13, с.53]. Особливе місце педагог відводив різноманітним жанрам усної народної творчості (казкам, пісням, прислів'ям, приказкам), які розвивають літературно-творчі здібності дітей, «відбивають народне життя з усіма мальовничими особливостями» [11, с. 49-50].

Провідною ідеєю системи виховання, за К.Д. Ушинським, була народність, яку він розумів як своєрідність кожного народу, зумовлену його історичним розвитком, соціальними умовами, географічними особливостями. Ця ідея базувалась на переконанні в тому, що кожен народ має право на школу рідною мовою, побудовану на кращих традиціях [11, с. 287].

Важливого значення К. Д. Ушинський надавав професійній підготовці вчителя-філолога, оскільки саме на ньому лежить місія формування естетичних почуттів, свідомості, поведінки, смаку учнів різноманітними засобами, зокрема й народознавством. На уроках мови та літератури вчитель формує світогляд учнів, розвиває їхню уяву, фантазію, творчі здібності. Саме від учителя-філолога, від рівня його естетичної культури, педагогічної майстерності залежать естетичні вподобання та естетичний розвиток учнів.

Навчання й виховання, формуванню естетичної культури приділяв велику увагу В.О. Сухомлинський. Головною метою виховання він вважав всебічний розвиток особистості, якого можна досягти залученням її до різних видів діяльності. Він відстоював необхідність естетичного виховання дитини, потрібного не тільки для праці, а й для повноцінного духовного життя.

В.О. Сухомлинський вважав, що педагог має не тільки навчити дитину знати й розуміти мистецтво, а й сформувати в неї потребу милуватися природою й творами мистецтва, навчити творити прекрасне, насолоджуватися прекрасним, створеним власними руками [7, с. 527]. «Через красиве – до людяного» – таким було педагогічне кредо В. О. Сухомлинського. При цьому він прагнув, щоб учителі допомагали дітям у буденному, звичайному знаходити найяскравіші, найнеповторніші кольори й відтінки природи, людських взаємин, і на цій основі переживали глибокі позитивні емоції [8, с. 291]. Він писав, що «відчування краси природи, активне творення прекрасного я назвав би дорогоцінними вправами душі, потрібними для того, щоб

людина прагнула бачити красу людини, її душі, прагнула утвердити прекрасне в самій собі» [9, с. 129].

Важливе місце в естетичному вдосконаленні молоді, на думку педагога, займає музика, живопис і поезія, оскільки музика й співи в школах – не тільки навчальний предмет, а й могутній засіб виховання, який має надати емоційного й естетичного забарвлення всьому духовному життю людини. Пізнання світу почуттів неможливе без розуміння й переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику й діставати насолоду від неї [9, с. 258]. Тільки там, де є естетичне мислення, є глибоке почуття краси людини [10, с. 267].

Педагог повинен любити свою справу, бути працьовитим, сповненим жаги до життя, діяльним й чуйним, любити учнів, прагнути до збагачення своїх знань і досвіду. Всі успіхи в роботі школи, навчанні та вихованні залежать від учителя, рівня його освіти, знання і вміння. Він не може вважатися добрим педагогом, якщо не здатен привертати до себе учнів своєю ласкою, не ставиться до них, як рідний батько, не вміє пробуджувати у них інтерес до знань. Творчі знахідки педагога щодо формування естетичної культури учнів: «школа під відкритим небом», «уроки мислення на природі», «кімната думки», «свято казки» та інші, були апробовані в практичній діяльності Павлівської школи та стали надбанням учительства [1]. У своїх творах педагог писав, що роки навчання в школі – цілий період морального, інтелектуального, емоційного, фізичного, естетичного розвитку, який буде реальною справою, а не пустою розмовою лише за умови, що дитина живе насиченим життям сьогодні, а не тільки готується до оволодіння знаннями завтра.

На сучасному етапі розвитку освіти в Україні навчально-виховний процес спрямований на всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу [2].

До складових процесу формування естетичної культури молоді належать естетичне виховання, формування естетичного сприйняття дійсності, переживання естетичних почуттів, наявність естетичних ідеалів, розвиток естетичного смаку тощо. Розглянемо кожне з понять.

Естетичне виховання, за визначенням Фіцули М.М, це – «складова частина виховного процесу, безпосередньо спрямована на формування здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини» [14, с. 293].

Естетичне сприйняття – початковий момент у процесі естетичного ставлення до дійсності, проявляється у спостережливості, у вмінні виділити найважливіше, що віддзеркалює зовнішню і внутрішню красу людини, предмета, явища, процесу.

Естетичне почуття, на думку Фіцули М.М., це – «особливі почуття насолоди, які відчуває людина, сприймаючи прекрасне в навколишній дійсності чи мистецтві. Наявність таких почуттів є ознакою розвинутого естетичного сприйняття, істотним критерієм естетичної культури людини» [14, с. 68].

Естетичний ідеал, як зазначає Кузьмінський А.І., це – своєрідний зразок, з позиції якого особистість оцінює певні явища, предмети навколишньої дійсності. Естетичний ідеал відображає певні уявлення людини про красу, підкреслює критерії, за якими варто оцінювати ті чи інші явища, предмети. Естетичний ідеал, з одного боку, є своєрідним еталоном, а з другого боку, він все ж не позбавлений

впливу індивідуальних суджень [4, с. 307].

Естетичний смак – це стійке емоційно-оціночне ставлення людини до прекрасного, що носить вибірковий, суб'єктивний характер.

У свою чергу Фіцула М.М. зазначає, що «естетичний смак – здатність людини правильно оцінювати прекрасне, відокремлювати справді прекрасне від неестетичного» [14, с. 294].

Сучасні дослідники, педагоги, митці намагаються наблизити світове та українське мистецтво до молоді. Згідно з Державним освітнім стандартом загальної середньої освіти в Україні предмети освітньої галузі «Мистецтво» – «Естетична культура» мають охоплювати всі роки навчання на засадах цілісності, наступності та неперервності:

1. Мистецтво (музичне та образотворче, 1-8 кл.)
2. Художня культура (9-11 кл.)
3. Естетика (11 кл.).

У програми загальноосвітніх закладів було введено дисципліни: «Художня культура», «Мистецтво», «Естетика», «Християнська культура», викладання яких, здебільшого, здійснюється вчителями художньо-естетичних та гуманітарних дисциплін. Зважаючи на те, що у ВНЗ кількість годин для вивчення предметів естетичного циклу невелика, вчителям, іноді, важко зорієнтуватись та підібрати необхідний матеріал, методи та засоби при викладанні зазначених предметів. На допомогу вчителям, авторський колектив під керівництвом Л.М. Масол та Н.Є. Миропольської підготували програму «Художня культура». Мета курсу «Художня культура» – збагатити емоційно-естетичний досвід учнів, пробудити особистісно-позитивне ставлення до мистецьких цінностей, сформувати комплекс художніх компетенцій, усвідомити власну причетність до традицій свого народу з одночасним розумінням особливостей інших національних картин світу [3, с.4].

Л.В. Климова зазначає, що мистецтво сприяє формуванню світоглядних уявлень, естетичних оцінок, ідеалів, переконань, що регулюють духовно-творчу активність особистості, зумовлюють її ставлення до світу – природи, суспільства, людей, самої себе. Дослідниця констатує, що до обов'язкових мистецьких дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах традиційно належали «Музика» (1-8 кл.) та «Образотворче мистецтво» (1-7 кл.) [3, с.3]. Предмети з інших видів мистецтв – хореографія, театр, кіно – були відсутні в навчальних планах загальноосвітніх шкіл або вивчалось факультативно. Базовий курс «Художня культура», що згідно з освітнім стандартом вводився в загальноосвітні навчальні заклади починаючи з 9-го класу і продовжується у всіх профілях старшої школи (10-11 кл.), набуває значення узагальнюючого щодо вивчення циклу мистецтв у середній школі.

Формування естетичного світогляду Оскара Уайльда відбувалось у атмосфері витонченості та естетизму. Він зазначав: «Естетика вища за етику. Вона належить до сфери більш високої духовності. Навчитися бачити красу речей – це межа того, чого ми здатні досягти» [6, с. 10]. Отже, навчити учнів бачити та розуміти красу – одне з найголовніших завдань вчителя, оскільки краса врятує світ.

Література

1. Антологія педагогічної думки. Василь Олександрович Сухомлинський // Початкова освіта. – 2007. – № 4. – Вкладка. – С.4
2. Історія педагогіки / За ред. М.В. Левківського, О.А. Дубасенюк. / М.В. Левківський, О.А. Дубасенюк – Житомир: ЖДПУ, 1999. – 336 с.
3. Климова Л.В. Художня культура. 9 клас: Тематичне планування та розробки уроків /

Л.В. Климова. – Харків: Вид-во «Ранок». – 2009. – 288 с.

4. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка: Підручник. // А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко // – К.: Знання, 2007. – 447 с.

5. Мосіяшенко В. Естетичне виховання – складова педагогічної системи К.Д. Ушинського. // Шлях освіти, 2003, № 2 С.51 – 54

6. Сухомлинський В.О. Народження громадянина. – К.: Радянська школа. – 1970.

7. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Вибрані тв.: У 5 т. – К.: Радянська школа. – 1977. – Т. 3. – С.119

8. Сухомлинський В.О. Сто порад учителеві: Про інтелектуальне життя вихованців. К.: Радянська школа, 1988. – С. 94.

9. Українська педагогічна думка в персоналіях: У 2 кн. Кн. 1 Навч. Посібник / За ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005. – 624 с.

10. Ушинський К. Д. Вибрані пед. твори. В 2-х т. Т.2. К.: Рад. шк. 1983. – С. 329.

11. Ушинський К.Д. Родное слово. Книга для детей и родителей. // К.Д.Ушинский. – Полтава : Переиздание Спасо-Преображенского Мгарского монастыря Полтавская епархия. – 2001. – 448 с.

12. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. // М.М. Фіцула.– К.: Академвидав, 2003. – 528 с.

Олександр Вознюк,
кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант кафедри педагогіки,
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ДУХОВНІСТЬ ЯК КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Духовність завжди вважалась особливим виміром людського існування, покладеного в основу його глибинної аксіології. Суттєво, що духовність як предмет аналізу постає загальною дослідницькою "територією" для релігії, філософії та науки як форм суспільної свідомості. Відтак, *духовність можна вважати однією із наріжних категорій суспільної свідомості, у концептуальній площині якої реалізується синтез науки і релігії, оскільки духовність постає як релігійно-ірраціональною, так і науково-раціональною сутністю.*

Суттєво, що виховний процес завжди був тісно пов'язаний із викладанням предметів духовно-морального спрямування, із духовними традиціями соціуму. Провідною ідеєю дослідження проблеми розвитку духовності особистості є поєднання кращих традиційних методів виховання та прогресивних сучасних підходів, покликаних застерегти вихованців від впливу негативних факторів на їх фізичний, морально-психологічний розвиток та розвинути духовних світ на основі гуманістичних цінностей. Таким чином, формування духовності сучасної молоді людини постає актуальним завданням психолого-педагогічних наук.

В українському педагогічному словнику духовність визначається як "індивідуальна вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання й соціальної потреби жити, діяти "для інших". З категорією "духовність" співвідноситься потреба пізнання світу, себе, смислу і призначення свого життя. Людина духовна тією рімою, якою вона замислюється над цими питаннями і прагне дістати на них відповідь. Формування духовних потреб

особистості є найважливішим завданням виховання” [1, с. 49]. З іншого боку, зміст духовності є найбільш інтимним для кожного дослідника.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що процес духовного розвитку людини розуміється науковцями у контексті таких позицій, як процес:

- ідентифікації з власним ідеальним (сутнісним, глибинним) "Я" людини (Е.О. Помиткін);

- децентралізації, тобто переорієнтації особистості від егоцентричної життєвої позиції до служіння та допомоги іншим;

- рефлексії, в результаті чого відбувається усвідомлення людиною сенсу та призначення свого життя (І.Д. Бех);

- трансценденції, тобто подолання просторово-часових життєвих, ситуативних, матеріально-прагматичних обмежень та вихід у сферу ідеального, надситуативного, абсолютного, набуття універсальної космічної свідомості (А. Маслоу, А.В. Петровський, К. Роджерс);

- усвідомлення всезагальної буттєвої єдності, соборності, розширення свідомості, подолання ізолюваності та відокремленості від природного та соціального світу, самого себе (В.С. Соловйов, С.Л. Франк);

- саморозвитку, самореалізації, самоактуалізації, руху від недосконалості до духовної довершеності (А. Маслоу).

Розбіжності у трактуванні феномену духовності (і, відтак, розбіжності у формуванні педагогічної мети духовного розвитку особистості) пояснюються тим, що в цьому феномені не виявлено сутнісної основи – того системоформувального чинника, який утворює духовність як системну властивість людини. Спробуємо окреслити цю сутнісну основу.

Духовність, яка є переважно категорією міфологічно-релігійного, цілісно-синкретичного світорозуміння, етимологічно походить (принаймні на рівні індоєвропейських мов) з такого поняття, як “дух”. Дух, як поняття в основному релігійне, виражає явище, що за своїм визначенням не має чіткої просторово-часової локалізації. Тобто дух (як і духовність) втілює в собі принцип холомонії, синергії, взаємозв’язку (зв’язок, взаємина, як вважає О.І. Уємов, “складає річ з елементів”), взаємодії, опосередкування одного іншим, відображуючи фундаментальний вимір буття – цілісність.

Крім того, дух, що не має чіткої просторово-часової локалізації, може розумітися як принципово вільна сутність, як умова людини бути вільною, самототожньою, трансцендентною (вільною від детермінації світу). Як зазначає С.Б. Кримський, “духовність – це здатність... створювати той внутрішній світ, завдяки якому реалізується самототожність людини, її свобода від жорсткої залежності від постійно мінливих ситуацій” [7, с.23]. Така характеристика духовності аналізується вище.

Духовність як синергійна *цілісність* може розумітися як така, що має телеологічну функцію, котра організує розвиток будь-якої системи у певному напрямі за принципом доцільності. За свідченнями етологів, що вивчають поведінку тварин, коли живі істоти збираються у великі групи, у їхньому середовищі виявляється “колективний розум”, який починає ними керувати. Наведемо спостереження французького вченого Луї Тома, що займався вивченням термітів. Він виявив, що окремий терміт є істотою, задіяною у хаотичному русі. Але якщо ми збільшимо число термітів до деякої “критичної маси”, то відбудеться диво: терміти починають створювати робочі бригади і, діючи найвищою мірою узгоджено,

зводити грандіозну будівлю, репрезентуючи "велике знання" про спорудження в цілому. Це ж можна говорити й у відношенні до всіх суспільних тварин. Окремо узята особа сарани не знає напрямку і мети руху під час міграції, а зграя – знає. Ефект "критичної маси" існує й у птахів, риб, а також у всіх суспільних тварин, коли "велике знання", чи "велика воля" постає духовним керуючим чинником існування співтовариств живих істот.

Відтак, духовність людини як її ставлення до цілого, виявляється у тому, наскільки повно ця людина інтегрована у цілісне космопланетарне і соціально-природне середовище свого існування ("Якщо двоє чи троє зібрані заради мене, там Я серед них" – Мф, 18, 20).

Саме з розвитком духовної особистості пов'язана освітня мета – **формування громадянина**. У цьому ракурсі аналізу проблеми духовність постає важливим аспектом національної ідентичності. Розглянемо це більш докладно.

Категорія духовності як цілісності може об'єднати численні характеристики духовності, серед яких можна виділити такі [4]: духовність – це ріст людини в кожному з нас (Т.В. Холостова), прояв якості особистості (М.С. Каган), ціннісний зміст свідомості (В.Г. Федотова), морально зорієнтована воля та розум (І.В. Сілуянова), стан розширення внутрішнього горизонту свідомості, що можливо інтерпретувати як вид творчості, оскільки він, безумовно, є процесом пізнання людиною власної природи (В.І. Стрелков), зв'язок людини з людиною та космосом, відчуття присутності духу людини в усьому, що її оточує, постійний пошук Істини, Абсолюту (В.М. Коваленко), творення нових смислових полів, єднання з більш високою цінністю-сутністю (В.С. Мулява, О.П. Колеснік), метамотивація як спонукання особистості до дій інтеріорізованими нею найвищими цінностями, а не лише фізіологічними потребами (Г.О. Балл), реалізація потреби у визнанні (О.Л. Музика) тощо.

Таким чином, духовна (самореалізована, за А. Маслоу) людина є феноменом, у сфері якого інтегруються всі численні дихотомії буття, що співвідносяться з психосоматичною природою півкуль мозку, – такі, як сакральне та профанічне, іманентне та трансцендентне, віра та знання, емпатія та рефлексія, довіра та скепсис, "Я" і не-"Я", екстраверсія та інтроверсія, чоловіче та жіноче, моральне та фактологічне, агонія та екстаз, нормативне та дескриптивне, належне та дійсне... Духовна особистість гармонійно сполучає протилежні буттєві стани, виявляючись, як пише П. Вайнцвайг, деміургічною творчою істотою. Гармонія як цілісність у процесі мислення робить людину здатною до відображення світу глобально-континуальним чином, що дивує нас "міццю нерозчленованого пізнання".

Вчення про духовність з точки зору вищевикладеного аналізу має виражати ідею єдності людини і світу, уніфікуючи та сполучаючи в собі психофізіологічний, соціально-політичний, етико-аксіологічний, культурно-історичний, соціоприродний, космопланетарний контексти людського буття. Духовність ми визначаємо як категорію суспільної свідомості, що у своєму змісті відображає у досить специфічному вигляді універсальну властивість Всесвіту – цілісність, яка є чинником неперервності, холомонії, тотальності всіх проявів існування матерії. **Важливо зазначити, що духовність як єдність протилежностей – це гранична категорія.**

У цьому розумінні духовність є світом як єдністю, як сукупністю його елементів, кожний з яких, як дещо цілісне, також є духовною сутністю, оскільки онтологічно кожна річ та явище виявляють своє буття через наявність властивостей, а кожна властивість, як відомо, проявляється саме через співвідношення, взаємодію окремої речі зі своїм оточенням, тобто не може існувати як ізольована сутність й

інкорпорується в загальний буттєвий контекст Всесвіту. Кожна річ виявляє свою єдність із світом й на рівні гносеології, бо логічно визначити річ – це співвіднести її з іншими речами, котрі при їх визначенні також підлягають даній процедурі. Таким чином, у формально-логічний “склад” речі входить так чи інакше весь світ.

Це подібно до того, як кожна елементарна частка, як стверджував М.А. Марков, по суті складається з усіх елементарних часток. Для того, щоб проілюструвати це положення, наведемо цікаву паралель: коли Б. де Сен-П'єр, французьких натураліст і письменник XVIII сторіччя вирішив зробити спробу вичерпно описати листок суничної рослини, він мусив відмовитись від свого наміру, оскільки зрозумів, що для вичерпного опису листя суничної рослини треба розширити межі аналізу до Всесвіту. Тут можна говорити й про те, що особистісна суть проявляється в подібній розкладці, коли витоку цілісності людини слід шукати не всередині об'єкта, а зовні, у тій сукупності зв'язків, які характеризують об'єкт у його відношенні до інших об'єктів оточуючого середовища. Тобто особистість можна трактувати як сукупність відносин людини до самої себе як “іншого”, “не-Я” [5]. Тут особистість дійсно постає як “сукупність суспільних відносин” (К. Маркс).

Отже, кожна річ виявляється гносеологічно тотожною зі світом як чимось цілісним. При цьому Всесвіт, як універсум, повинен трактуватись як “духовна сутність” (яка має “парадоксальний” зміст у контексті принципу “все у всьому”), що може бути сприйнята та зрозуміла через стан духовності, коли етичне та фактологічне поєднуються. Цей підсумок вельми важливий для обґрунтування висновку про єдність двох протилежних аспектів буття людини, які сприймалися Кантом у вигляді двох речей, що дивували його понад усе – “зоряне небо над нами та моральний закон усередині нас”. Сприйняття світу як духовної сутності, як дещо цілісно-інтегрального є метою психолого-педагогічного впливу на особистість учня.

Зазначимо, що духовність як граничне явище в контексті формально-логічного аналізу, як і в контексті аналізу чотирьох філософсько-світоглядних “переваг” [10], втілюється в принципі чотирьох альтернатив, що передбачає наявність невизначено-парадоксального світогляду, тотальний оптимізм, позитивне ставлення до життя в усіх його проявах. Тобто духовність в плані поведінки та ціннісних орієнтацій охоплює всі можливі варіанти ставлення людини до світу, що знаходить відображення у чотирьох фундаментальних типах систем як наріжних принципах поведінки: пристосування себе до середовища; пристосування середовища до себе; і те, і друге; ні те, ні інше. Саме ці умови необхідні для реалізації принципу єдності морального і фактологічного, у контексті чого аналіз проблеми моральних норм та їх наукового обґрунтування може бути звільненим з хибного кола теоретичних спекуляцій.

Стан духовності як дещо принципово цілісне, граничне і тому парадоксальне передбачає відповідну поведінку та світогляд, які характеризуються миротворчістю, нейтральністю, спонтанністю, самодостатністю, непередбаченістю, парадоксальним синтезом протилежних рис та якостей, здатністю бути собою і одночасно поза собою, поєднуючи внутрішнє та зовнішнє, складне та просте, статичне та динамічне, чуттєве та логічне, природне та надприродне, містичне та раціональне... Чим більше все це притаманне людині, тим більш духовною істотою вона є, тим більш здатна така самоактуалізована людина до рівноваги та одночасно до розвитку. Духовність як синтез протилежностей, як граничне явище є одночасно первісним витокон онто- та філогенетичної еволюції і її підсумком, те, з чого починається рух, те, чим він закінчується. Це також є діалектичним ґрунтом руху, що здійснюється завдяки

взаємодії протилежностей, котрі постійно “нівелюються”, виявляючи “нейтральний елемент” – духовність – “алмазне” буття Абсолюту [6].

Духовність як парадоксальний синтез протилежних рис та якостей, є головною ознакою креативності. М. Чихуентміхалін відмічає, що креативні особистості характеризуються взаємовиключаючими особливостями: 1. Творчі особистості володіють, з одного боку, великою фізичною енергією, а з іншого – вони часто знаходяться в стані спокою та відпочинку. 2. Вони одночасно як сурові, так і наївні. 3. В їх особистості сполучаються грайливість, легковажність та дисципліна, відповідальність, та безвідповідальність. 4. У них фантазія та реалістичність сполучаються. 5. Вони проявляють себе як одночасно екстраверти та інтроверти. 6. Вони скромні та горді одночасно. 7. Вони ухиляються від стереотипів у сфері статевих ролей. 8. Вони проявляють одночасно бунтарський дух та консерватизм. 9. Вони демонструють пристрасть до роботи, вони також об’єктивно оцінюють свою роботу. 10. Відкритість та чутливість креативних людей часто приводить до переживання, страждання і болю. З іншого боку вони прагнуть отримувати задоволення від життя.

Інші якості креативних людей: самодисципліна в роботі, здатність відстрочити задоволення, резистентність до фрустрацій, незалежність суджень, високий ступень автономності, толерантність до невизначеності та хаосу, відсутність статевих стереотипів, схильність до ризику, високий рівень самоініціації та прагнення до виконання завдання найкращим чином. Вони демонструють здатність до широкої категоризації і ідіосинкрезії (підвищеної чутливості). Зазначається, що креативні особистості мають найвищу силу свого "Я", що корелює з високим рівнем патології. У цілому творчі люди є більш психопатологічними, психотичними, ніж звичайні люди [3].

Духовність реалізується у площині *поведінки людини*. Найактуальнішим у світі для людини є вона сама. Найбільш суттєвою ж проблемою для людини є її відношення до світу, в якому вона існує. Дане відношення між внутрішнім та зовнішнім об’єктивується у вигляді двох полярних характеристик живої істоти, що виявляють два полярні етичні типи – *альтруїста та егоїста*, які в більш специфічному вигляді можна співвіднести з двома юнгівськими психологічними рисами – *екстравертованістю та інтравертованістю*. Перша риса визначає екстраверта – людину, яка в морально-психологічному плані орієнтована зовні, друга риса притаманна інтроверту, що орієнтований усередину своєї особистості.

Зрозуміло, що диференціація людини на два суперечливі типи – альтруїста та егоїста – це доволі “штучна” акція, бо вони не існують у чистій формі. Однак для того, щоб зробити наш аналіз більш “рельєфним”, ми будемо розглядати ці полярні типи як реально існуючі.

Егоїзм передбачає, що людина керується тільки своїми інтересами, виходячи зі свого внутрішнього ества (“Я”), не рахуючись з інтересами зовнішнього середовища. *Альтруїзм* – це готовність йти назустріч інтересам зовнішнього світу, інших людей та ігнорувати свої потреби, своє “Я”. Тут ми маємо два протилежні типи *приспосувальних реакцій*, коли егоїст пристосовує світ до себе, а альтруїст, навпаки, пристосовує себе до світу.

Цілком зрозуміло, що *егоїст* проводить жорстку демаркаційну лінію, яка розділяє його та зовнішнє середовище. Вся життєдіяльність егоїста спрямована на підкорення світу своїм потягам, крайнім проявом чого є політика “випаленої землі”, скерована на руйнування всього, що може стати на заваді волевиявленню егоїста.

Бажання служити собі призводять до страждань, які актуалізуються через перешкоди на шляху самозадоволення. Тобто, як вчить буддизм, джерелом страждань є бажання, які окреслюють психофізіологічні межі індивідууму: наближуючи до себе свої бажання людина одночасно наближує й вельми небажані страждання та стає жертвою “вічного прокляття” – мусить розділити муки спраги Танталу, постійно черпає решетом Данаїд, є одвічно прикованим до колеса Іксіона...

Альтруїст не бореться із зовнішніми обставинами, а йде у них на повіді, звільняючись від тенет цих обставин: у нього немає своїх бажань, він приймає всі вимоги зовнішнього середовища, підставляючи праву щоку, коли вдарили по лівій. Як сказано в Бхагавад-Гіті, мудра людина має побачити “діяльність в бездіяльності, і бездіяльність в діяльності” (4, 18; 2, 47).

Альтруїст живе за принципом прямо-кореляційної залежності, позитивного зворотного зв'язку, оскільки підкоряється будь-якій зовнішній дії та уподібнюється їй. Він тому не обмежений контурами свого тіла, але “розлитий” у Всесвіті, виявляючись континуальною, “польовою” сутністю. Він слугує світові тому, що є цим світом, не окреслюючи себе, не відокремлюючись від зовнішнього середовища. Ось чому метафізичні розміри альтруїста спрямовуються до нескінченності.

Дане тлумачення дихотомії “егоїзм – альтруїзм” дозволяє зрозуміти погляди М.О. Лосського, що наш матеріальний світ називав “психоматеріальним царством відносно непроникнених утворень”, яке цей мислитель протиставляв Царству небесному – середовищу взаємнопроникних польових форм життя, які будують соборне буття. Цей висновок відповідає буддистській доктрині, де ми визнаємо, що “егоїстичність – це закон матерії, яка знаходиться на дузі, що низходить, в той час як неегоїстичність – це закон духу”. Ми бачимо, що уявлення про Царство Небесне передбачає його розуміння як “польової” сутності, що характеризується якостями монади, яка не має просторово-часової локалізації. У системі ведизму ця польова сутність відповідає реальності потойбіччя – девахану, де реальність постає у єдності та однорідності свідомості та буття.

Відношення “альтруїзм – егоїзм” можна співвіднести з дихотомією “єдине – множинне”, протиріччя між якими, як писав О.Ф. Лосєв, знімається у категорії Цілого, оскільки альтруїст творить єдиний, а егоїст – множинний “простір” життя. Крім цього, дана дихотомія виявляється в контексті взаємодії політичних сил суспільства – *правих, лівих та центристів*; останні прагнуть інтегрувати політичні тенденції правих та лівих.

Ця тріадичність втілюється в трьох типах осягнення буття – *чуттєвому, раціональному та медитативному*. Слід сказати, що в більш специфічній формі ці типи пізнання світу відображаються в трьох стратегіях відбиття світу півкулями головного мозку людини – правою (цілісно-чуттєвою), лівою (дискретно-раціональною) та станом їх синтезу, який, як доводять енцефалографічні дослідження, має місце саме при функціональній узгодженості півкуль.

У плані культурно-історичного розвитку людства П.О. Сорокін відмічав три культурно-аксіологічні типи суспільств, які послідовно змінюють один одного в соціогенезі – *чуттєвий, надчуттєвий та проміжний ідеалістичний*. Ця динаміка подібна до індивідуально-особистісної динаміки людини в плані онто- та філогенезу.

Розуміння цієї тріадності можна поглибити, якщо подати ідею С. К'єркигора про три типи поведінки людини – *естетичну, етичну та релігійну*. Цікаво, що Е. Кречмер також розділяв людей на три типи – *шизотимний (естет), циклотимний*

(мораліст) та проміжний між ним – віскозний, а С. К'єркегор відрізняв два типи людей – естетика та етика. На Сході відрізняють дві градації ментальності – інтелектуальну, чи благоговійну, та одухотворену чи практичну.

Треба додати, що діалектична рівновага двох протилежних модусів буття – континуального та дискретного (“Я” та не-“Я”, внутрішнього та зовнішнього), які впливають з вищевикладених роздумів, передбачає наявність чогось третього, деякої межі, що парадоксальним чином пов’язує протилежні сутності та забезпечує їх взаємодію. Розглянемо деякі її аспекти.

Перетворити егоїста на альтруїста можливо, якщо перший буде дотримуватись принципу “розумного егоїзму”, заклик до якого ми знаходимо в наступних словах: “Тож усе, чого тільки бажаєте, щоб чинили вам люди, те саме чиніть їм і ви” (Мф. 7, 12). Доречно зазначити, що цей принцип є досить штучним та вельми наближеним вираженням стану альтруїзму, що відзначав ще Ф. де Ларошфуко, коли стверджував, що люди прагнуть до справедливості і засуджують несправедливість більшою частиною тому, що вони остерігаються бути жертвами несправедливості. Таким чином, принцип “розумного егоїзму” передбачає акт придушення своїх егоїстичних поривань, про що Г. Спенсер писав: немає такої соціальної алхімії, яка б одержала золоту поведінку із свинцевих інстинктів.

Якщо вважати, що світ є населеним егоїстами, то його разом з З. Фрейдом, А. Адлером, Е. Фроммом, В. Франклом та ін. можна назвати “ареною придушення людських потягів”, “ареною боротьби за владу”, оскільки істота, яка займає більш високе положення на щаблях піраміди влади одержує можливість практично безперешкодно реалізовувати свої егоїстичні поривання.

Таким чином, для егоїстів світ є комплексом двоїстих прагнень – з одного боку до влади, а з іншого – до придушення своїх егоїстичних потягів, які, як стверджував З. Фрейд, можуть сублімуватися в акти творчої діяльності. Це придушення виражається у формі нещирої поведінки, в той час коли альтруїста вирізняє щирість, прямота, спонтанність поведінки, чистота совісті, яка, писав С. К'єркегор, не знає мук вибору, і якщо такий вибір здійснено, – перед нами результат аморальної згоди людини зі своєю совістю. При цьому, як вважав А. Маслоу, совість, що не знає вагань, є прерогативою самоактуалізованої особистості, яка характеризується спонтанністю та щирістю, певний натяк на що нам дає Біблія, де лунає заклик – “хай твоя права рука не відає, що робить ліва”. Слід сказати, що в буддизмі та даосизмі прямота та відкритість є характеристиками духовного подвижника.

Часто, як вчить психоаналіз, нейро-лінгвістичне програмування та інші напрямки психологічної науки, людина не усвідомлює свої дійсні потяги, коли між свідомістю та підсвідомістю пролягає безодня, що породжує “когнітивний дисонанс” [12] (Е. Фромм визначав насолоду як процес зняття напруги). При цьому людина постає дихотомічною сутністю, що виявляє психотерапевтичні проблеми, які розв’язуються шляхом досягнення стану гармонійного синтезу дискретних складових егоїста, шляхом сполучення внутрішнього та зовнішнього, коли, як писав З. Фрейд у книзі “Я та Воно”, “де було “Воно”, стає “Я”.

Існує багато психотерапевтичних методик, які базуються на принципах відреагування, катарсиса, вікової регресії, рібефінгу (нового народження) та ін. і неспростовно свідчать про те, що кінцевою метою розвитку людини є досягнення стану гармонії її психофізіологічних аспектів, синтезу право- та лівопівкульового світосприйняття, єдності митця та мислителя в межах однієї істоти, досягнення

стану духовної особистості, яка гармонійно сполучає полярні буттєві тенденції світу.

Як ми вже писали, розвиток людини відбувається від правої чуттєво-експресивної містично-релігійної, *“альтруїстичної”* півкулі мозку (в функціональних межах якої людина емпатично єднається зі своїм оточенням, не відокремлює *“Я”* та *“не-Я”*, що передбачає ставлення до світу із щирістю та тотальною довірою) до лівої раціонально-логічної особистісно-рольової, скептико-рефлексивної, *“егоїстичної”* півкулі, в межах якої людина спроможна відрізнити себе від оточуючого світу, розвиваючи здібність до волевиявлення, яке здійснюється саме за умов дискретно-теоретичного світосприйняття. Потім, у міру старіння, півкульова асиметрія поступово нівелюється та природним чином досягається стан півкульового синтезу, коли *егоїст та альтруїст зливаються воедино*, тобто людина усвідомлює себе як окрему сутність, що інкорпорована в життєвий простір Всесвіту та складає з ним єдине ціле.

Розвиток від правопівкульового до лівопівкульового, а від нього до духовного цілісно-парадоксального світорозуміння – надсвідомості, за П.В. Симоновим (коли світ виявляється як єдиним, так само і множинним, як складним, так і простим, як чуттєвим, так і раціональним...) означає, що людина розвивається від стану дитинства до стану дорослості. Потім у похилому віці людина, що збагачена життєвим досвідом та здатна до концептуально-теоретичного мислення, по суті перетворюється на дитину з її пластичною динамічною психікою та безпосередністю сприйняття світу (слід сказати, що пластичність є одним з базових елементів творчої здібності).

Цей висновок підтверджується даними ЕЕГ мозку. Річ у тім, що в ідеалі розвиток людини йде від низькочастотних ритмів (у дитини), до високочастотних у дорослого і повертається до низькочастотних у людини похилого віку. Дещо подібне ми спостерігаємо в процесі розвитку всього суспільства, яке рухається від правопівкульового релігійно-міфологічного до лівопівкульового науково-раціонального типу осягнення буття, що передбачає актуалізацію відповідного типу соціального устрою. Тобто, онто- та філогенетичний розвиток людини виявляє певну симетрію, єдність, що фіксується дослідниками. Все це поглиблює розуміння філософського принципу єдності світу, який передбачає повну онтологічну інтегрованість людини в бутті.

Стан цілісності, гармонії людини передбачає стан позитивних емоцій, тотальне прийняття світу, фундаментальний оптимізм. Цей стан можна пояснити інформаційною теорією емоцій П.В. Симонова, яка доводить, що негативні емоції впливають з нестачі інформації про актуальну потребу. Можна сказати, що стан фундаментального оптимізму – це стан повної інформованості людини про світ, відсутність будь-якої невизначеності як в плані інформації, так і досвіду. Саме це дозволяє ставитись до оточуючого світу з повною довірою, щирістю та відкритістю, бути альтруїстом та одночасно усвідомлювати себе як дещо окреме та неповторне, тобто бути егоїстом, поєднуючи дитину та дорослого. Цей стан є, насамперед, відмовою від страху. Так, В. Джемс наводить приклади того, як зміна світогляду людини, що відмовилась від страху та занепокоєння – вічних супутників нашого життя – трансформує її поведінку та психофізіологічну сутність. Зміни, що при цьому мали місце, були справді дивними: *“Я був вражений тим, наскільки зросла енергія та стійкість мого духу, наскільки я зробився сильнішим у всіх життєвих зіткненнях і як мені хочеться все утверджувати і все любити”*, – пише про себе *“новонавернений”* [2]. Ми бачимо, що тут людина постає як щира, альтруїстична та

одночасно стійка та егоцентрична сутність, що світ сприймає з повною довірою і одночасно здатна діяти як окрема вольова одиниця.

Як вважають деякі дослідники, істинне джерело пацифічної поведінки є “занурення індивідуальності в глибину життя, коли особистість людини входить у контакт з її божественним смислом і мудрістю”. Слід додати, що фізіологічні механізми свідчать: при усвідомленні стимулу виникає локальна активація структур кори головного мозку, в той час коли неусвідомлений стимул приводить до більш слабкої та обширної активації коркових структур, тобто побудова сенсу через усвідомлення приводить до активації психофізіологічних реакцій людини. Слід сказати, що права та ліва півкулі роблять різні висновки відносно того, що діється навколо людини, при цьому якщо ці висновки не взаємоузгоджені, людина постає як агресивно-негативна сутність. *Таким чином, медитативно-цілісний світогляд впливає із збігу суджень, які роблять права та ліва півкулі.*

Слід додати, що агресивність людини впливає з її активного, егоцентричного початку, тобто з чиннику, який розділяє внутрішній та зовнішній світи. Цей висновок підтверджується дослідженнями О.Ф. Кінцеля, який довів, що насильницькі злочини, які здійснюють люди, так чи інакше зумовлюються тим, що ці люди мають дуже жорстку границю між своїм “Я” та зовнішнім світом, тобто їх “буферна зона” (особистий простір, в якому вони відчують себе комфортно) більше в декілька разів, ніж буферна зона звичайної людини. Дослідження доводять, що німці відчують свій індивідуальний простір більш, ніж інші народи Європи, що сприяло їх військовим експансіям. При цьому ця особливість зумовлює архітектуру Німеччини, тому що тут споруди мають функціональне завдання деякою мірою ізолювати людини від оточуючого світу.

Людина, що постає як відкрита система, яка сприймає світ з повною довірою, поєднуючи полярні його аспекти, є творчою людиною, оскільки, як показують експерименти, *люди з високим творчим потенціалом краще асоціюють поняття з протилежними значеннями, ніж з подібними.*

Тут треба сказати й те, що *творчість як процес сполучення контрастних та суперечливих сутностей та створення нових цілокупностей (сенсів), є головною рисою еволюційного механізму.* Як пише Ф. Клікс, найважливіша передумова появи нової якості складається тоді, коли дві системи, що незалежно виникли для виконання різних функцій, вступають між собою у взаємодію. Ця взаємодія породжує нову якість, при цьому дві витокові структури зберігаються в новій функціональній єдності як її часткові підсистеми.

Відповідно до В.С. Ротенбергу, творчі люди можуть витримати стан непевності, володіючи спроможністю задумувати і використовувати одночасно декілька протилежних або суперечних одно по відношенню до іншої ідей, понять, уявлень. І, як наслідок, творчі люди можуть досліджувати такі відношення і зв'язки, що недоступні для тих, хто схиляється до ясності й однозначності.

Якщо творча особистість є метою розвитку людини, то метою розвитку є й наріжна властивість творчої людини – здатність включати полярні аспекти світу в єдиний концептуальний і онтологічний контекст, тобто сприймати світ як дещо єдине через здібність відображати його як дещо багатозначне, що притаманне саме правопівкульовій (альтруїстичній) стратегії світосприйняття. Слід також сказати, що, як вважають дослідники, одна з суттєвих причин неврозів та психічних захворювань це недостатньо розвинене образне мислення, нездатність до “багатозначних контекстів”, що актуалізується в основному як функція правої

півкулі. І саме правопівкульові стани психіки (гіпнотичний стан, наприклад) значно підвищують творчі здібності людини, а установка медитації на “відключення концептуального мислення”, тобто на відключення лівопівкульових функцій, пояснює *ефект творчогенності медитативних станів, на які спрямовується практика деяких навчальних закладів США*.

Людина як замкнута система може характеризуватися тим, що її біоритми не узгоджуються з ритмічним “малюнком” космосу. Звідси впливає адаптаційний синдром як характерна особливість стресу, що призводить до захворювань організму.

Виникає запитання, що це за світогляд, який дозволяє, по-перше, ставитись до Всесвіту з повною довірою, і, по-друге, дає можливість повного володіння інформацією про світ? Цей світогляд, безсумнівно, передбачає сприйняття світу як довершеного та гармонійного, в межах якого все абсолютно узгоджено і відсутня будь-яка невизначеність щодо окремої людини і всього універсуму. Треба сказати що висновок про гармонійність та раціональність нашого світу впливає з антропних аргументів сучасної космології, які свідчать, що світ будується за законами гармонії. Гармонія як єдність “Я” та “не-Я”, фактологічного та етичного, означає усвідомлення цілісності світу, в якому панують закони балансу (збереження матерії та руху), що на рівні етичної реальності передбачає наявність законів відплати та покари. Тобто усвідомлення фундаментальної єдності світу – це розуміння того, що будь-яка негативна дія чи думка, що спрямована зовні, обов’язково знайде свою протидію і повернеться до свого агента. Нагадаємо, що сучасна наука – квантова фізика – доводить: світ на його фундаментальному квантовому рівні є єдиним нерозривним комплексом, в якому причина та наслідок, єдине та множинне, складне та просте, минуле та майбутнє... не диференціюються.

Відповідь на друге запитання щодо стану повного володіння інформацією про світ виявляється вельми дивною. Відомо, що, за теорією інформації, максимальний рівень інформації, який наближається до нескінченності, виражає подію (чи істоту), імовірність якої наближається до нуля. Цю подію, чи Істоту, можна вважати Богом, імовірність Якого, як пише А. Мень, наближається до нуля. Ми бачимо, що відповідь на друге запитання виявляється парадоксальною.

Слід сказати, що єдність людини та світу передбачає також єдність морального та фактологічного, коли психічне та соматичне, фізичне та свідоме сполучаються. На перший погляд, даний висновок не є чимось оригінальним, оскільки лікарям добре відомо, що, наприклад, при захворюванні серця розвивається кардіогенний психоз, який може проявлятися у вигляді депресивно-параноїдальних синдромів. Нефрогенний психоз викликається захворюванням нирок та характеризується синдромами порушення свідомості. Тобто кожне соматичне захворювання має чіткі психічні наслідки [9, с. 111-118].

Якщо соматика впливає на психіку, то, зрозуміло, остання – також впливає на першу. Більше того, з позиції синергетики організм людини є дещо цілісним, в межах якого немає чогось більш або менш важливого. Тут соматичний комплекс може впливати на світогляд людини, як і останній може визначати соматіку людини. Наприклад, якщо при оборонній реакції організму судини рук, ніг та голови звужуються [11], то людина, яка постійно перебуває під впливом стресу, буде страждати на цілий комплекс захворювань, що впливають з цієї обставини.

Як пише А. Маслоу, більшість психіатрів і багато психологів та біологів повинні визнати, що практично всі хвороби, і, може бути, всі хвороби без винятку є

психосоматичними, чи органічними. У багатьох дослідженнях показано, що, наприклад, травматизм у людей детермінується психологічними чинниками. Існують дослідження, які доводять зв'язок між рівнем злочинності та автомобільними аваріями, коли людина (злочинець), яка характеризується великою агресивністю, підсвідомо шукає умови для самознищення.

Існує думка, що хвороби зору впливають з підсвідомої потреби "вимкнути" свій зір через небажання бачити щось неприємне. Слід також зазначити, що альфа-ритміка мозку характеризує спокійний, врівноважений стан людини. Відомо, що стимули зорової модальності призводять до депресії альфа-ритму. Таким чином, зрозуміло, коли людина бажає відключитись від стресорного середовища, вона підсвідомо може вмикати механізми розвитку альфа-ритмічної активності мозку, що призводить до конфлікту з органами зору.

Відтак, *метою розвитку людини* є стан духовності, який передбачає єдність людини та світу, сполучення індивідуально-особистісного та соціально-історичного, штучного та природного, свідомого та підсвідомого, чуттєвого та раціонального, альтруїстичного та егоїстичного, континуального та дискретного, містичного та аналітичного... Стан духовності, таким чином, є парадоксально-медитативною сутністю, характерною для людини, якій притаманні реактивність, спонтанність поведінки, щирість, відкритість, рівновага дії та думки, психофізіологічний баланс, фундаментальний оптимізм, позитивне ставлення до світу, утвердження любові та єдності всіх істот при наявності розвиненого комплексу Его (як здатності людини відокремлювати себе від зовнішнього світу). При цьому розкривається "таємниця любові", оскільки, як пише А. Маслоу, почуття любові передбачає некерування об'єктом любові. Але людина може не прагнути до маніпулювання цим об'єктом лише у тому разі, коли вона не боїться за нього, а у цьому разі людина має любити весь світ та ставитися до нього з повною довірою, коли любов виявляється тотальною, абсолютною сутністю. Довіра ж до світу передбачає віру у принцип упорядкованої цілісності світу, тобто у його гармонію та справедливість, яка регулюється певним абсолютним принципом (Богом).

Слід зазначити й те, що стан цілісності, відкритості суб'єкта зовнішньому світу, "вихід за межі" початкового рівня перетворення ситуації є інтегральними параметрами будь-якої творчості. З іншого боку, творчість передбачає спонтанно-інтуїтивну, "самореалізовану" поведінку, некритичне ставлення до оточення, а також його повне прийняття, любов. Зрозуміло, що спонтанність це надчутливість до світу та відкритість, пасивність, пластичність психічних процесів. Цей стан некритичної пластичності та любові є станом відсутності інструментально-вольового ставлення до світу як сутності, якою можна маніпулювати.

Відтак, проведений аналіз дозволяє констатувати, що спочатку людина народжується, у відомому сенсі, як щось злите зі своїм безпосереднім оточенням, коли вона не має особистісного самовизначення й існує у сфері *принципу реальності* (Ж. Піаже). Потім формується людське "Я", особистість як щось відносно автономне і самодостатнє. Врешті-решт, на найвищому рівні свого розвитку людина відчуває потребу в цілісності, злитті зі світом як у сфері своїх доволі деформованих техногенним середовищем фізіологічних функцій, так і на рівні ціннісно-світоглядного і культурно-естетичного аспектів свого буття. Саме на цьому найвищому рівні розвитку досягається стан *духовності* як гармонії людини і світу, до якої прагнули найбільш духовно піднесені мислителі всіх часів і народів.

Отже, розвиток духовності людини передбачає формування механізму її цілісної

інтеграції у своє соціо-космопланетарне оточення. Розглянемо цей процес більш докладно.

Психологічні дослідження доводять, що високий духовний потенціал особистості суттєво впливає на її загальний розвиток і позначається: переважанням стилю співробітництва у спілкуванні; відсутністю егоцентричної спрямованості; орієнтацією на духовні, буттєві цінності (такі як вірність, доброзичливість, допомога потребуючим, гармонія з природою); проявом емпатійності.

Усе різноманіття духовних цінностей людства фокусується навколо фундаментальної тріади: Істина, Добро, Краса. Кожний з елементів даної тріади являє собою специфічний спосіб осягнення й освоєння світу людиною. Пізнання Істини передбачає використання праксеологічного способу відображення світу, у спектрі якого людина сприймає світ як діяльнісна істота. Прагнення до Добра включає в роботу аксіологічні (морально-етичні) ресурси психічної діяльності, спрямованої на моральне освоєння світу. Осягнення Краси передбачає відображення світу в сфері гностично-перцептивно-афективного сприйняття дійсності людською істотою. Єдність зазначеної тріади реалізується у сфері людської життєдіяльності.

Відтак, якщо людина осягає й освоює саму себе і навколишній світ у єдності Істини, Добра і Краси, то результатом такого осягнення є в ідеальному плані – світогляд, систему цінностей (аксіологія) і в матеріально-фізичному плані – поведінка і діяльність (праксеологія). Дане положення про єдність Істини, Добра і Краси нині актуалізується у вигляді синергетичної (цілісної, холодної) парадигми розвитку людини, що розглядає в нерозривній єдності всі перераховані вище складові життєвої активності людини. Тому осягти Красу людина не може поза збагненням Істини і Добра, що, насамкінець, конститує ціннісно-світоглядний та діяльнісно-поведінковий аспекти людського самовираження і самореалізації.

Література

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 378 с. – С. 49.
2. Джеймс У. Многообразие религиозного опыта / У. Джеймс. – М.: Наука, 1993. – 432 с.
3. Дорфман Л.Я. Основные направления исследований креативности в науке и искусстве / Л.Я. Дорфман, Г. В. Ковалева // Вопросы психологии. – 1999. – № 2. – С. 101–106.; Eysenck H.J. Genius. The natural history of creativity / H.J. Eysenck. – Cambridge: Camb. Univ. Press, 1995. – 478 p.
4. Заброцький М.М. Іван Огієнко та проблеми педагогічної психології / М.М. Заброцький // Вісник Житомирського педагогічного університету. – 2002. – Вип 9. – С. 63–65.
5. Ильенков Э.В. Что же такое личность? / Э.В.Ильенков // С чего начинается личность. – М., 1979. – С. 183–237.
6. Казначеев В.П. Космопланетарный феномен человека : проблемы комплексного исследования / В.П. Казначеев, Е.А. Спирин. – Новосибирск : Наука, 1991. – 304 с.
7. Крымский С.Б. Контуры духовности: новые контексты идентификации / С.Б. Крымский // Вопросы философии. – 1992. – № 12. – С. 21–28. – С. 23.
8. Мануйлов Ю.С. Средовой подход в воспитании / Ю.С.Мануйлов // Педагогика. – 2000. – № 7. – С. 45–56.
9. Основы общей и медицинской психологии. – К.: Вища школа, 1984. – 176 с.
10. Урманцев Ю.А. О формах постижения бытия / Ю. А. Урманцев // Вопросы философии. – 1993. – № 4. – С. 89–105.
11. Ушакова Т.Н. Функциональные структуры второй сигнальной системы / Т.Н. Ушакова. – М.: Наука, 1979. – 248 с.
12. Festinger L. A theory of cognitive dissonance / L. Festinger. – Standford, 1957, N. Y., 1964. – 291 p.

*Леся Глазункова,
здобувач кафедри педагогіки
Науковий керівник – канд. пед. наук, професор О.С. Березюк
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTІ ЕСТЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА

У вищих навчальних педагогічних закладах України освітній процес спрямовано на інтелектуальний, усебічний розвиток молоді, на розширення її світогляду, проте не меншої уваги потребує естетична та духовна сфери майбутнього вчителя-філолога. Збагачення уявлень про народні традиції, звичаї, історію рідного краю, побут, український фольклор, що є першоосновою інтелігентності, загального рівня ерудованості, здатності відповідати на виклики сучасної дійсності, формує естетичну компетентність майбутніх учителів. Проблема формування естетичної компетентності майбутнього вчителя-філолога засобами народознавства набуває особливої актуальності в умовах розвитку української державності. Сьогодення потребує підготовки творчо активного вчителя-філолога, естетично компетентного, який здатний орієнтуватися на майбутнє і водночас шанувати, збагачувати історико-культурну спадщину народу. Адже тільки те покоління спроможне відтворювати культурно-історичні традиції та звичаї, творити нові культурні цінності, утверджувати нові естетичні ідеали, світогляд якого формується на підґрунті народної культури та знань про неї.

Ефективність професійної діяльності майбутніх учителів-філологів залежить не лише від сформованості в них фундаментальних знань, умінь і навичок, а й від ступеня їх творчої реалізації. Особливої ваги сьогодні набуває проблема формування естетичної компетентності майбутніх учителів-філологів засобами народознавства, адже саме від них залежить виховання майбутньої еліти нашої держави, справжніх громадян, які шанують і продовжують народні звичаї та традиції, розуміють народне мистецтво, естетизують свій побут і прагнуть до власної творчості.

Науковим підґрунтям у розв'язанні проблеми є дослідження в галузі філософських (А. А. Герасимчук, І. А. Зязюн, П. Ю. Саух та ін.) і психологічних наук (Б. Г. Ананьєв, І. Д. Бех, Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн та ін.), гуманітарних дисциплін (Н. М. Бібік, Н. Й. Волошина, М. С. Валушенко та ін.), професійної освіти (О. Є. Антонова, С. У. Гончаренко, О. А. Дубасенюк, С. В. Лісова, Т. І. Люріна, Н. Г. Ничкало, С. О. Сисоєва, А. А. Сбруєва), етнопедагогіки (О. С. Березюк, Н. В. Лисенко, Н. С. Побірченко, О. І. Пометун, Ю. Д. Руденко, М. Г. Стельмахович, В. П. Струманський та ін.).

Існує багато засобів формування естетичної компетентності особистості. Одним із ефективних засобів зазначеного процесу є народознавство, яке ми розглядаємо як сукупність основ наук про сучасне й минуле народу, його національний характер, психологію, педагогіку, культурно-історичні, творчі традиції, звичаї та обряди, ремесла, промисли тощо. Проблему формування естетичної компетентності молоді засобами народознавства розглядали у своїх працях М. П. Лещенко, Т. І. Мацейків, Р. П. Скульський, Є. І. Сявавко та ін. Прогресивні здобутки народознавства у формуванні естетичної компетентності на основі мовознавчого, фольклорного та соціологічного матеріалів розкриваються в працях О. О. Боряк, О. П. Рудницької, Г. М. Сагач, М. Г. Стельмаховича, А. Б. Щербо тощо. У своїх наукових дослідженнях вони розглядають шляхи формування

естетичних поглядів, цінностей, смаків молоді, теоретичні основи та зміст естетичного виховання, його методи і форми.

Однак, незважаючи на значний інтерес учених до питання формування естетичної культури, цінностей, естетичного світосприйняття, смаку молоді, використання засобів народознавства в навчально-виховному процесі з метою формування естетичної компетентності майбутнього вчителя-філолога не було предметом наукових досліджень.

Нами було визначено поняття компетентність як здатність особистості до ефективного виконання діяльності, що передбачає володіння знаннями, уміннями, навичками, уможливорює їх використання щодо успішного розв'язання завдань.

Поняття естетична компетентність тлумачиться нами як здатність особистості до естетичного сприйняття та розуміння прекрасного, що передбачає володіння естетичними знаннями, уміннями, навичками, сформованістю естетичних суджень, почуттів, цінностей, ідеалів, поведінки тощо.

Процес формування естетичної компетентності майбутнього вчителя-філолога засобами народознавства розглядається нами як складний інтегрований процес, спрямований на усвідомлення мотивів, потреб професійної педагогічної діяльності, ефективне застосування засобів народознавства, що передбачає володіння естетичними знаннями, уміннями, навичками, сформованістю естетичних суджень, почуттів, цінностей, ідеалів, поведінки, певного творчого досвіду та дозволяє успішно застосовувати засоби народознавства у формуванні естетичної компетентності його майбутніх учнів у навчальній і позашкільній діяльності.

Перед тим, як ми розглянемо критерії сформованості естетичної компетентності майбутнього вчителя-філолога засобами народознавства (інтегрально-світоглядний, емоційно-почуттєвий, когнітивно-діяльнісний, дослідницько-творчий, аналітико-результативний), проаналізуємо саме поняття «критерій».

Термін «критерій» походить від грецького слова та пояснюється як ознака, відповідно до якої здійснюється оцінка, проводиться класифікація, тобто мірило оцінки [3].

Критерії – це якості, властивості і ознаки досліджуваного об'єкта, які дають можливість оцінити його стан і рівень функціонування та розвитку [1]. Кожен критерій включає детальніші одиниці вимірювання – показники; таким чином поняття «критерій» є ширшим, ніж поняття «показник». Виступаючи складовими елементами критерію, показники пояснюють його, уточнюють, деталізують.

Поняття «показник» тлумачать як якісну або кількісну характеристику сформованості кожної якості, тобто міру сформованості того або іншого критерію [4].

Ми пропонуємо розглядати критерії як найвищі ступені, ідеальні рівні сформованості естетичної компетентності майбутнього вчителя-філолога засобами народознавства, а показники – як окремі її прояви, елементи.

Отже, розглянемо кожен із визначених критеріїв.

Інтегрально-світоглядний критерій відображає рівень обізнаності майбутнього вчителя-філолога в естетичній сфері, характеризується певним ступенем сформованості естетичної свідомості, зрілістю суджень, наявністю певних естетичних ідеалів, знаннями про естетику, естетичний світогляд; створенням умов для особистісного розвитку і творчого саморозвитку. Цей критерій характеризується

рівнем сформованості у студентів-філологів естетичних почуттів, естетичної поведінки та дотримання естетики у спілкуванні, одязі, побуті; вмінням сприймати та давати естетичну оцінку творам народного мистецтва, наявністю у студентів бажання розширювати свій кругозір та підвищувати рівень естетичної компетентності засобами народознавства; володінням студентами етнокультурними знаннями з історії, фольклору, українських традицій, звичаїв, педагогіки народного календаря; потреба у формуванні пізнавального інтересу молоді до вивчення та збагачення культурної спадщини рідного народу.

Емоційно-почуттєвий критерій передбачає сформованість особистісно-професійних якостей і естетичних почуттів майбутніх вчителів-філологів; усвідомлення цінності естетичних знань, вмінь, навичок та застосовування їх у процесі формування естетичної компетентності молоді засобами народознавства; знання, розуміння та сприйняття світової та вітчизняної культури, історії, етнографії, фольклору, емоційне сприйняття та розуміння творів народного мистецтва. Емоційно-почуттєвий критерій характеризується певним рівнем сформованості емоційної реакції на використання засобів народознавства у процесі формування естетичної компетентності; виявленню певних естетичних емоцій від споглядання естетично-вартісних творів, прочитання зразків усної народної творчості; емоційним співпереживанням героям фольклору; емоційною реакцією на естетичні явища; розвинутою творчою уявою та інтуїцією, наявністю системи естетичних почуттів, естетичного смаку, цінностей, вмінням дати естетичну оцінку предметам, дійсності, фактам, явищам, здійсненням гармонійного розвитку особистості засобами народознавства у процесі формування естетичної компетентності.

Когнітивно-діяльнісний критерій характеризується використанням вчителем-філологом арсеналу необхідних професійних знань, умінь, навичок у процесі формування естетичної компетентності засобами народознавства; наявністю ґрунтовних знань про форми, методи, естетичні потреби, здібності, умілим застосуванням засобів народознавства на уроках гуманітарного циклу та в позанавчальній роботі з метою формування естетичної компетентності учнів; прагненням до самореалізації у професійній діяльності; потребою у самоосвіті та підвищенні рівня естетичної компетентності.

Зазначений критерій передбачає наявність уміння застосовувати теоретичні знання, навички, використовувати засоби народознавства в професійній педагогічній діяльності; вмінням проводити виховні заходи народознавчого змісту; організовувати роботу учнів з вивчення, збору засобів народознавства; залучення учнів до позашкільних закладів естетичної направленості (ансамблі, колективи, хори, секції, гуртки).

Дослідницько-творчий критерій характеризується наявністю в учителів-філологів необхідних професійних знань, умінь навичок для творчої педагогічної діяльності та формування естетичної компетентності учнів засобами народознавства; наявністю потреби у неперервному творчому розвитку; творчим використанням засобів народознавства під час уроків та в позанавчальній роботі; творчим самовираженням, оригінальністю у виконанні роботи, удосконаленням естетичних нахилів та здібностей, творчим підходом до підготовки та проведення уроків; комплексним і варіативним використанням засобів народознавства у навчально-виховному процесі; оформленням власних оригінальних методик формування естетичної компетентності засобами народознавства; спонуканням та

залученням молоді до самостійної дослідницької та творчої діяльності з формування естетичної компетентності засобами народознавства. Зазначений критерій передбачає залучення студентів до дослідницької діяльності; організація етнографічних розвідок, спілкування зі старожилами з метою вивчення засобів народознавства; підготовка наукових доповідей та проведення досліджень естетичної направленості; участь у конференціях та семінарах тощо.

Творчість – це спосіб існування особистості: тільки у творчості може відбутися особистість. Творчість є активністю особистості, у якій воедино злиті діяльність та поведінка. Діяльність стає творчою, коли особистість її здійснює усвідомлено та зацікавлено. Творча діяльність майбутнього вчителя-філолога характеризується гармонією цілей, мотивів, способів, оскільки у творчій діяльності індивід ставить мету, обирає засоби, здійснює контроль, оцінку, виходячи зі своїх інтересів і потреб, через що у творчості найяскравіше виявляються характерні риси особистості.

Аналітико-результативний критерій характеризується умінням здійснювати майбутніми вчителями-філологами аналіз, узагальнення, контроль, самоконтроль, оцінку процесу і результатів формування естетичної компетентності; умінням робити висновки щодо наявності помилок у процесі формування естетичної компетентності молоді та обрати стратегії щодо їх виправлення.

Аналітико-результативний критерій визначається критичністю суджень про власний рівень сформованості естетичної компетентності та рівень учнів, здійснення самооцінки творчих досягнень, здатністю до самопізнання, самовиховання, самоствердження, професійного самовдосконалення, рефлексивного аналізу засобів народознавства та відбору найоптимальніших методів та форм у процесі формування естетичної компетентності учнів.

Формування естетичної компетентності майбутнього вчителя-філолога засобами народознавства це складний багаторівневий процес. На основі вищезазначених критеріїв доцільним є виділення рівнів. Нами було виділено наступні рівні: інтуїтивно-репродуктивний, конструктивно-пошуковий, креативно-творчий. Розглянемо кожен з них.

Інтуїтивно-репродуктивний рівень сформованості естетичної компетентності майбутнього вчителя-філолога характеризується поверхово-інтуїтивними уявленнями студентів про професійну діяльність, естетичну компетентність, використання засобів народознавства у навчально-виховному процесі.

Студенти здійснюють естетичну оцінку предметів, явищ, дійсності під впливом думки інших; наводять загальновідомі приклади естетичних цінностей та засобів народознавства, самостійно не виявляють особливої цікавості до витворів народного мистецтва та формування естетичної компетентності засобами народознавства, можуть застосувати тільки запропоновані викладачем відомі прийоми діяльності, виконувати завдання за зразком. Студенти майже не використовують набуті знання під час вивчення психолого-педагогічних та гуманітарних дисциплін; мають елементарні знання про естетичні явища, при необхідності можуть їх використати.

Конструктивно-пошуковий рівень сформованості естетичної компетентності студентів-філологів, на відміну від попереднього, характеризується стійкими професійними інтересами. Здобуті під час вивчення психолого-педагогічних та гуманітарних дисциплін знання, вміння, навички використовуються на практиці, студенти намагаються всебічно розуміти красу у всіх її проявах, здатні до емоційного переживання та естетичної оцінки предметів, явищ, оточення, засобів

народознавства, мають гарні знання про прекрасне і потворне, про закони краси, народне мистецтво, про розвиток народної культури, засоби народознавства, розуміють та цінують працю народних майстрів, бережливо ставляться до естетично цінних речей та явищ; наводять приклади естетичних цінностей, мають власні пріоритети у їх виборі, можуть обґрунтувати власну думку щодо вибору, проте не можуть в повній мірі критично оцінити себе та власні сили.

Креативно-творчий рівень сформованості естетичної компетентності притаманний студентам, які володіють глибокими та міцними знаннями про естетичні цінності, ідеали, використання засобів народознавства, здатні переживати та оцінювати естетичні почуття, мають власну думку та вміють її аргументувати щодо ефективності вибору та застосування засобів народознавства у навчально-виховному процесі, мають нестандартне, креативне мислення, багатий естетичний світогляд, естетизують стій побут та життя; мають творчі задатки до самостійного створення естетично вартісних речей; розвивають творчі здібності у самостійному створенні естетичних цінностей; перебувають у постійному естетичному пошуку.

Отже, нами було виділено та охарактеризовано критерії та рівні сформованості формування естетичної компетентності майбутнього вчителя-філолога засобами народознавства. Рівень естетичної компетентності знаходиться в тісному зв'язку із загальним культурним рівнем людини. Формування естетичної компетентності відбувається в процесі творчої діяльності майбутнього вчителя, у його естетичному відношенні до навколишнього світу, народного мистецтва, природи тощо. Тільки естетично компетентний, творчо активний вчитель-філолог може формувати естетичну компетентність учнів засобами народознавства на уроках гуманітарного циклу.

Література

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. / Гончаренко Семен – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Дубасенюк О. А. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності: монографія / О. А. Дубасенюк, Т. В. Семенюк, О. Є. Антонова. – Житомир: ЖДПУ, 2003. – 192 с.
3. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова – М. : Азбуковик, 1999. – 944 с.
4. Педагогічний словник / за ред. Дійсного члена АПН України М. Д. Ярмаченка. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 386 с.

*Наталія Величко,
аспірант кафедри педагогіки
Науковий керівник – канд. пед. наук, професор О.С. Березюк
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «КОМПЕТЕНЦІЯ» ТА «КОМПЕТЕНТНІСТЬ»

Теоретико-методологічний аналіз співвідношення понять «компетентність» і «компетенція», питань виділення і розмежування видів компетентностей зроблено в роботах В.І. Байденко, А.В. Брушлінського, Е.Ф. Зеєра, І.О.Зимньої, Дж. Равена, А.В. Хуторського, Н.А.Грішанової.

Як справедливо зауважує І.О.Зимня сутність компетентнісного підходу в

освіті визначається тим, як трактується зміст та співвідношення понять «компетентність» та «компетенція». Авторка відмічає, що є два підходи у трактуванні цих категорій: вони ототожнюються або диференціюються. В межах ототожнення цих понять (Н.Л. Болотов, В.С.Ледньов, Н.Д. Нікандров, М.В.Рижаков) підкреслюється практична спрямованість компетенцій. В ряді робіт (В.І.Байденко, Н.Хомський, А.В. Хуторський) проводяться фундаментальні відмінності між «знанням» (компетенція) і вмінням використовувати ці знання у конкретній ситуації (компетентність) [1].

І.О.Зимняя, розмежовуючи ці поняття, визначає компетенції як внутрішні потенційні психологічні новоутворення (знання, уявлення, програми...дії, системи цінностей і відношень), які виявляються у компетентностях людини як актуальних діяльнісних проявах. Компетентність – це «заснована на знаннях, інтелектуально і особистісно обумовлена соціально-професійна життєдіяльність людини» [1:13].

Авторка ставить питання про кількісний склад компетентностей і зауважує, що існує чотири моделі визначення компетенцій: засновані на параметрах особистості; засновані на виконанні завдань діяльності; засновані на виконанні виробничої діяльності; засновані на управлінні результатами діяльності. Вона вважає, що варто притримуватися першої моделі, що включає особистісні якості і досвід, якими володіє людина: знання, освіта, фахова підготовка, які дозволяють ефективно виконувати діяльність [4].

На думку А.В. Хуторського, компетенція включає сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), які задаються стосовно певного кола предметів і процесів, необхідних для якісної і продуктивної діяльності стосовно них. Але компетенція не зводиться лише до знань чи лише умінь. Важливо, що компетенція стосується і сфери відношень, які існують між знанням і діями людини. Компетентність – це володіння людиною певною компетенцією, яка включає її особистісне ставлення до неї та до предмета діяльності. Це, також, сукупність якостей людини і мінімальний досвід діяльності у певній сфері [9].

В ряді робіт «компетентність» розглядається як поняття складне, яке означає відповідність суб'єкта певній сфері діяльності, а «компетенція» в цьому випадку є більш вузьким поняттям, операціональним, таким, що означає різноманітні набуті у процесі освіти якості [6; 8].

Н.А. Гришанова виокремлює сутнісні характеристики поняття «компетентність» майбутнього спеціаліста. На її думку це такі ознаки:

1. здатність ефективно використовувати здібності, які дозволяють успішно виконувати професійну діяльність;
2. володіння знаннями і вміннями, які необхідні для роботи за спеціальністю і автономність у розв'язанні професійних завдань;
3. розвинене почуття співробітництва з колегами, інтегроване поєднання знань, здібностей і установок, необхідних для виконання трудової діяльності;
4. здатність робити щось добре, ефективно в широкому контексті з високим рівнем саморефлексії [1].

В.І.Байденко переконаний, що компетентність характеризує здатність людини (спеціаліста) реалізувати свій людський потенціал у професійній діяльності і дає таке визначення - «компетентність спеціаліста з вищою освітою – це виявлене ним на практиці прагнення і готовність реалізувати свій потенціал (знання, вміння, досвід, особистісні якості) для успішної творчої діяльності у професійній і

соціальної сфері, усвідомлюючи її соціальну значимість і особисту відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її постійного удосконалення» [2].

У роботах В.И.Байденко відмічається, що компетентність, так само як і компетенція, включає в себе когнітивний, мотиваційно-ціннісний і емоційно-вольовий компоненти. При цьому, компетентність є ситуативною категорією, оскільки вона виражається у готовності до здійснення діяльності в конкретних професійних ситуаціях, а компетенція є важливим персональним ресурсом. Професіональні компетенції визначаються автором як «готовність і здатність продуктивно діяти у відповідності з вимогами справи, методично організовано і самостійно розв'язувати завдання і проблеми, а також оцінювати результати своєї справи...Це пов'язані з предметом навички, відповідні методи і прийоми, які притаманні різним предметним областям» [2].

На думку В.И.Байденко, термін «компетентність» відрізняється від усталених понять «знання», «уміння», «навичка», «досвід» трьома характеристиками:

1. інтегративним характером,
2. співвіднесеністю з ціннісно-смысловими характеристиками особистості,
3. практично-орієнтованою спрямованістю.

Ці сутнісні характеристики змісту поняття «компетентність» представлені у наведених нижче визначеннях різних авторів.

З точки зору Г. Селевко, компетентність - це інтегральна якість особистості, яка проявляється в її загальній готовності до діяльності, що ґрунтується на знаннях та досвіді, набутих в процесі навчання [8].

Г. І. Назаренко визначає компетентність як особистісне інтегроване утворення, яке включає смислові, світоглядні, операційно-діяльнісні елементи та зв'язки між ними [7].

На думку І. Демури, компетентність – це «система знань, умінь, навиків здібностей, що забезпечують продуктивну реалізацію алгоритму діяльності, складна інтегральна характеристика, система внутрішніх, психологічних по значенню параметрів діяльності і яка включає зовнішні параметри (якість одержаного продукту діяльності фахівця), це змістовні узагальнення теоретичних і емпіричних знань, представлених у формі понять, принципів, смислоутворюючих положень, які відображають внутрішні зв'язки і відносини предметів і явищ дійсності» [3:67].

За Т.Ю. Гурьяною, компетентність є інтегрованою якістю особистості, яка виявляється в загальній здібності та готовності до діяльності. Така готовність базується на знаннях та досвіді, які здобуваються під час освіти та у процесі соціалізації і орієнтовані на самостійне виконання діяльності [6].

Як вважають українські вчені О.Овчарук, О.Пометун, О. Митник, О.Савченко, компетентності – це перш за все комплекси знань, умінь та ставлень, що є результатом навчання і дозволяють людині розв'язувати проблеми в різних сферах життя [1;6].

На думку Е.Ф. Зеєр, Е.Е.Симанюк, компетентність – це сукупність знань, досвіду, умінь, відображених в теоретико-прикладній підготовленості до їх реалізації в діяльності на рівні функціональної грамотності. Вони вважають, що формування компетентності в освітньому процесі висуває на перше місце не інформованість, а вміння розв'язувати проблеми в різних сферах [5].

Суттєві відмінності термінів «компетенція» і «компетентність» з точки зору різних авторів представлені у таблиці 1.

Таблиця 1.

Визначення термінів «компетенція» і «компетентність» з точки зору різних авторів

Автор	Визначення «компетенції»	Визначення «компетентності»
І.О.Зимняя	внутрішні потенційні психологічні новоутворення (знання, уявлення, програми...дії, системи цінностей і відношень), які виявляються у компетентностях людини як актуальних діяльнісних проявах	заснована на знаннях, інтелектуально- і особистісно обумовлена соціально-професійна життєдіяльність людини
В.И.Байденко	готовність і здатність продуктивно діяти у відповідності з вимогами справи, методично організовано і самостійно розв'язувати завдання і проблеми, а також оцінювати результати своєї справи...Це пов'язані з предметом навички, відповідні методи і прийоми, які притаманні різним предметним областям	компетентність спеціаліста з вищою освітою – це виявлене ним на практиці прагнення і готовність реалізувати свій потенціал (знання, уміння, досвід, особистісні якості) для успішної творчої діяльності у професійній і соціальній сфері, усвідомлюючи її соціальну значимість і особисту відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її постійного удосконалення
А.В.Хуторской	відчужена, наперед задана соціальна вимога (норма) до освітньої підготовки людини, необхідна для її якісної продуктивної діяльності у певній сфері	володіння відповідною компетенцією, яка включає особистісне ставлення до неї і предмета діяльності, це сукупність особистісних якостей і мінімальний досвід діяльності

На основі зробленого теоретичного аналізу можемо визначити, що компетенції розглядається як результат навчання та саморозвитку людини, який об'єктивується у знаннях, уміннях, навичках, досвіді, цінностях. Компетентність є здатністю використовувати певні компетенції у конкретних життєвих ситуаціях, в тому числі і професійно-педагогічних, якщо мова йде про фахову підготовку майбутніх вчителів.

Література

1. Багатокультурність і освіта. Перспективи запровадження засад полікультурності в системі середньої освіти України. Аналітичний огляд та рекомендації / за ред. О.Гриценка. – К.: УЦКД, 2001. – 96 с.
2. Байденко В.И. Копетентностный подход к проектированию государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования / В.И Байденко //

Методическое пособие. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2005. – 114 с.

3. Демура І. Сутність професійних компетентностей / І. Демура // Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць. – Вип. XXXVIII/ заг. ред. проф. В. І. Сипченка. – Словянськ: Видавництво центр СДПУ, 2007. – С.64-70.

4. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И.А. Зимняя // Авторская версия. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. – 2004.

5. Зеэр Э.Ф Модернизация профессионального образования: компетентностный подход / Э.Ф. Зеэр, А.М.Павлова. Учебное пособие. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2005. – 216 с.

6. Компетентностный подход в высшем профессиональном образовании. Хрестоматия-путеводитель. Автор-составитель: А.В. Коваленко. – Томск: Изд-во ТПУ, 2007. – 117 с.

7. Назаренко Г. І. Професійна компетентність особистості викладача післядипломної педагогічної освіти / Г. Назаренко// Освіта Донбасу. – 2010. –№ 2. – С.80.

8. Селевко Г. Компетентности и их классификация / Г. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4. – С.138-143.

9. Хуторской А.В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения / А.В. Хуторской. – М.: Изд-во МГУ, – 2003. – 416 с.

Валентина Коваленко,
аспірант кафедри педагогіки
Науковий керівник – канд. пед. наук, професор О.С. Березюк
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
методист
(Житомирський інститут медсестринства)

АНАЛІЗ КЛЮЧОВИХ ПОНЯТЬ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ

Нині актуальним у сфері вищої освіти є компетентісний підхід, який спрямований на досягнення кінцевої мети освіти: перехід від теоретичних знань до фахової компетентності. На жаль, серед випускників вищих медичних навчальних закладів не передбачено медико-педагогічний компонент, який надалі б здійснював професійну підготовку медичних працівників. Отож, є певні кадрові проблеми щодо науково-педагогічних працівників вищих медичних навчальних закладів.

Для впровадження компетентісного підходу у навчальний процес вищої медичної школи важливим є обізнаність та вміння педагогічних працівників ефективно застосовувати науково-педагогічні підходи до організації навчання, тобто бути професійно та педагогічно компетентним. Тому виникла потреба у визначенні поняття, видів, складових педагогічної компетентності викладачів вищих медичних навчальних закладів щодо здійснення компетентісного підходу до підготовки молодших медичних спеціалістів, їх ключових компетенцій.

В дослідженнях приділяється належна увага проблемі компетентісного підходу у професійній підготовці майбутнього фахівця, а також оволодінню основами педагогічної майстерності та творчості, розвитку педагогічної компетентності викладачів вищої школи. Так, І.А.Зязюн визначив компетентність у соціально-педагогічному контексті, як екзистенціальну властивість людини, продукт

власної життєтворчої активності; Е.Ф.Зеєр увів поняття «полівалентна професійна компетентність»; І.А.Колесникова стверджує, що педагогічна компетентність є інтегральною професійно-особистісною характеристикою, яка зумовлює готовність і здатність виконувати педагогічні функції відповідно до норм, стандартів, вимог; Н.В.Кузьміна розглядає професійну компетентність педагога як його обізнаність, як властивість особистості, що дозволяє продуктивно вирішувати навчально-виховні завдання, спрямовані на формування іншої людини; А.К.Маркова визначає компетентність як індивідуальну характеристику ступеня відповідності вимогам професії; Е.І.Рогов ототожнює педагогічну компетентність із професіоналізмом педагога; Є.І.Сахарчук пропонує термін «компетентність фахівця сфери освіти»; В.В.Сериков переконує, що компетентність проявляється в здатності встановлювати зв'язки між педагогічними знаннями і ситуацією розвитку; В.А.Сластьонін сприймає педагогічну компетентність через поняття педагогічної рефлексії; емоційної стійкості; врахування індивідуальних особливостей, схильностей, характеру педагога; позитивного ставлення до праці тощо.

Незважаючи на те, що окреслені проблеми педагогічної компетентності, зокрема професійний та особистісний компонент педагога-вчителя загальноосвітніх середніх навчальних закладів достатньо ґрунтовно досліджувались у працях багатьох відомих вчених-педагогів, на сьогодні актуальною залишається потреба у вивченні компетентнісного підходу у вищій медичній освіті.

Мета даної статті- розглянути застосування компетентнісного підходу в системі вищої медичної освіти як один із засобів підвищення фахової та педагогічної кваліфікації викладачів.

В умовах глобалізації та світових інтеграційних процесів, коли вирішальними факторами успішного розвитку суспільства стає досягнення порозуміння і домовленостей як на державному рівні, так і на рівні діяльності кожної установи, толерантне ставлення до іншого, все більшого значення набуває психологічна та педагогічна компетентність людини. Нині переваги віддаються фахівцям, які розуміються у психологічних особливостях людей, орієнтуються у сучасних досягненнях науки і практики, володіють методами наукового дослідження.

У сучасній науковій літературі розглядається значна кількість понять, що визначають і характеризують рівень розвитку і професійного становлення педагога, його готовність і здатність до здійснення творчої педагогічної діяльності. Зокрема, «компетентність», «обізнаність», «майстерність», «досвідченість». На нашу думку, зазначені поняття дають можливість прослідкувати фаховий ріст викладача в процесі його педагогічної діяльності. Уданому випадку «компетентність» виступає як базове поняття в оновленні змісту навчання, що поєднує знання, вміння, навички й інтелект як складові освіти. Компетентнісний підхід в освіті ґрунтується на міждисциплінарних, інтегрованих вимогах до результату освітнього процесу.

З'ясуємо зміст поняття «компетентність», яке водночас є багатограним і неоднозначним. Поняття «компетентність» має іншомовне походження.

У словнику іншомовних слів компетентність [від лат. *competens* (*competentis*) – належний, відповідний] – трактується як поінформованість, обізнаність, авторитетність» [1]. У словнику «Професійна освіта» компетентність визначена як сукупність знань й умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію [8].

Компетенцію (лат. *competentia*, від *competere* – взаємопрагну; відповідаю,

підходжу) – розглядають як: коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи; коло питань, в яких дана особа має певні повноваження, знання, досвід [1, с.282].

Компетентним [лат. *competens* (*competentis*) – відповідний, здібний] – 1) називають того, який має ґрунтовні знання в певній галузі; тямущий; 2) який має певні повноваження; повновладний [2, с.411].

Компетенція відповідно до європейського контексту включає знання й розуміння (теоретичне знання академічної області, здатність знати й розуміти), знання як діяти (практичне й оперативне застосування знань до конкретних ситуацій), знання як бути (цінності як невід’ємна частина способу сприйняття й життя з іншими в соціальному контексті) [6, с.199].

Дати визначення, пояснити поняття «компетентність» спробували ряд вчених-педагогів. На думку І.А.Зязюна, «компетентність, як властивість індивіда, існує в різних формах – як високий рівень умілості, як спосіб особистісної самореалізації (звичка, спосіб життєдіяльності, захоплення); як деякий підсумок саморозвитку індивіда, форма вияву здібностей» [4, с.17].

За Б.С.Гершунським – категорія «професійна компетентність» визначається рівнем власне професійної освіти, досвідом та індивідуальними здібностями людини, його мотивованим прагненням до безперервної самоосвіти та самовдосконалення, творчим і відповідальним відношенням до справи [2, с.4].

Рівень сформованості педагогічної компетентності викладача вищої школи визначається оцінкою якості знань студентів з окремих дисциплін, рівнем їх вихованості, сформованості ціннісних життєвих орієнтирів. Вища медична освіта за всіма ознаками належить до вищої професійної, яка завершується отриманням певної професійної кваліфікації відповідно до напрямку підготовки й освітньо-кваліфікаційного рівня. Однак функціонування медичної освіти і тенденції її розвитку не можна розглядати відокремлено від світового контексту розвитку системи охорони здоров’я та системи загальної освіти, особливостей системи охорони здоров’я тієї чи іншої країни, а також специфіки самої медичної освіти [7]. Впровадження компетентнісного підходу як засобу модернізації змісту вищої медичної освіти зумовлює визначення конкретного переліку і змісту ключових компетенцій випускників вищих медичних навчальних закладів, які вказані в освітньо-кваліфікаційній характеристиці фахівця; встановлення відповідності базових компетенцій із професійно-орієнтованими дисциплінами; відбору змісту дисциплін, що забезпечить формування і розвиток компетентностей; розробки системи контролю за їх формування [3, с.47].

Освітньо-кваліфікаційна характеристика випускника вищого медичного навчального закладу узагальнює зміст освіти, відображає цілі освітньої та професійної підготовки, визначає місце фахівця в структурі системи охорони здоров’я і вимоги до його професійної компетентності. Тому перед вищими навчальними медичними закладами постає завдання в певній мірі оновити зміст науково-методичної роботи з педагогічними кадрами і надати увагу проблемі формування змісту професійної (медичної) освіти на засадах компетентнісного підходу як науково обґрунтованій системі дидактично та методично оформленого навчального матеріалу для відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів.

Література

1. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н.М.Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О.В.Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – 112 с.

2. Гершунский Б.С. Концепция самореализации личности в системе образования ценностей и целей образования / Б.С.Гершунский // Педагогика. – 2003. – №10. – С. 3-7.
3. Драч І.І. Компетентнісний підхід як засіб модернізації змісту вищої освіти / І.І.Драч // Проблеми освіти. – 2008. – № 57. – С. 44-47.
4. Зязюн І.А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи / І.А.Зязюн // Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи: монографія. – К.: Глухів: РВВ ГАПУ, 2005. – С.10-18.
5. Кузьмина Н.В. Акмеология: пути достижения вершин профессионализма / Н.В.Кузьмина. – М.: Рос. акад. управления, 1993. – 73 с.
6. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К.Маркова. – М., 1996. – 308 с.
7. Поляченко Ю.В. Медична освіта у світі та в Україні / Ю.В.Поляченко [та ін.]. – К.: Книга плюс, 2005.

*Тетяна Маркова,
аспірант кафедри педагогіки
Науковий керівник – канд. пед. наук, професор О. С. Березюк
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ОСНОВА НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Володіння сучасними європейськими мовами, поглиблення багатомовної культури, освіти і практики молоді європейських країн створює кращі умови для мобільності, повноцінної участі в сучасних і майбутніх спільних освітніх - професійних проектах, забезпечує рівні можливості інтегрування в загальноєвропейське суспільство. В цьому контексті вагомої освітньої цінності набуває міжкультурна компетентність, позитивне сприйняття різноманітності народів та культур.

Розуміння ролі іноземної мови на сучасному етапі розвитку суспільства вимагає перегляду проблем, пов'язаних із вивченням міжкультурної комунікації і інтеграцією культури у практику вузівського викладання іноземних мов. Попри активну увагу, що виявляється до формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців, сам процес формування, як основа навчання іноземної мови вивчена недостатньо.

Метою формування міжкультурної компетентності є досягнення такої якості мовної особистості, яка дасть їй можливість вийти за межі власної культури і набути якості медіатора культур, не втрачаючи власної культурної ідентичності [3]. Словник Ожегова дає визначення що, компетенція - це коло питань, в яких хто-небудь добре обізнаний (10). Це визначення, проте, не відображає те поняття компетенції, яке актуально сьогодні. Енциклопедія Вікіпедія дає більш чітку дефініцію: компетенція - це здатність застосовувати знання, уміння, успішно діяти на основі практичного досвіду при вирішенні завдань загального роду, також, певною широкою областю [5].

У свою чергу компетентність – це сукупність компетенцій; наявність знань і досвіду, необхідних для ефективної діяльності в заданій предметній області. Ці два поняття істотно відрізняються один від одного по їх суті. А.В. Хуторський вважає, що компетентність - це володіння, володіння людиною відповідною компетенцією, що включає його особистісне ставлення до неї і предмету діяльності [2].

Формування міжкультурної компетентності можливе шляхом пояснення особливостей світосприйняття світу іншими націями. Міжкультурна компетентність сприяє виробленню практичних навичок спілкування із представниками інших культур та завжди виявляється в діяльності. Тому, ми розглядаємо міжкультурну компетентність як здатність студента до ефективного вирішення завдань під час міжкультурного спілкування, яке передбачає діалог взаєморозуміння, а не зіткнення різних культур. Формування міжкультурної компетентності слід розглядати у зв'язку з розвитком особистості студента, його здібностей та готовності приймати участь у діалозі культур на основі принципів кооперації, взаємної поваги, терпимості, до культурних відмінностей та подолання культурних бар'єрів.

Міжкультурна компетентність є предметом дослідження багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених. В педагогічній науці вона досліджується з різних аспектів, таких як: виховання культури міжнаціонального спілкування (Н. Воскресенська, Н. Ганнусенко, З. Гасанов, В. Заслуженюк, М. Тайчинов, Г. Філіпчук та ін.); формування соціокультурної компетентності (О. Бирюк, І. Закірянова, Д. Іщенко, С. Шукліна та ін.); формування окремих аспектів професійної іншомовної компетентності (Л. Апатова, В. Баркасі, О. Волченко, Н. Гез, А. Гордєєва, В. Калінін, О. Оварчук, та ін.); полікультурного виховання (В. Бойченко, Л. Волік, В. Єршов, В. Компанієць, Т. Левченко, І. Лощенова, Г. Розлуцька, Л. Узунова, О. Шевнюк та ін.).

Зараз на базі вищої освіти викладання іноземної мови сприймається саме як повсякденне спілкування носіями іншої. Завданням вищої освіти – є формування широко освіченої людини, який має у своєму арсеналі фундаментальну підготовку як по профільній спеціалізації, а й у широкому плані, наприклад, як вивчення іноземних мов без орієнтирів на обрану професію, тобто технічні фахівці повинні володіти тільки технічним англійським, а й уміти його застосовувати на практиці, передусім, з фахівцями даної сфери [2].

До основи навчання іноземної мови слід віднести такі елементи, які мають у собі національно-специфічне забарвлення: традиції, і навіть обряди; традиційно-побутову культуру; повсякденну поведінку; національні картини світу, що відбивають специфіку сприйняття навколишнього світу; художня культура, що можна також зарахувати до елементів етнографії та етнології [1].

Необхідно якнайглибше дізнатися саму культуру досліджуваної мови. Інакше кажучи, можна сказати, що теоретичні знання мови повинні доповнюватися практичними вміннями того, коли сказати, що сказати, кому і при кому, як використовувати значення даного слова у конкретному контексті [2]. Саме тому все більшої уваги приділяється вивченню самого світу мови, тобто вивченню тієї країни, у якій розмовляють на досліджувальній мові. Для успішного міжкультурного взаємодії необхідно виробляти подвійне бачення, адекватно сприймати іншу культуру, не втрачаючи своєї власної культурної ідентичності, цим розвиваючи міжкультурну компетенцію. У зв'язку з цим очевидно стає роль міжкультурної компетентності, розроблювана і описувана в працях таких учених, як Н.Д. Гальскова, Н.І. Гез, Г.В. Єлізарова та інших.

Отже, із цілей навчання випливає безпосередня мета викладача, яка полягає у тому, щоб сформувати і розвинути у майбутніх фахівців такі вміння: пояснити і засвоїти чужий спосіб життя; розширити індивідуальну картину світу за допомогою прилучення до мовної картини світу носіїв досліджуваної мови.

Таким чином, можна зробити висновок, що міжкультурна компетентність складається з наступних компонентів:

1. Мотив розглядається як спонукання до діяльності пізнання фактів країни і культури мови, що вивчається, пов'язані із задоволенням потреб учнів в отриманні країнознавчих знань та оволодіння вміннями застосування цих знань для вирішення поставлених завдань.

2. Знання про країну і культуру досліджуваного мови - це сприймається, перероблена у свідомості, збережена в пам'яті і відтворна в потрібний момент для вирішення тих чи інших теоретичних і практичних завдань, інформація культурно-країнознавчого характеру.

3. Уміння порівнювати, аналізувати і оцінювати інформацію про країну досліджуваної мови. Під ними розуміються вміння знаходити спільне та відмінності двох культур, вміння подумки і практично розчленовувати явища культури на її складові, розкривати внутрішні зв'язки між ними з подальшим порівнянням і синтезом, вміння давати коректну оцінку отриманої країнознавчої інформації.

4. Рефлексивний компонент: рефлексія (від лат. Reflexio - звернення назад) - процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів [3]. Рефлексія власних потреб, аналіз вже наявних знань про свою країну і країну досліджуваної мови, а також аналіз умінь теоретично і практично використовувати отримані знання, виявляти достатність або недостатність останніх, тим самим будуть стимулом для учнів до отримання нових знань і умінь. Рефлексія як основа руху вперед є передумовою і механізмом підстави мотивів осмислення.

Література

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. / Гончаренко Семен - К. : Либідь, 1997. - 376 с.
2. Дубасенюк О. А. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності: монографія / О. А. Дубасенюк, Т. В. Семенюк, О. Є. Антонова. - Житомир: ЖДПУ, 2003. - 192 с.
3. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова - М. : Азбуковик, 1999. - 944 с.
4. Педагогічний словник / за ред. Дійсного члена АПН України М. Д. Ярмаченка. - К.: Педагогічна думка, 2001. - 386 с.
5. Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності. - У кн.: Хрестоматія з педагогіки вищої школи: навчальний посібник / Укладачі: В.І.Лозова, А.В.Троцько, О.М.Іонова, С.Т.Золотухіна. За заг. ред. В.І.Лозової. - Х.: Віровець А.П. "Апостроф", 2011. - 408 с.

*Анна Ярош,
студентка ННІ філології та журналістики
Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент О.М. Власенко
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ: ПРОБЛЕМИ, ДОСВІД, ПЕРСПЕКТИВИ

Українськими вченими дослідження ведуться у різних напрямках, що відображено у роботах О.В. Овчарук., О.І. Пометун, О.І. Локшиної, О.Я. Савченко, С.Е. Трубаچهвої, Л.І. Паращенко, Г.О. Фрейман. Огляд історико-педагогічної

та сучасної літератури свідчить, що вченими вивчається проблема підвищення професійної компетентності педагогічних кадрів і розглядається у різних аспектах у працях В. Адольфа, І.П. Ареф'єва, В. Бондаря, Н.В. Кузьміної, В.І. Лозової, А.А. Орлова, В. Пилипівського, С.М. Чистякової, М.А. Чошанова, О.М. Шияна та ін. Під «компетентністю» педагоги розуміють спеціальні структуровані набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання. Поняття «компетентність» введено у науковий обіг понад чверть століття. Компетентний – який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий [2].

Загальнокультурна компетентність – здатність учня аналізувати та оцінювати досягнення національної та світової культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного суспільства, застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на загальнолюдські цінності [5].

Загальнокультурна компетентність стосується сфери розвитку культури особистості та суспільства у всіх її аспектах, що передбачає передусім формування культури міжособистісних відносин, оволодіння вітчизняною та світовою культурною спадщиною, принципи толерантності, плюралізму і дозволяє особистості-аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення національної, європейської та світової науки й культури, орієнтуватися в культурному та духовному контекстах сучасного українського суспільства, застосовувати засоби й технології інтеркультурної взаємодії, знати рідну й іноземні мови, застосовувати навички мовлення та норми відповідної мовної культури, інтерактивно використовувати рідну й іноземні мови, символіку та тексти, застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на систему індивідуальних, національних і загальнолюдських цінностей, для розроблення й реалізації стратегій і моделей поведінки та кар'єри, опановувати моделі толерантної поведінки та стратегії конструктивної діяльності в умовах культурних, мовних, релігійних та інших відмінностей між народами, різноманітності світу й людської цивілізації.

Програми, спрямовані на розвиток освіти впродовж життя, передбачають поняття культурної компетентності, яка має охоплювати:

- розвиток набуття навичок і знань для продуктивної робочої сили та конкурентної світової економіки;
- сприяння розвитку творчості, інноваційному мисленню та підприємництву;
- підвищення та поширення рівня активної участі в навчанні;
- створення суспільства, де всі є учасниками суспільного життя;
- підвищення стандартів викладання та навчання;
- сприяння створенню суспільства знань;
- сприяння розумінню всіма громадян важливості навчання впродовж життя в різних компонентах;
- створення бази даних зі стратегії та заходів, що сприятимуть доступу до навчання впродовж життя для всіх громадян
- сприяння розумінню всіма громадянами важливості навчання впродовж життя в різних компонентах [3; 4; 5; 6].

Загальнокультурна компетентність є однією з ключових компетентностей, визначених провідними українськими дидактами (Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубочева). Отже, актуальною є проблема уточнення змісту та структури загальнокультурної

компетентності в цілому та загальнокультурної компетентності учнів старшої школи зокрема.

У сучасних дидактичних дослідженнях (В. Байденко, А. Вербицький, І. Зимня, А. Хуторської та інші) зазначається, що обов'язковими компонентами (елементами) компетентності будь-якого виду можна вважати:

- позитивну мотивацію до прояву цієї компетентності;
- ціннісно-сенсове ставлення до змісту та результату діяльності;
- знання, що лежать в основі способів здійснення відповідної діяльності;
- уміння, досвід, навички успішного здійснення дій на базі отриманих знань.

Вітчизняні аналітичні дослідження цього напрямку наголошують: основні завдання, що ставлять перед собою програми, спрямовані на розвиток освіти впродовж життя (*principal objectives for Lifelong Learning*), в багатьох економічно розвинених країнах передбачають поняття культурної компетентності (*cultural competence*), яке має охоплювати: розвиток набуття знань і вироблення навичок для продуктивної робочої сили та конкурентної світової економіки; сприяння розвитку творчості, інноваційному мисленню та підприємництву; підвищення та поширення рівня активної участі в навчанні; створення оточення, що сприяє інтеграції в житті суспільства; підвищення стандартів викладання та навчання; сприяння створенню суспільства знань; сприяння розумінню всіх громадян важливості навчання впродовж життя в різних компонентах; створення бази даних зі стратегії та заходів, що сприятимуть доступу до навчання впродовж життя для всіх громадян; забезпечення та проведення стратегій щодо освітньої політики, тренінги, у перспективі – отримання роботи для молоді, соціальна адаптація в суспільстві та інформатизацію суспільства [8].

Такий склад культурної компетентності, визначений науковцями ще у 2003 році, є загальним, таким, що потребує уточнення й конкретизації на рівні загальнокультурної компетентності старшокласника як однієї з ключових компетентностей учня сучасної української школи.

У структурі загальнокультурної компетентності учнів старшої школи відокремлюємо структурні елементи – складники. Складник – "складова частина чого-небудь, компонент". Органічна єдність, сполучення та комбінування складників утворюють індивідуальну неповторність загальнокультурної компетентності особистості. За твердженням А. Хуторського, категоріальна база компетентнісного підходу безпосередньо пов'язана з ідеєю цілеспрямованості і ціле здатності освітнього процесу, а зміст освіти визначається чотирьох компонентною моделлю, – знання, уміння. Досвід творчої діяльності і досвід ціннісного ставлення [9]. Особливу роль у процесі формування у школярів ключових компетентностей, загальнокультурної компетентності зокрема, розробники Концепції надають початковій освіті. У документі відзначається, що якісним надбанням та результатом розвитку молодшого школяра є формування у нього громадянської відповідальності і правової самосвідомості, духовності і культури, ініціативності, самостійності, толерантності, здібності до успішної соціалізації в суспільстві й активній адаптації на ринку праці, тобто оволодіння загальнокультурною компетентністю.

Варто звернутися до міркувань І. Беха щодо ціннісної сфери сучасної людини. Учений констатує, що „сучасна цивілізація породжує два основних типи особистості:

- а) особистість соціоорієнтовану
- б) особистість його центровану.

На жаль, у реальному житті переважає остання. Вона характеризується недостатнім рівнем гуманістичної самосвідомості, обмеженістю смисло-ціннісних орієнтацій, нижчими вітальними потребами. Це призводить до групової моралі й відповідної субкультури, що суперечить міжетнічній толерантності й особистісно збагачуючому діалогу" [1]. Значущість і своєчасність проблеми формування загальнокультурного світогляду сучасної молоді обумовлена відірваністю молодого покоління від духовного коріння вітчизняної культури, забуттям і втратою культурних традицій; незатребуваністю духовного потенціалу української культури; непорозумінням „дітей” і „дорослих”, негативним ставленням підлітків до традицій і цінностей „батьків”. У зв’язку з цим проблема культури і питання оволодіння зразками культури мають надзвичайну значущість, оскільки від рівня культури громадян багато в чому залежать економіка, політика, національна безпека і конкурентоспроможність країни. Виходячи з цього, можна стверджувати, що статус проблеми розвитку і формування в початковій школі. Широке розповсюдження феномена „загальнокультурна компетентність” означає її сприйняття індивідуальною і суспільною свідомістю.

Обговорюючи питання, пов’язане з феноменом „загальнокультурна компетентність молодшого школяра”, необхідно відокремити основні, значущі проблеми, вирішення яких необхідні при розкритті сутнісних характеристик цього поняття: актуальність компетентнісного підходу як тенденції світової освіти; дискусії про компетенцію і компетентність у сучасній вітчизняній та зарубіжній педагогіці; характеристика ключових та предметних компетентностей

Ефективність формування загальнокультурної компетентності підвищується за умови дотримання поетапного формування компонентів загальнокультурної компетентності в їх єдності та взаємозв’язку (мотиваційний, інформаційно-теоретичний, процесуально-діяльнісний, аналітико-корекційний та самостійно-творчий етапи). У процесі організації діяльності на кожному етапі здійснювалися такі кроки: цілепокладання, відбір та структурування змісту навчального матеріалу, вибір засобів, методів та форм організації навчання, організація контролю та зворотній зв’язок, рефлексія. Використання інформаційно-комунікаційних технологій вважаємо другою педагогічною умовою формування загальнокультурної компетентності майбутніх фахівців економічного профілю під час вивчення гуманітарних дисциплін. Доцільність реалізації цієї умови обґрунтовується тим, що володіння інформаційно-комунікаційними технологіями в сучасному світі є складником загальної культури особистості будь-якого профілю. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій сприяє досягненню максимальної диференціації та індивідуалізації навчання студентів з огляду на їхні індивідуальні запити; підвищенню рівня підготовки відповідно до потреб у самостійному набутті знань та вмінь у галузі загальної культури; раціоналізації часу та зусиль, спрямованих на формування комунікативних якостей, культури спілкування; уникненню культурних та соціальних бар’єрів, які заважають поширенню інформації та ефективній взаємодії; розвитку різних видів мислення, які забезпечують формування загальнокультурної компетентності; збільшенню можливостей щодо сприйняття та обробки інформації. Упровадження інтерактивних методів навчання є третьою педагогічною умовою формування загальнокультурної компетентності. Зміст інтерактивних методів навчання

спрямовано на моделювання майбутньої загальнокультурної діяльності в навчальних задачах, що дає змогу розвивати уміння вступати в інтеркультурну взаємодію.

Основними шляхами формування і розвитку загальнокультурної компетенції учнів на уроках математики є використання педагогічного потенціалу історії – науки як засобу формування загальнокультурної компетентності учнів. Розв'язання різноманітних задач створює педагогічні умови для формування загальнокультурної компетентності особистості учня, а саме: формування позитивної мотивації учнів до навчальної діяльності як високоінтелектуальної праці; орієнтація на соціально цінні, гуманістичні мотиви; створення емоційно сприятливої атмосфери заняття.

Експериментально підтверджено ефективність комплексу визначених педагогічних умов формування загальнокультурної компетентності. Використана організація навчально-виховного процесу сприяла формуванню загальнокультурної компетентності майбутніх фахівців як поєднання мотиваційного, когнітивного, діяльнісного та емоційного компонентів. У процесі експериментальної роботи значно зросла кількість студентів, які перейшли з низького рівня сформованості як окремих компонентів, так і загальнокультурної компетентності загалом, а також із середнього рівня на високий рівень сформованості загальнокультурної компетентності. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів, пов'язаних з формуванням у майбутніх економістів загальнокультурної компетентності. Подальша робота передбачає розроблення системи навчально-пізнавальних завдань, які б охоплювали всі гуманітарні дисципліни, та спеціальних курсів, що сприяли б узагальненому формуванню загальнокультурної компетентності майбутніх економістів.

Література

1. Бех І. Д. Ціннісна сфера сучасної людини в контексті пріоритетів виховного процесу / І. Д. Бех // Шлях освіти. – 2010. – № 4. – С. 8–9
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2004. – № 1 – 2. – С. 5 – 60.
4. Дружилова С.А. Этапы формирования профессиональной компетентности // Непрерывное образование как условие развития творческой личности: Сб. мат. Фестиваля педагогического творчества, 28–29 августа 2000 г. – Новокузнецк: ИПК, 2001. – С. 32 – 36
5. КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ПОСТАНОВА Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (Державний стандарт, розд.1) від 23 листопада 2011 р. № 1392 м.Київ
6. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В.Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с
7. Марк Е. Ген сон. Керування освітою та організаційна поведінка/ Пер. з англ. – Х. Проців – Львів: Літопис, 2002. – 384 с.
8. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики/ [за заг. ред. В. Кременя]. – К. : К. І. С., 2003. – 296 с.
9. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Нар. образование. – 2003. – №2. – С. 58–64.

*Владислав Мельничук,
студент ННІ філології та журналістики
Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент О.М. Власенко
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МОТИВАЦІЇ ТА КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНЯ- СТАРШОКЛАСНИКА

На сучасному етапі розвитку суспільства поняття компетентність набуває все більшого і більшого поширення та актуальності. У зв'язку з цим утворилася нова проблема – проблема введення компетентнісного підходу у навчальну діяльність, основною метою якого є озброєння учнів новими знаннями. Компетентнісний підхід не новаторство, оскільки, як і раніше, так і зараз основною складовою освіти було забезпечення процесу оволодіння учнями знань.

Проблема мотивації та самореалізації є актуальною. Розуміння такого процесу як мотивація, а також його складових надасть змогу краще пізнати механізм учбової діяльності та діяльності загалом.

Проблеми компетентності вивчали С.Гончаренко, К.Корсак, І.Ящук, В.Аніщенко та ін. Серед російських вчених ідеї модернізації освіти на компетентнісній основі активно розроблялися Б. Гершунським, Б. Ельконіним, І. Зимнею, Н. Кузьміною, А. Хуторським, та ін. Проблему мотиваційної сфери особистості, в свою чергу, вивчали такі вчені Л. І. Божович, О. М. Леонтьєв.

Розвиток суспільства, виробництва, науки, постійний поступ людства змушує сучасну особистість бути ерудованою та компетентною. Одним із способів оновлення змісту освіти й узгодження його з сучасними потребами суспільства, інтеграцією до європейського та світового освітніх просторів є орієнтація на компетентнісний підхід та створення ефективних механізмів його запровадження. Метою такого підходу є формування та розвиток ключових компетентностей особистості [1:27].

Великий тлумачний словник визначає термін «компетентний» як відповідальний, здатний; який володіє фундаментальними знаннями в будь-якій сфері; проінформований; заснований на знанні, вагомий, авторитетний; який володіє компетенцією [2:21].

Компетентність – це володіння компетенцією; володіння знаннями, які дозволяють судити про будь-що [2:21].

Отже, компетентність – це здатність особистості на основі набутих знань робити загальний висновок про щось. Компетентності розділяють на ключові, базові, спеціальні, які знаходяться у взаємодії та взаємозалежності.

Ключові компетентності – це такі компетентності, які сприяють досягненню різноманітних важливих цілей та розв'язанню складних проблем у повсякденному соціальному та професійному житті.

На сьогоднішній день не існує єдиного списку таких ключових, надпредметних компетентностей, які обов'язково мають стати об'єктами педагогічного впливу, оскільки він є предметом жвавих наукових дискусій [1:27].

Українські вчені визначили сім ключових компетентностей школярів: уміння вчитися, загальнокультурна, громадянська, підприємницька, соціальна, з інформаційних і комунікаційних технологій, здоров'язберігаюча [6:190].

Вимоги до суспільства змінилися, так як і змінилися рівень життя, умови життя. Та ці вимоги, у свою чергу, актуалізують зміст освіти.

Освіта набуває величезної значущості не лише для особистісного розвитку та соціальної мобільності людини. Вона стає найвагомішим чинником формування особистості, її життєстійкості та життєздатності в складних умовах глобального інформаційного суспільства, яке висуває до людини додаткові вимоги, створює нові екологічні, економічні, суспільно-політичні, інформаційні ризики [7, 11].

Але чи не основним завданням перед учнем випускником ХХІ століття – це самореалізація в суспільстві. Вимоги до сьогоднішнього випускника української школи, з точки зору компетентнісного підходу, можна сформулювати наступним чином: бути гнучкими, мобільним, конкурентоспроможним, вміти інтегруватись у динамічне суспільство, презентувати себе на ринку праці, використовувати знання як інструмент для розв'язання всіх життєвих проблем, генерувати нові ідеї, приймати нестандартні рішення й нести за них відповідальність, володіти комунікативною культурою, вміти працювати в команді, вміти запобігати та виходити з будь-яких конфліктних ситуацій, вміти здобувати, аналізувати інформацію, отриману з різних джерел, застосовувати її для індивідуального розвитку і самовдосконалення, дбайливо ставитись до свого здоров'я і здоров'я інших як найвищої цінності, бути здатним до вибору серед численних альтернатив, що пропонує сучасне життя, вміти неперервно аналізувати і корегувати свою діяльність [8].

Притримуючись компетентнісного підходу можна стверджувати, що вміє вчитися той учень, який: усвідомлює мету освітньої діяльності; мотивований до ефективної освітньої діяльності; вміє організувати свою освітню діяльність; вміє відібрати потрібні знання; працює за обґрунтованим планом, який веде до поставленої мети; вміє здійснювати моніторинг і самоконтроль освітньої діяльності; усвідомлює свою освітню діяльність і прагне до її вдосконалення [8].

З усіх перерахованих вимог до учня варто виділити одну з основних, яка є найбільшою та найвагомішою. Цією складовою є мотивація учбової діяльності, оскільки саме вона впливає на всі інші.

Мотивація – це сукупність спонукальних факторів, які визначають активність особистості; це всі мотиви, потреби, стимули, ситуативні чинники, які спонукають поведінку людини. Мотивація – це один із тих чи не найперших чинників, які впливають на спрямованість особистості, на досягнення її першочергової потреби – стану деякої нестачі в чомусь, яку організм прагне компенсувати. *Потреба* – це внутрішнє напруження, яке динамізує і спрямовує активність на одержання того, що необхідно для нормального функціонування організму. Проте потреба спонукає до активності, а мотив – до спрямованої діяльності [4:121].

Тому чи не першочергове завдання кожного учителя – створити потребу у учбовій діяльності кожного учня. Цей процес згодом перейде до мотивації, потреба – це основа для мотиву. Поняття «мотив» означає спонукання до діяльності, спонукальну причину дій і вчинків(тобто те, що примушує людину до дій) [5:6].

Але утворення потреби, а згодом і мотиву є ще не всім, щоби спонукало особистість учня до активності. Набагато важливішим є той момент, який забезпечує підтримання мотивації учня протягом тривалого часу. Звичайно, процес становлення мотивації у учнів різних вікових груп різний, оскільки він залежить від становлення емоційно-вольової сфери. Найактивніше здатність до мотивації розвивається у старшому шкільному віці, оскільки в цьому віці учні досягають сформованості у психіці, фізіології.

Попередньо, ми можемо розглянути процес утворення пізнавального інтересу,

який, в свою чергу, спонукає до утворення в учня потреби, яка формується шляхом опредмечення на одному чи кількох предметах, які б могли б її задовольнити [4:121].

Після виникнення потреби, для задоволення якої не вистачає «ресурсів» привести організм в стан готовності до діяльності виникає потреба в наuczінні [3:76]. Наuczіння – це процес переходу від незнання до знання. Важливими елементами будь-якої мотивації є постановка цілей, які є результатом виникнення внутрішніх та зовнішніх мотивів. Проте, якщо в даному випадку ціль не буде досягнутою, то це приведе до зниження рівня мотивації або до абсолютної її втрати. Кожну ціль учні повинні розкласти на мікроцілі. Мотивація покращується лише в тому випадку, коли ці мікроцілі досягаються, тобто завершуються успішно. Саме в цьому випадку мотивація посилюється.

Ще одним із засобів підсилення значущості цілі є збільшення кількості мотивів, які спонукають цю ціль, оскільки, як відомо, будь-яка діяльність є полімотивованою.. Полімотивованість діяльності зумовлюється тим, що дії людини визначаються ставленням до предметного світу, до людей [4:123].

Сенс діяльності людини не тільки в тому, щоб отримувати результат в самій діяльності, в самому процесі діяльності, а й у тому, щоб виявити фізичну й інтелектуальну активність. Так само як і фізична активність, розумова активність сама по собі дає людині задоволення і є специфічною потребою [5:8].

Мотивація складається із двох компонентів: процесуального та результативного. Процесуальний компонент звернений до самого процесу діяльності, а результативний компонент розрахований на кінцевий результат. Коли учень має сформований процесуальний компонент мотивації, то це вказує на те, що сама діяльність є йому цікавою і він має вже сформований пізнавальний інтерес. Єдиної класифікації мотивів ще немає.

Проаналізуємо основні мотиви навчальної активності учнів – випускників. Це, насамперед, *мотив самоствердження*, оскільки саме цей мотив відбиває прагнення утвердити себе в соціумі. *Мотив ідентифікації* з іншою людиною не настільки сильний у порівнянні з іншими мотивами, оскільки цей вік містить ідеал не кіногероя, не актора, не спортсмена, а збірний образ, який увібрав у себе риси найбільш позитивного, на думку старшокласника. *Мотив влади* відіграє важливу роль. Цим самим підсилюючи мотив самоствердження. Цей мотив є яскраво індивідуальним, оскільки одні із учнів можуть не керуватися ним, а інші – навпаки. *Процесуально-змістові мотиви* не є настільки поширеними, масовими, проте, характеризуючи пізнавальні процеси в цьому віці та ситуативні фактори, які впливають на рівень мотивації, звертаючись до процесу осучаснення змісту освіти та до інших явищ сучасності, більшість сучасних школярів зацікавлені зовнішніми чинниками. *Мотив досягнення* виявляється у стремлінні особистості учня до результату. Мотив підсилюється внаслідок виникнення складнощів у навчанні, які змушують до сильнішого напруження емоційно – вольової сфери. *Мотив саморозвитку* є частиною успіху, оскільки саме цей мотив спонукає особистість до постійної свідомої активності, на меті якої є оволодіння новими знаннями, вміннями.

Всі ці мотиви є важливими, проте, для того, щоб сформувати активну мотивацію, ми повинні відвести чільне місце соціальним факторам, які безпосередньо впливають на рівень її активності. Повинно відводитись чільне місце спілкуванню учня із учителем, як одній із основних форм підвищення мотивації учня.

Компетентність та мотивація особистості виражено пов'язані одне з одним, оскільки мотивація виступає, із однієї сторони, як складова компетентності, але одночасно це є основний фактор, який спонукає особистість до оволодіння новими знаннями та уміннями. Безумовно, мотиви досягання, самоствердження, самореалізації відіграють ключову роль.

Мотивація є основою для будь-якої діяльності та є домінуючим фактором у ряду із іншими, які впливають на реалізацію особистості. Розглядаючи набуття компетентності як діяльність і мотивацію, насамперед, як основу для цієї діяльності, пропонується вчителям більше уваги приділяти саме мотиваційному компоненту уроку, налаштовуючи тим часом активність учня. Створення вчителем та батьками учнів – випускників певних соціальних факторів, які б постійно активували мотивацію в учня, допомагало б не зупинятися на досягнутому «успіху» чи «невдачі», а йти далі. Мотивація – це той ключовий компонент, який змушує працювати та досягати чогось.

Література

1. Дослідження сформованості мотиваційної складової соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів / І. Б. Зарубінська // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2009. – №1. – С.27-32.
2. Докторович М.О. Компетенція та компетентність особистості: аналіз наукових джерел // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2006 - №4. -- С. 21 – 26
3. Роль мотивации в формировании и развитии активного гражданского поведения индивида / А. В. Гусева // Практична психологія та соціальна робота. – 2008. – 10. – С. 75-77, С. 118-123
4. Основи психодіагностики: Навч. Посібник / Л. Терлецька. – К.: Главник, 2006. – 144 с.
5. Занюк С.С. Психологія мотивації: Навч. Посібник. – К.: Либідь, 2002. – 304 с.
6. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: Навчальний посібник. – К.: Гранма, 1999. – 350 с.
7. Моделі компетентного випускника 12-річної школи: сутність, пріоритети, пошуки відповідей на виклики ХХІ століття // Матеріали Всеукраїнської науково-пошукової конференції 16-17 травня 2007 року. – Донецьк. – 2007.
8. http://osvitakost.ucoz.com/load/vidavnicha_dijalnist/osvitjanskij_visnik_2008_2009

*Олена Смірнова,
студентка ННІ філології та журналістики
Науковий керівник – канд. пед. наук, професор О. С. Березюк
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ: ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ, СТРУКТУРА ДОСЛІДЖЕННЯ

Ми живемо в час науково-технічного прогресу, коли регулярно відбуваються перевороты в науці, техніці, виробництві і т.д. Такий темп розвитку суспільства породжує нові вимоги до випускників вищих навчальних закладів, надто ж до майбутніх педагогів.

Підвищення якості рівня освіти є однією з найактуальніших проблем не лише

для України, але й інших країн Європи і її вирішення безпосередньо пов'язане з оновленням змісту освіти.

Аналіз досвіду освітніх систем багатьох країн показує, що одним із шляхів оновлення змісту освіти, узгодження його із потребами інтеграції до світового освітнього простору є орієнтація навчальних програм на компетентнісний підхід. Проблеми, пов'язані з компетентнісно орієнтованою освітою, вивчають відомі міжнародні організації: ЮНЕСКО, ЮШСЕФ, ПРООН, Рада Європи, Організація європейського співробітництва та розвитку, Міжнародний департамент стандартів тощо [1:324].

Мета освіти безумовно повинна співвідноситися з формуванням ключових компетентностей у майбутніх фахівців-педагогів. В умовах соціально-економічних змін актуалізується потреба у висококультурному фахівцеві, тому школа потребує нового вчителя, фахівця, що є «людиною культури», тобто володіє загальнокультурною компетентністю.

Аналіз літератури показує всю складність і неоднозначність трактування самих понять компетенція та компетентність. При цьому одні вчені абсолютно ототожнюють їх, інші – трактують як непов'язані між собою поняття. Зумовлено це, головним чином тим, що самі поняття «компетенція» та «компетентність» з'явилися в педагогічній літературі не так давно. Багато дослідників вважають, що поняття «компетенція» є похідним від «компетентність». Відповідно до цього твердження поняття «компетентність» слід вважати первинним, що означає сукупність певних умінь, навичок людини, систему знань, а поняття «компетенція» означає сферу застосування цих знань, умінь, навичок.

За А. Хуторським компетенція – відчужена, заздалегідь задана соціальна вимога (норма) до освітньої підготовки вчителя, що є необхідною для його ефективної продуктивної діяльності в освітній сфері. Компетентність – якість особистості (сукупність набутих якостей) учителя та його мінімальний досвід діяльності в освітньо-виховній сфері. [2]

За Н. Мойсеюк компетенція (від. лат. *competencia* – коло питань, з якими людина добре обізнана, володіє знаннями і досвідом) – це інтегрований результат опанування змістом загальної середньої освіти, який виражається в готовності учня використовувати засвоєні знання, уміння, навички, а також способи діяльності у конкретних життєвих ситуаціях для розв'язання практичних і теоретичних задач. А володіння людиною відповідною компетенцією позначається терміном "компетентність" [1:324].

В українській освіті вирішального значення набувають самоосвітня, загальнокультурна, правова та інші компетентності [3:45].

Маловивченим на сьогоднішній день є поняття «загальнокультурна компетенція». До проблеми формування у майбутніх фахівців-педагогів загальнокультурної компетентності зверталися як зарубіжні (Дж. Равен, Р. Уайт), так і вітчизняні педагоги (В. Бенін, І. Бургун, В. Лозова, А. Троцько, О. Пометун). Але в їхніх дослідженнях більша увага звертається на формування педагогічної культури вчителя, аніж на формування його загальнокультурної компетентності.

Загальнокультурна компетентність стосується розвитку культури особистості та суспільства у всіх її аспектах. Вона, насамперед, передбачає вміння: аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення національної та світової науки й культури, орієнтуватися в культурному та духовному контекстах сучасного українського суспільства; застосовувати засоби й технології інтеркультурної взаємодії;

користуватися рідною мовою та іноземними мовами, застосовувати навички мовлення та норми відповідної мовної культури; використовувати рідну й іноземні мови у активній взаємодії; спрямовувати самовиховання на єдність індивідуальних, національних і загальнолюдських цінностей; реалізовувати моделі толерантної поведінки в умовах культурних, мовних, релігійних та інших відмінностей між народами і країнами [1:325].

Разом з тим сучасний освітній процес ВНЗ, де закладаються основи загальнокультурної компетентності майбутніх учителів, усе ще залишається традиційним і не володіє достатнім потенціалом для вирішення означеної проблеми. Наявні педагогічні технології не сприяють формуванню загальнокультурної компетентності майбутніх педагогів. Вони або не припускають постановку цієї проблеми як завдання освітнього процесу, або не відносять вирішення цього завдання до навчальної діяльності. Саме тому для підготовки висококваліфікованих і конкурентоспроможних педагогічних працівників слід... «підвищити рівень фундаментальної професійної підготовки майбутніх фахівців шляхом подальшого розроблення освітніх стандартів, заснованих на ключових (загальних) і предметних (спеціальних) компетентностях, які відображають сучасні вимоги до рівня кваліфікації, мобільності, сукупності професійно важливих якостей» [4: 45].

Н. Розов в загальнокультурній компетентності виділяє такі галузі: екологічна компетентність; соціальна компетентність; господарська компетентність; комунікативна компетентність; естетична компетентність; гуманітарна компетентність [5].

А. Фліер виділяє такі структурні складові: компетентність, що виявляється у рівні повноти свободи володіння засобами соціальної комунікації; компетентність щодо норм соціальної культурної регуляції; компетентність щодо інституціональних норм організації суспільства; компетентність в питаннях короткотермінових, але гостро актуальних зразків соціальної престижності (мода, імідж, символи, соціальні статуси, інтелектуальні, художні течії).

Культурна компетентність особистості виявляє, насамперед, міру її обізнаності з сукупним соціальним досвідом нації в цілому нормами міжлюдських стосунків, які вироблені цим досвідом [6: 240-242].

Слід зауважити, що категорію компетентності сьогодні пов'язують з феноменом культури, оскільки компетентність є результатом розвитку особистості, її освіти і виховання. З огляду на це засвоєння культурних цінностей стає розвитком людини як творчої особистості (О. Бондаревська, Ж. Вітлін, О. Піскунов, О. Попова, М. Розов). Чимало вчених присвячують свої дослідження етнокультурній компетентності як галузі загальнокультурної компетентності. Зокрема можна виділити таких вчених: Г. Волков, М. Харитонов, В. Шаповалов, В. Крисько, Л. Маєвська та ін.

Статус проблеми розвитку і формування загальнокультурної компетентності в сучасний період є одним з найбільш значущих в освіті. Ми бачимо, що загальнокультурна компетентність є досить недослідженою ланкою в педагогіці. Немає навіть загальноприйнятого конкретного визначення поняття «загальнокультурна компетенція». Але, незважаючи на це, ми повинні розуміти, що професія педагога не мислиться без оволодіння загальнокультурною компетентністю. Людина має загальнокультурну компетентність, якщо вона компетентна у ситуаціях, що виходять за межі її професійної сфери. Виходячи з цих

положень, можна зробити висновок, що завдання вищих навчальних закладів полягає в тому, щоб дати вчителю потрібні знання в галузі культури, продемонструвати зразки культури в різних сферах, а саме: соціально-економічній, політико-правовій, у сфері науки та релігії, екологічній, естетичній, комунікативній, побутовій та інших сферах, тобто сформувати в нього загальнокультурну компетенцію, адже педагог повинен не лише давати знання учням, а й бути всебічно розвиненою, вихованою, культурною людиною.

Література

1. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка [Текст]: навч. посібник / Неля Євтихіївна Мойсеюк. – К., 2003. – 615 с.
2. Хуторской А.К. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования [Текст] / А.К. Хуторской // Народное образование. – 2003. – №2.
3. Формування ключових життєвих компетентностей у процесі профільного навчання [Текст] / [упоряд. Л.Ф. Пашко, Н.Н.Корягіна, О.П.Коваленко, Л.І.Симоненко]. – Полтава : ПОІППО, 2009. – 148 с. Режим доступу [<http://poippo.pl.ua/file/book/Pashko%202009.pdf>]
4. Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності. – У кн.: Хрестоматія з педагогіки вищої школи: навчальний посібник / Укладачі: В.І. Лозова, А.В. Троцько, О.М. Іонова, С.Т. Золотухіна. За заг. ред. В.І. Лозової. – Х.: Віровець А.П. “Апостроф”, 2011. – 408 с.
5. Розов Н.С. Философия гуманитарного образования [Текст]. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 1993.
6. Флієр А.Я. Культурологія для культурологів [Текст]: навчальний посібник для вищої школи. – М.: Академічний Проект, 2000. – 496 с.

Юлія Крушець,

студентка ННІ філології та журналістики

*Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент О.М. Власенко
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

Зміни в суспільстві, розвиток інформаційних технологій, науково-технічний прогрес призвели до істотних змін в усіх сферах життя. Тому наразі існує потреба в освіченій людині, яка здатна самостійно приймати відповідальні рішення, критично мислити, легко та креативно вирішувати проблеми, самореалізовуватися – одним словом, компетентної особистості.

Сьогодні важливим завданням нашої освіти є виховання громадянина, формування соціально-зрілої людини, працелюбної, творчої особистості, якій притаманне почуття власної гідності, повага до людини, свідоме ставлення до обов'язків, здатність до саморозуміння та самовдосконалення. У формуванні цих важливих якостей особливе місце займає підвищення культури спілкування, формування комунікативних умінь [3, с. 42].

Проблема формування комунікативної компетентності розглядалася в дослідженнях Ш. Амонашвілі, Б. Ананьєва, Г. Андреевої, Н. Бутенко, В. Давидова, Ю. Ємельянова, О. Леонтьєва, Р. Немова, Г. Ніколаєва, І. Підласого, І. Тараненко, І. Шитової, Л. Яковлевої та інших. Більшість сучасних досліджень присвячено мовленнєвій складовій комунікативної компетентності і зосереджують увагу на

формуванні мовленнєвих стратегій, переважно у процесі вивчення іноземних мов (О. Гаун, Е. Казакова, А. Петровська). Педагогічна категорія «комунікативна компетентність» у науковій літературі розглядалася у більшості випадків звужено, як така, що є важливою складовою процесу вивчення іноземних мов, а також у рамках засвоєння норм і правил (культури) рідної мови в дошкільному або молодшому шкільному віці.

Комунікативна компетентність – це складова життєвої компетентності і за визначенням І. Єрмакова та Д. Пузікова «включає сукупність здатностей, пов'язаних з ефективним спілкуванням, а саме: володіння рідною та іноземними мовами, знання, вміння та навички, пов'язані із застосуванням засобів комунікації, наявність умінь пов'язаних із розумінням психологічних особливостей спілкування, здатність і готовність до реалізації навичок, уникнення та розв'язання конфліктів, володіння навичками самопрезентації [5, с. 2].

Комунікативна компетенція – це здатність користуватися мовою залежно від ситуації, особлива якість мовленнєвої особистості, набута в процесі спілкування або спеціально організованого навчання. Комунікативна компетенція складається з мовленнєвої компетенції (уміння застосовувати знання мови на практиці, користуватися мовними одиницями) мовної компетенції (знання одиниць мови та правил їх поєднання), предметної компетенції (уміння на основі активного володіння загальною лексиною відтворювати в свідомості картину світу), прагматичної компетентності (здатність до здійснення мовленнєвої діяльності, зумовленої комунікативною метою, до вибору необхідних форм, типів мовлення, урахування функціонально-стильових різновидів мовлення) [6, с. 70].

Таким чином, комунікативна компетенція спрямована на вирішення таких основних завдань: ефективно отримувати і передавати інформацію; досягати поставленої мети шляхом переконання співрозмовника й спонукання його до дії; отримувати додаткову інформацію про співрозмовника; здійснювати позитивну саморепрезентацію (справляти позитивне враження на співрозмовника на основі володіння культурою мовлення) [4].

Відомо, що одиниці комунікації – це не тексти, бо останні мають статичний характер, а процесуальні мовленнєві акти, які породжуються ситуаціями й відбуваються між двома або більше особами. Тому для формування комунікативної компетентності учнів ключовими є ситуативного підходу та мовленнєвої інтеракції, тобто важливим стимулом навчальної комунікації є створення комунікативних ситуацій, у яких учні виступають мовленнєвими партнерами.

З огляду на три етапи мовленнєвого акту (докомунікативний, комунікативний, післякомунікативний), структура повного циклу мовленнєвого акту може складатися із таких елементів: мислення підготовка висловлювання урахуванням ситуаційних і мотиваційних чинників; породження висловлювання, адресування його мовцем; сприймання та розуміння мовлення слухачем; зворотний зв'язок, невербальна чи вербальна дія (вчинок, словесна дія) і її результат [2, с. 78].

Названі складові мовленнєвого акту певною мірою мають бути враховані у структурі комунікативних методів.

Основна суть методів формування комунікативної компетентності полягає в тому, що вони спрямовані не на відтворення і складання синтаксичних конструкцій за зразком чи виконання традиційних мовленнєвих завдань, а на породження мовлення для вираження особистих думок і почуттів в у мовах живого спілкування. Мета застосування методів цієї групи – навчити учнів ефективно спілкуватися.

Вироблення навичок ефективного спілкування не може відбуватися лише традиційними методами навчання мови. Домінувати мають методи, в основі яких інтерактивна діяльність (вербальна та невербальна), наприклад: групове обговорення навчально-тематичних питань; дискусія; рольова гра, «діалог культур»; «займи позицію»; «зміни позицію»; виконання комунікативних завдань; інсценування діалогічних текстів, життєвих ситуацій; кейс-метод; комунікативні тренінги.

Такі методи надають навчальному процесу характеру спілкування, допомагають виробити в учнів здатність здійснювати різні функції спілкування - інформаційну, спонукальну, пізнавальну, регулятивну, емотивну, ціннісно-зорієнтовану тощо [2, с. 79].

Початок ХХІ ст. відзначається масовим використанням інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні; набули широкого розповсюдження продукти, створені на основі новітніх технологій (комп'ютерні програми з дисциплін, електронні підручники, енциклопедії), мультимедійні технології тощо.

З метою ефективного формування в учнів необхідних мовних і мовленнєвих умінь та навичок учителі вдаються до застосування різноманітних засобів навчання, серед популярних нині постають і мультимедійні засоби.

Лінгводидактичними можливостями мультимедійних засобів навчання, які використовуються на гуманітарного циклу для формування мовленнєвої компетенції старшокласників: активізація навчальної діяльності учнів, посилення їх ролі як суб'єкта навчання діяльності; посилення мотивації навчання; створення реального комунікативного середовища, яке забезпечує «занурення» учня в уявний світ, у певні соціальні і виробничі ситуації; урізноманітнення форм подання матеріалу; забезпечення негайного зворотного зв'язку, можливість рефлексії; можливість відтворення фрагмента навчальної діяльності [1, с. 59].

Запорукою успішної мовної активності учнів є використання нетрадиційних методів та мультимедійних засобів, які дозволяють учням брати активну участь у діалозі, дискусії, бесіді на уроці.

Отже, формування комунікативної компетентності учнів на уроках гуманітарного циклу відбувається за допомогою різноманітних методів та засобів. Всі активні методи мають одну єдину мету: розвиток і вдосконалення комунікативної компетентності школярів.

Література

1. Балусєва Ю. Формування комунікативної компетенції старшокласників за допомогою мультимедійних засобів навчання на уроках української мови / Балусєва Ю. // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 8. – С. 56-61.
2. Кучерук О. А. Методи формування комунікативної компетентності в процесі дидактичного дискурсу / Кучерук О. А. // Вісник ЖДУ імені Івана Франка. – 2010. – № 53. – С. 77 – 81.
3. Лавриненко С. Л. Програма розвитку комунікативних здібностей в учнів підліткового віку/ Лавриненко С. Л. // Обдарована дитина. – 2010. – № 2. – С. 42 – 50.
4. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / За ред. М. І. Пентилока. – К.: Ленвіт, 2004.
5. Ралькіна С. М. Комунікативні компетенції учнів на уроках мови та літератури/ Ралькіна С. М. // Вивчаємо українську мову та літературу у школі. – 2007. – № 34. – С. 2 – 4.
6. Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посіб. / За ред. М. Пентилока. – К. : Ленвіт, 2003.

*Ольга Ярмолюк,
студентка ННІ філології та журналістики
Науковий керівник – заступник директора ННІ філології та журналістики
М.В. Масловська
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Динамічні темпи змін, що відбуваються у глобалізованому світі і нашій державі, посилені інтеграція українського суспільства у світові процеси, стрімкий технологічний прогрес зумовлюють потребу високо кваліфікованих і професійно-компетентних працівників, конкурентоздатних на національному та міжнародному ринках праці. Саме тому вітчизняна система професійної освіти має швидко реагувати на запити й вимоги роботодавців щодо забезпечення належної якості робочої сили. За цих умов для випускників професійно-технічних навчальних закладів не досить володіти лише робочою кваліфікацією, під якою розуміють рівень професійної навченості та підготовленості до конкретного виду діяльності, виконання трудових функцій за спеціальністю на займаній посаді. Дуже важливо, щоб знання, вміння і навички трансформувалися в нове складне утворення: комплекс знань, умінь, властивостей і цінностей людини, які дають їй змогу продуктивно й ефективно працювати, успішно розв'язувати проблеми ситуації у різних сферах діяльності на основі використання знань, набутого навчального, професійного та життєвого досвіду.

Важливо, що в авторських педагогічних системах, передовому педагогічному досвіді останніх десятиріч визрівала ідея посилення діяльної складової освіти. Водночас вона нерідко розглядалася в розриві засобу і результату.

Орієнтація на компетентність як мету освіти зачаровує перспективою зв'язати воедино освітні рівні, логічно вибудувати зміст освіти у зіставленні з вимогами до результатів у системі їх ускладнення.

За такої умови кардинально змінюються всі складові навчального процесу: мета, зміст, система оцінювання, тип педагогічної взаємодії.

Країни Європейського Союзу ще у 80-х рр. XX ст. розпочали, кожна зокрема і всі разом, за допомогою спільно європейських організаційних інструментів досліджувати стратегічні питання реформування освіти з метою посилення її оперативності в умовах соціальних змін і перетворень.

Зокрема, організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) вивчила попит ринку і відповідність освітньої підготовки на різних етапах навчання. Тоді ж постало питання про компетентність як необхідний продукт освіти. У Доповіді Ради Європи (1996 р.) цей напрям конкретизувався у рух освітніх результатів за схемою: від «знаю що» до «знаю як». Щодо вітчизняної педагогіки то, фахівці з порівняльної педагогіки Інституту педагогіки НАПН України (Г. Єгоров, Н. Лавриченко, О. Локшина) простежили розробку компетентнісної освіти в контексті реформування загальної середньої освіти в країнах Європейського Союзу в умовах інтеграції й актуалізували ці тенденції для наукового обігу. Зазначили, що будь-які зміни в освіті мають стати частиною цілісної програми соціального, економічного і культурного реформування країни і бути однією з передумов їх ефективності. Неюхідно, щоб цей процес був концептуально, організаційно, фінансово та корово підготовлений.

Реалізація компетентнісного підходу ставить багато загальнометодологічних і

теоретичних питань. У цьому контексті цінними є дослідження І. Зимньої, яка стверджує, що на відміну від філософського рівня, на якому перебувають системний, генетичний, еволюційний підходи, загальнонаукового – міждисциплінарний, комплексний, синергетичний, функціональний, компетентнісний підхід визначає результативно-цільову спрямованість освіти і належить до рівня конкретної науки, зокрема психолого-педагогічної. До цього рівня належить також аксіологічний, контекстний, герменевтичний, особистісно діяльнісний [1:31-36]. Компетентнісний підхід в освіті є важливим підґрунтям її орієнтації на досягнення достатньо високого рівня знань, обізнаності для здійснення діяльності і спілкування в різних галузях. Водночас компетентнісний підхід є важливою концептуальною основою оновлення змісту вищої освіти. Як інструментальні засоби компетентнісного підходу Е. Зеєр визначає такі нові мегаосвітні конструкти, як базові компетентності, ключові компетенції, мегапрофесійні якості [2:132].

Не зважаючи на широку палітру досліджень проблеми компетентнісного підходу в освіті, нині в педагогічній теорії і практиці має місце неоднозначне його розуміння: «означає поступову переорієнтацію домінуючої освітньої парадигми з переважаючою трансляцією знань, формуванням навичок та створення умов для оволодіння комплексом компетенцій» [3: 138], тобто має місце ототожнення з оволодінням собою комплексом компетенцій; «висуває на перше місце не інформованість учня, а вміння вирішувати проблеми..» [4:10], тобто наголошується на комплексі умінь особи розв'язувати певні проблеми; «особливості навчання на основі компетентності: навчання сконцентроване на вихідних результатах, а не на вхідних; враховується переважно здатність виконання практичних завдань, але беруться до уваги і знання; навчання у виробничих умовах (принаймні частина навчання відбувається на робочому місці в умовах виробництва)» [5:98-99], тобто звертається увага на здатність фахівця до виконання практичних завдань на виробництві.

Як бачимо, існують не завжди влучні змістовні та смислові кореляції між поняттями «компетентність», «компетенція» і «компетентнісний підхід» до освіти, а також має місце ототожнення понять «компетентність» і «компетенція» в «компетентнісному підході в освіті».

Вчителі можуть користуватися компетентнісним підходом з такою метою: вони могли б керуватися індивідуалізованими навчальними програмами, орієнтованими на розвиток основних компетентностей учнів; вчителі могли б одержувати визнання своїх досягнень при вивченні та оцінюванні їх педагогічної діяльності; учні могли б виявити свої особливі таланти, спостерігати за їх становлення у процесі розвитку і здобувати визнання своїх талантів і досягнень; ті, хто відповідає за педагогічну діагностику, могли б планувати такі дослідження, які стимулювали б керівництво на пошук шляхів поліпшення освітніх програм і освітньої політики загалом; стало б можливим проведення ефективної політики в галузі трудових ресурсів, заснованої на більш тонких процедурах професійного навчання, працевлаштування і подальшого професійного зростання фахівців, а також здійснення такої політики в галузі добору кадрів, що дало б змогу залучити гідних кандидатів на впливові посади в суспільстві і відхилити непридатних [6:65-66].

Так як спрямованість компетентнісного підходу має на меті підготовку майбутніх кваліфікованих робітників до розв'язання важливих практичних завдань,

то О.Новіков формує в учнів професійно-технічних закладів такі компетенції: аналіз трудових і технологічних процесів; створення професійно значущої інформації; прогнозування технологічних, виробничих, кадрових та інших подій, здатність до відповідальності [7:55].

Реалізація компетентнісного підходу уможлиблює формування змісту професійно-технічної освіти з метою відображення суб'єктивних компонентів людської культури. Цей підхід є основою оволодіння майбутніми кваліфікованими працівниками компетенція ми розв'язувати важливі практичні завдання, аналізувати виробничі процеси, прогнозувати техніко-технологічні зміни у сфері праці, виробляти надійні критерії оцінювання результатів власної діяльності як у звичних виробничих і соціальних умовах, так і в динамічно мінливих, а також виявляти високий рівень духовної культури, відповідальності за результат власного навчання та професійної діяльності.

Отже, гуманістична основа компетентнісного підходу розкриває особистісний характер розуміння майбутніми кваліфікованими працівниками сенсу власного життя, процесу й результатів професійної діяльності, необхідності безперервного професійного розвитку і є основою формування у них художньої, естетичної, етичної, екологічної, правової, економічної, комунікативної, інформаційної тощо культури, громадянськості, патріотизму. Національної самосвідомості на основі оволодіння цінностями загальносвітової і народної культури, а також системи знань, згідно з якими соціокультурний світогляд особистості кваліфікованого робітника набуває нового якісного змісту і дає їй змогу швидко змінювати себе, адаптуватися до нових умов і вимог професійної діяльності та суспільного життя. Вважається, що лише компетентнісний підхід дасть змогу прагнення майбутніх фахівців до здобуття освіти на основі вивчення ними загальноосвітніх, політехнічних та спеціальних дисциплін, що забезпечить, зрештою, розвиток їх морального, загальнокультурного та інтелектуального потенціалу.

Література

1. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно целевая основа компетентностного подхода в образовании / И.А.Зимняя. – М.: Исслед. Центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 40 с.
2. Педагогический словарь: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / [В.И.Загвязинский, А.Ф.Закирова, Г.А.Строкова и др.]; Под ред.. В.И.Загвязинского, А.Ф.Закировой. – М.: Изд. Центр «Академия», 2008. – 352 с.
3. Селевко Г. Компетентности и их классификация / Г. Селевко // Народное образование. – 2004. – №4. – С. 138-143.
4. Болотов В. А. Компетентная модель: от идеи к образовательной программе / В.А.Болотов, В.В.Суриков // Педагогика. – 2003. – №10. – С. 8-14.
5. Державні стандарти професійної освіти: теорія і практика: [монографія] / ред. Н.Г.Ничкало. – Хмельницький: ТУП, 2002. – 334 с.
6. Ровен Дж. Педагогическое тестирование: Проблемы, заблуждение, перспективы / [пер. с англ.] / Ровен Дж. – М.: Когито-Центр, 1999. – 144 с.
7. Новиков А. М. Постиндустриальное образование / А. М. Нолвиков. – М.: Эгвес, 2008. – 136 с.

*Алла Мельчинська,
студентка ННІ філології та журналістики
Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент О.М. Власенко
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

В ХХІ столітті наша держава висуває нові вимоги до фахівців різних галузей, особливо в освітній сфері. Важливим фактором гуманізації та гуманітаризації нашої освіти виступає особистість майбутнього вчителя. Тому головним завданням будь-якого навчального закладу повинно бути розкриття та сформування всіх аспектів загальнокультурної компетентності перед майбутніми фахівцями обраної ними спеціальності. При цьому українська мова повинна виступати потужним розвивальним ресурсом при формуванні вище згаданої компетентності у студентів. Українськими вченими здійснюються чимало досліджень компетентнісного підходу та феномену компетентності як своєрідного центру зусиль викладачів у ході підготовки майбутніх спеціалістів, що ведуться у різних напрямках, які відображено у роботах Вітвицької С.С, Дубасенюк О.А., Локшиної О.І., Овчарук О.В., Пометун О.І. та ін. Культуру як предмет культурологічної освіти та відповідної підготовки студентів вищих навчальних закладів розглядають Долгова Л.А., Іванова Т.В., Каган М.С. [1.31].

Компетентність учителя української мови і літератури (за В.І.Шуляр, О.М.Семеног) визначаємо як особистісну якість суб'єкта, ступінь сформованості знань, умінь, філологічних і педагогічних здібностей, необхідних для якісного, кваліфікованого проведення проектно-конструкторської (планувальної), аналітико-прогностичної, процесуальної діяльності на технологічному (інноваційному) рівні, забезпечення ціннісно-зорієнтованого простору як для власного сталого саморозвитку і самовдосконалення, так і учня з проекцією на одержання гарантованих досягнень наперед заданого кінцевого спільного результату. Бути компетентним учителем-словесником – означає вміти мобілізувати в певній ситуації набуті професійно-особистісні знання і досвід, забезпечувати формування системи компетенцій, інтегрувати й вирішувати навчально-виховні і педагогічні завдання. Компетентність учителя-словесника – це процес набуття ним певних компетенцій, тобто характеристик, що визначають індивідуальний стиль роботи, спосіб досягнення навчально-виховної мети, забезпечують якість і ефективність його професійної діяльності; це компетенції в дії. У дослідженнях сучасних українських лінгвістів і лінгводидактів представлено складові професійної компетентності вчителя української мови і літератури (Голуб Н.Б., Горошкіна О.М., Зарічанська Н.В., Мацько Л.І., Мельник Т.В., Пентилюк М.І., Решетняк Л.О., Семеног О.М., Тищенко О.М., Фасоля А.М. тощо) [1.32].

Але у цій статті звернемо увагу саме на загальнокультурну компетентність вчителя української мови і літератури, оскільки це є досягненням вчителем-словесником високого рівня розвитку в суспільному, виробничому й духовному житті. Слід виокремити основні принципи, реалізація яких забезпечує формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів української мови: культуровідповідності, функціонального використання загальнокультурної компетентності, цілісності (зв'язку навчальної теорії з практикою), інтеркультурної комунікації, гуманістичної спрямованості педагогічного процесу, індивідуалізації.

Доведено, що професійна компетентність педагога найбільш повно реалізується у контексті культури, яка постає важливим елементом усіх сучасних освітніх перетворень, тому загальнокультурні знання у студентів, котрі здобувають спеціальність «вчитель української мови та літератури» формуються переважно під час вивчення циклу соціально-гуманітарних дисциплін. Велике значення для формування полікультурної компетенції майбутніх учителів має місце й мовна компетентність, адже без знання мови сучасному вчителю складно виконувати функцію організатора міжкультурної комунікації, сприяти процесу взаємовпливу та взаємопроникнення культур. Це передбачає визнання культурних і мовних прав людини, виявлення готовності та здатності до співробітництва, гармонізацію відношень людини, природи і суспільства, виконання ролі суб'єкта діалогу культур.

Важливу роль у процесі загальнокультурної підготовки майбутніх учителів відіграє науково-дослідницька робота студентів, оскільки це один із найважливіших дійових засобів формування полікультурної компетенції майбутніх учителів. Процес професійно-педагогічної підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах передбачає упровадження інноваційних навчальних технологій, якісно нових, дієвих дидактичних моделей, спрямованих на формування загальнокультурної компетентності майбутнього вчителя, тому загальнокультурну компетентність визначено як професійно значущу інтегративну якість особистості, її здатність взаємодіяти з представниками інших культур в умовах полікультурного суспільства, яка ґрунтується на сукупності знань, умінь, навичок, світоглядних уявлень, ціннісних орієнтацій та досвіді, що виявляється в розумовій культурі, загальній ерудиції, культурі спілкування та дозволяє ефективно здійснювати педагогічну діяльність.

Отже, компетентний учитель української мови і літератури (від. лат. *competens* – «відповідний, спроможний») – це учитель, який завдяки мобілізованим достатнім знанням, умінням і професійним здібностям спроможний успішно вирішувати на практиці психолого-педагогічні задачі; педагог знаючий, тямущий, здатний до професійного та особистісного зростання впродовж усього життя. У новому освітньому просторі професійна компетентність вчителя української мови і літератури передбачає розвиток інформаційної (знати), діяльнісної (уміти), креативної (володіти) та розвивальної (бути) функцій, засвоєння інноваційних ролей і принципів професійної діяльності, що пов'язано з видозміною психолого-мотиваційної сфери особистості, розвитком її самостійності, творчого потенціалу, інтелектуальних здібностей, неперервного особистісного і професійного самовдосконалення і саморозвитку, тому головну увагу слід приділити таким аспектам: підвищенню загальноосвітнього рівня викладачів; удосконаленню їх професійної майстерності; стимулюванню самоосвіти студентів; розвитку їх стремління до духовно-культурного самовдосконалення; розвитку процесів рефлексії тощо. Ми вважаємо, що основним шляхом сприяння підвищенню загальної культури може стати використання інноваційних технологій, в тому числі інтерактивного та особистісно-орієнтованого навчання.[1.3:5]

У цій статті намагалася виявити шляхи формування загальнокультурної компетенції у процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу. На мій погляд, урахування усіх тенденцій формування загально-культурної компетенції може сприяти швидшому та якіснішому формуванню загальної культури студентів вищого навчального закладу.

Література

1. Агадулін Р.Р. Функціональна модель формування полікультурної компетенції сучасного вчителя // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наукових праць. – Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. – Кн.2.

2. Ковалинська І.В. Загальнокультурна компетенція студента, її вплив на лінгвістичну компетенцію / І.В.Ковалинська // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький: ПП «Медведєв», 2006. – С. 21

3. Несвірська Т. В. Формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів української мови в практиці вищих навчальних закладів / Т. В. Несвірська // Нові технології навчання : наук. – метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – Київ – Вінниця, 2011. – Вип. 67. – Ч. 1. – С. 187 – 190.

*Юлія Хаюк,
студентка ННІ філології та журналістики
Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент О.М. Власенко
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Одним із шляхів оновлення змісту освіти та узгодження його з потребами сучасності вбачаємо в орієнтації навчально-виховного процесу на набуття ключових компетентностей та створення ефективних механізмів їх запровадження. В умовах надмірного інформаційного простору на дитину спрямовується величезна лавина інформації, тому життєво необхідним є розвиток умінь швидко і якісно аналізувати її, відсівати другорядне та ефективно використовувати значуще.

Досі не існує єдиного тлумачення поняття «компетентність». Більшість авторів у це поняття вкладають такий зміст: компетентність – це характеристика, яка дається людині в результаті оцінки ефективності (результативності) її дій. Компетентнісний підхід передбачає спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, надпредметних) та предметних компетентностей особистості.

Інновації в педагогіці пов'язані із загальними процесами в суспільстві, глобальними проблемами, інтеграцією знань і форм соціального буття. Нині створюється нова педагогіка, характерною ознакою якої є інноваційність – здатність до оновлення, відкритість новому.

На сучасному етапі все очевиднішим стає те, що традиційна школа, орієнтована на передавання знань, умінь і навичок, не встигає за темпами їх нарощування. А значна частина знань, які освоюють діти, була здобута людством 200-400 років тому. Сучасна школа недостатньо розвиває здібності, необхідні її випускникам для того, щоб самостійно самовизначитися у світі, приймати обґрунтовані рішення щодо свого майбутнього, бути активними і мобільними суб'єктами на ринку праці. Головними недоліками традиційної системи освіти є породжені нею вміння і небажання дітей вчитися, несформованість ціннісного ставлення до власного розвитку та освіти.

На межі II-III тис. радикально змінюється державна освітня політика і в Україні. Розпочалося становлення нових парадигм освіти, орієнтованих на входження нашої країни у світовий освітній простір, поглиблюється тенденції

диференціації освіти. Реалізація принципу варіативності дає змогу педагогічним колективам навчально-виховних закладів обирати і конструювати педагогічний процес за будь-якими моделями, зокрема й авторськими.

Однак сучасний стан системи освіти не задовольняє багатьох, хто в ній працює. Прагнення до змін, зняття певних обмежень на інноваційну діяльність прислужилися зародженню широкого інноваційного руху в системі освіти. Неабиякі можливості для якісних змін в освіті пов'язані з інтенсивним розвитком засобів комунікації та інформаційних технологій.

Становлення оновленої освіти передбачає природні процеси розвитку педагогічної практики, цілеспрямований управлінський вплив на систему підготовки, перепідготовку педагогічних кадрів, суттєві корективи змісту, стилю діяльності педагогічних установ, педагогів (вихователя, учителя, викладача), тобто перехід освітньої системи до функціонування на нових засадах.

Незадоволеність якістю освіти в реальній практиці, усвідомлення необхідності реформування роботи навчально-виховних закладів зумовлюють потребу в оновленні професійної підготовки, стилю професійної діяльності педагога. Особливо значущим є формування його компетентності, особистісно-професійних якостей, здатності жити і зрозуміти нове, оволодіти інноваційною ситуацією.

Педагогічна інноватика належить до системи загального наукового і педагогічного знання. Вона виникла і розвивається на межі загальної інноватики, методології, теорії та історії педагогіки, психології, соціології і теорії управління, економіки освіти і є однією з фундаментальних дисциплін, яка суттєво прискорює процеси оновлення освіти. Інноваційність є однією з домінуючих тенденцій розвитку людства. Педагогічна інноватика полягає у постійному пошуку і впровадженні нових максимально ефективних технологій навчання і виховання, результатом яких має бути формування високоадаптованої до змінних умов, активної діяльності, творчої особистості, яка вміє аналізувати, долати будь-які труднощі, бо ще в юному віці з допомогою вчителя пізнала, створила себе, навчилася володіти собою.

За типом організації та управління пізнавальною діяльністю виділяють: структурно-логічні технології навчання (поетапне формулювання дидактичних завдань, вибору способу їх розв'язання, діагностики та оцінювання одержуваних результатів); інтеграційні технології (дидактичні системи, які забезпечують інтеграцію різнопредметних знань і вмінь, різних видів діяльності на рівні інтегрованих курсів, навчальних тем, навчальних проблем та інших форм організації навчання); ігрові технології (ігрова форма взаємодії педагога і дітей, яка сприяє формуванню вмінь розв'язувати завдання на основі компетентного вибору альтернативних варіантів через реалізацію певного сюжету). В освітньому процесі використовують театралізовані, ділові, рольові, комп'ютерні ігри, імітаційні вправи, ігрове проектування та ін.); комп'ютерні технології (реалізуються в дидактичних системах комп'ютерного навчання на основі взаємодії «вчитель – комп'ютер – учень» за допомогою інформаційних, тренінгових, розвивальних, контролюючих та інших навчальних програм); діалогові технології (пов'язані зі створенням комунікативного середовища, розширенням простору співробітництва на суб'єкт-суб'єктному рівні: «учень-учитель», «учитель – автор», «учень – автор»); тренінгові технології (система діяльності щодо відпрацювання певних алгоритмів навчально-пізнавальних дій і способів розв'язання типових завдань у процесі навчання – тексти, розв'язання управлінських задач) [3, с. 74].

Сучасні підходи до застосування інформаційно – комунікативних технологій намагаються максимально використати їх можливості, інтегруючи всі компоненти навчально – методичних комплексів: «друковані матеріали у вигляді звичайних комп'ютерних файлів; електронні підручники і тестові комп'ютерні системи; інтелектуальні тренажери, віртуальна лабораторії; комп'ютерні системи автоматизації професійної діяльності» [2, с.166].

Отже, інноваційність як принцип педагогіки забезпечує умови розвитку особистості, здійснення права на індивідуальний творчий внесок, на особистісну ініціативу, на свободу саморозвитку.

Майбутні вчителі повинні розуміти, що опанування «готовими» технологічними схемами не позбавляє їх глибинного педагогічного знання, від методологічно-теоретичного матеріалу, який лежить в основі предметних методик. Звичайно, ми погоджуємося, що право на життя має кожна продуктивна технологія, але зміщуємо акцент на «педагогіку серця», на гуманістичну складову педагогічної майстерності вчителя.

Література

1. Безпалько В.П. Складові педагогічної технології. – М., 1989. – 192 с.
2. Гавриш І.В. Педагогічна інноватика: передумови й тенденції розвитку // Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти. – Зб. наук. праць. – Вип. 5. – Книжкове вид-во «Каравела», 2000. – С. 172-180.
3. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
4. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: Навч. посіб. / За ред. І.А. Зязюна, О.М. Пехоти. – К. – Вид-во А.С.К., 2003. – 240 с.

*Світлана Тарасенко,
викладач*

*(Житомирський військовий інститут ім. С. П. Корольова
Національного авіаційного університету)*

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

В наш час думка про те, що спілкування є необхідною і загальною умовою формування особистості, сприймається як аксіома. Адже саме в спілкуванні здійснюється процес соціалізації людини, становлення її як особистості. Тому природно, що ствердження того, що кожен майбутній фахівець повинен вміти сприймати і передавати інформацію, захищати свої переконання і переконувати інших, виступати з пропозиціями, порадами і критикою, повідомленням чи доповіддю, сприймається без заперечень [6].

Найважливішим аспектом у досягненні взаєморозуміння між людьми є невербальний контекст спілкування. Це означає, що досягти більш досконалої проникливості у спілкуванні можна лише за умови володіння всім арсеналом невербальної комунікації.

Одним із чинників, що впливає на ефективність ділового спілкування військовослужбовців є соціально-перцептивні здібності. Саме вони визначають здатність особистості розпізнавати особливості оточуючих за допомогою вербальних і невербальних сигналів, знаходити такі стратегії і тактики спілкування, які

найбільшою мірою підходять до конкретної ситуації та особистості, водночас відповідаючи власним можливостям. А їх всебічне виявлення, використання і розширення в ході спілкування – це шлях до самовдосконалення особистості [7].

Розв'язання даної задачі веде до підвищення загальної культури майбутніх фахівців, рівня їх гуманітарної освіченості.

Людина може певним чином контролювати своє мовлення (шляхом аналізу міміки, жестів, інтонації, оцінки правильності, щирості мовної інформації). Але для глибокого та чіткого розуміння невербальних елементів спілкування необхідне, як правило, спеціальне навчання.

Невербальну комунікацію можна визначити як культурно-історичний та психологічний феномен внутрішньої природи людини, що є тісно пов'язаним з розвитком і становленням особистості, її психічним станом і властивостями. Вона виступає засобом об'єктивізації та одним зі шляхів пізнання людини [2].

Американський учений Альберт Мерабян у 1971 році сформулював правило "7%-38%-55%". Суть цього правила полягає в тому, що існує три основних елемента комунікації: Слова, Тон голосу, Мова тіла (жести, міміка). При цьому Слова несуть у собі 7% впливу на прихильність та відношення до комунікатора, тон голосу – 38%, а Мова тіла – 55%. Тому для ефективної комунікації, що стосується емоцій, усі три елемента мають доносити одну і ту ж саму інформацію. Лише в цьому випадку повідомлення буде "конгруентним" [10].

До проблеми вивчення невербального спілкування в різні часи зверталися філософи, психологи, медики, лінгвісти, мистецтвознавці. Але серйозним дослідженням проблем невербального спілкування вчені реально і систематично почали займатися лише з 60-70-х рр. минулого століття.

Оскільки різні невербальні засоби спілкування витворюються та сприймаються різними сенсорними системами (зором, слухом, смаком, нюхом, тактильними відчуттями тощо), існує декілька типологій цих засобів.

Аналіз засобів невербальної комунікації дає змогу виявити такий аспект комунікативного процесу, як наміри його учасників. Адже вони справляють суттєвий вплив на характер міжособистісних стосунків [8].

Положення про те, що невербальна комунікація полегшує процес сприйняття вербально вираженої інформації, є одним з основних, що використовується для її характеристики [4].

Суттєвою проблемою при невербальному спілкуванні виявляється проблема інтерпретація поведінки, що може бути обумовленою культурними розходженнями, деякими характеристиками невербальної поведінки (залежність від ситуації, багатозначність, спонтанність, що обумовлено індивідуальними психологічними характеристиками партнерів, їхньою статтю, віком, приналежністю до різних культур, субкультур тощо). Складним є уміння розпізнати узгодженість та неузгодженість вербальних і невербальних проявів. Через це актуальною проблемою при інтерпретації невербальної поведінки є проблема довіри чи недовіри [9].

Шляхом засвоєння комунікативних повідомлень носіями певної культури, як правило, є спостереження, копіювання невербальної поведінки інших людей. Експлікуються невербальні повідомлення під домінантним впливом правої півкулі головного мозку [1].

Отож, вербальні та невербальні засоби спілкування можуть підсилювати або ослаблювати взаємодію. Тому інтерпретувати ці сигнали потрібно не ізольовано, а в

єдності з урахуванням контексту. Також бажано розвивати здатність читати невербальні сигнали, які нерідко мимовільно передає іншим наше тіло.

Характерним є те, що здебільшого люди віддають перевагу саме тій інформації, яку одержують через невербаліку, тому що жести і пози підпорядковані підсвідомості [5].

В умовах службової взаємодії тональність невербальної поведінки має залишатися нейтральною. Володіння мімікою, уміння передавати емоції є професійною вимогою усіх, хто працює з людьми.

Виключно важливим компонентом процесу комунікації є візуальна взаємодія (контакт очей). Підтвердження ця думка знаходить у висновках дослідників, які стверджують, що близько 80% чуттєвих вражень людина отримує через органи зору. Згідно з сучасними даними, погляд виконує роль керуючого впливу, забезпечуючи зворотній зв'язок щодо поведінки партнера та рівня його залученості до комунікації. Велику роль погляд відіграє і в обміні репліками, де він виконує сигнальну функцію, а також бере участь у регулюванні дистанції [3].

В якості висновку слід зазначити, що важливість формування культури невербальної комунікації майбутніх офіцерів обумовлена необхідністю формування в них навичок міжособистісної взаємодії, розвитку рефлексивних здібностей, зміни стереотипів, що заважають особистості справлятися з нестандартними ситуаціями фахової діяльності, можливості самореалізації у спілкуванні. Цей процес має бути спрямованим на допомогу курсантам в усвідомленні власних недоліків у розвитку невербальних умінь, виявленні та оцінці потенційних можливостей, реалізації отриманих знань на практиці. Доцільним виявляється використання у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу різноманітних методів роботи: аналітичних вправ, психотренінгів, експертної роботи, рефлексії власної комунікативної діяльності, що стимулює бажання курсантів до самовдосконалення.

Реальний обсяг накопиченого тезаурусу курсантів, уміння аргументувати власну думку, аналізувати дії партнерів у спілкуванні з позицій продуктивності й ефективності комунікації, знаходити й обґрунтовувати лінії поведінки в міжособистісній комунікації, рівень усвідомлення протиріч між невербальним виразом суб'єктів комунікації та їх психологічним змістом, уміння надавати комунікативний сенс невербальним проявам курсантів має постійно аналізуватися з метою підвищення результативності підготовки майбутніх фахівців.

Література

1. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации. – К.: Киев. ун-т им. Т. Шевченка, 1997. – 288 с.
2. Горелов И. Н. Невербальные компоненты коммуникации. – М.: Наука, 1980. – 104 с.
3. Петрова Е. А. Жесты в педагогическом процессе: Учебное пособие. – М.: Педагогическое общество России, 1998. – 222 с.
4. Солощук Л. В. Невербальная коммуникация: ее место и перспективы исследования в современной лингвистике // Вісник ХНУ. – 2004. – № 635. – С. 170-173.
5. Чмут Т. К., Чайка Г. Л. Етика ділового спілкування: Навч. посіб. – 5-те вид., стер. – К.: Вікар, 2006. – 223 с.
6. Чорненький Я. Я. Українська мова (за професійним спрямуванням). Ділова українська мова (Теорія. Практика. Самостійна робота) : навч. посібн. / Я. Я. Чорненький. – К.: ЦНЛ, 2004. – 304 с.
7. Методичний посібник з підготовки та ведення миротворчих дій миротворчими контингентами та миротворчим персоналом Збройних Сил України. – К.:

Національний науково-дослідний центр оборонних технологій і воєнної безпеки України, 2004. – 107 с.

8. Психологія: Піручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.; за ред. Ю. Л. Трофімова. 2-ге вид., стер. ЗК.: Либідь, 2000. – 558 с.

9. Тексти лекцій з дисципліни «Професійно- комунікативна компетентність» (для студентів 5 курсу всіх форм навчання напряму підготовки «Туризм», спеціальностей 7.050401 – «Туризм», 7.050402 – «Готельне господарство») / Укл.: Александрова С.А. –Харків: ХНАМГ, 2008 р. – 40 с.

10. Mehrabian, Albert. Silent Messages. Belmont, Calif.: Wadsworth, 1971. – 152 с.

*Олена Свиридюк,
аспірантка кафедри педагогіки
Житомирського державного університету імені Івана Франка,
науковий керівник – канд. пед. наук,
професор кафедри педагогіки Березюк О.С.*

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНО- ЦІННІСНОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ МЕДИЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Глибокі якісні перетворення у суспільному житті світової спільноти, інтеграція України до міжнародного ринку праці ставлять нові вимоги до галузі медсестринства і медсестринської освіти. Реформування системи вищої освіти в медицині базується на пошуку нових ефективних форм і методів роботи, зокрема використання новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій. Сучасне суспільство перебуває в умовах лавиноподібного зростання інформаційних ресурсів, що неминуче призводить до протиріччя між виробництвом та використанням цього специфічного продукту. Парадокс полягає у тому, що у величезній масі повідомлень користувачеві досить складно відокремлювати корисне від некорисного, і нерідко щось легше створити заново, ніж відшукати його в наявній масі інформаційного шуму. Цей величезний потік повідомлень одержав назву «інформаційної кризи», що є характерною ознакою сучасної комунікативної та інформаційної ситуації у світі.

Одним з найдоцільніших та найбільш ефективних шляхів подолання такої кризи є підвищення інформаційної культури суспільства, запровадження новітніх освітніх технологій, оволодіння якими забезпечить сучасній людині можливість орієнтації в інформаційному просторі, що постійно еволюціонує [1: 36].

«Нові умови у сфері праці, – записано у Програмному документі ЮНЕСКО, – впливають на цілі викладання й підготовки у галузі вищої освіти. Просте розширення змісту навчальних програм і збільшення робочого навантаження на студентів не можуть бути реалістичним рішенням. Тому варто віддати перевагу навчальним дисциплінам, які розвивають інтелектуальні здібності студентів, дозволяють їм розумно підходити до технічних, економічних, культурних змін та їх розмаїття, дають можливість набувати таких якостей, як: ініціативність, підприємництво, адаптивність, а також дозволяють більш впевнено почуватися у сучасному виробничому середовищі» [6].

Проблема формування професійної компетентності та духовних цінностей медичних спеціалістів на сьогодні є дуже актуальною, адже їхня діяльність вимагає творчого вирішення життєво важливих завдань в умовах обмеження матеріально-

фінансових ресурсів та інших викликів сучасного постіндустріального суспільства [2].

Аналіз останніх публікацій продемонстрував чітку залежність найкращих досягнень навчального процесу від якості та розповсюдження інформаційних комп'ютерних технологій в інноваційній діяльності професорсько-викладацького складу навчального закладу з однієї сторони, та результатів широкого впровадження електронних технологій в позааудиторну діяльність студентів – з іншої сторони [1: 22].

Незважаючи на досить ґрунтовну розробленість проблеми формування духовно-ціннісної сфери студентів вищих медичних навчальних закладів, в освітній галузі України існують певні суперечності: між глибоким теоретико-практичним вивченням проблеми у світовій науковій літературі та недостатнім інформаційним забезпеченням навчального процесу у вітчизняних вищих медичних навчальних закладах; між великим розмаїттям теоретичних підходів до формування професійних і духовних цінностей студентів медичних спеціальностей та обмеженими можливостями навчальних програм і методик придатних для практичного втілення у навчальну діяльність.

Важливою складовою формування професійно-ціннісної сфери майбутніх медичних фахівців є розробка науково-обґрунтованих систем навчання, які б ґрунтувалися на широкому впровадженні у освітній процес новітніх педагогічних та інформаційних технологій. Створення таких комп'ютерно-орієнтованих методичних систем навчання передбачає вирішення низки завдань: обґрунтування теоретичних принципів створення інформаційних навчальних середовищ; розробка теоретичних і методологічних засад використання інформаційних комп'ютерних технологій у навчальному процесі; створення педагогічних програмних (довідкових, інструментальних, контролюючих, навчаючих програм тощо), мультимедійних засобів, зокрема електронних підручників; створення навчально-методичного забезпечення дисциплін на основі Internet-технологій для розміщення їх на web-сайті навчального закладу чи його інформаційному порталі; розробка методики організації та проведення самостійної роботи студентів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій в умовах єдиного інформаційного середовища, удосконалення навичок самоконтролю студентів на новій комунікативній основі [3].

Специфіка медицини полягає в тому, що окрім високого професіоналізму медичному працівнику притаманні певні духовні цінності, без яких лікувально-діагностичний процес втрачає свою сутність. Особливості праці в медичній галузі (високе психічно-емоційне і фізичне навантаження в поєднанні з впливом низки несприятливих соціально-побутових та професійних чинників виробничого середовища) виводять наявність професійно важливих духовних якостей на одне із перших місць у професіограмі медичного працівника. Зокрема, самодостатність професії медичної сестри ґрунтується на довірі суспільства, яка залежить від дотримання в рівній мірі норм етичного кодексу і стандартів сестринської практики.

Людська життєдіяльність у будь-якій галузі завжди була і залишається ціннісно-зорієтованою. Цьому сприяють загальнолюдські та професійні цінності, що слугують своєрідним взірцем, який вимагає від людини конкретних дій у певному напрямі.

Проблема життєвих цінностей ставиться уже у працях античних мислителів. Зокрема, Сократ дійшов висновку, що між тим, ким людина є насправді, і тим, що

вона про себе думає, існує різниця. Тобто, існує різниця між реальністю та ідеалом, до якого потрібно прагнути. Сократ вбачав в ідеях та ідеалах найкраще, а відтак і найцінніше.

Платон визначав благо як єдність істини, краси і міри. Досягнення блага він вважав вершиною сенсу життя, найвищим в ієрархії цінностей.

Філософи Нового часу (Б. Спіноза, Г. Лейбніц, Дж. Локк, Е. Гоббс, Ф. Бекон) асоціювали з цінностями знання, мудрість, владу, силу. Гегель, Кант, Фіхте, Шеллінг стверджували, що розумна діяльність є істинною, а істинна розумність – вища цінність. В. Віндельбанд, Г. Ріккерт, Д. Гуддінг, Д. Леннокс наділили загальнолюдські цінності трансцендентним змістом. На їх думку істина, благо, краса, святість є вічними і універсальними. Ф. Енгельс, К. Маркс, М. Вебер розглядали цінності як історичні явища, що визначають епоху. Змінюється епоха – змінюються і цінності: одні втрачають свою силу, інші набувають. Людина – єдина з живих істот, що володіє секретом оцінювання. Вона і творець духовності і її продукт. У кожній сфері суспільного життя людина створила свою шкалу цінностей. Здебільшого, це – універсальні та світоглядні цінності, що визначають відношення людини до навколишнього світу і становлять ядро особистості [5].

Незалежно від різних філософсько-світоглядних тлумачень поняття цінностей, медична етика найвищою цінністю проголошує людське життя, а відтак і нерозривно пов'язане з ним здоров'я, як характерної ознаки та атрибуту щастя.

Духовно багатою людиною вважають таку людину, яка живе в гармонії із собою і світом, в якій сформовані духовні цінності, тобто, ті якості і риси, життєві установки, що становлять її ідеал. Відомий французький філософ М. Монтень вважав, що тому, хто не опанував науки добра, будь-яка інша наука завдає лише шкоди. У той же час необхідно пам'ятати, що духовності не можна навчити за допомогою настанов. Можна вказати лише шлях, але не можна примусити по ньому йти [2].

Так, наприклад, у Житомирському інституті медсестринства при формування духовних цінностей майбутніх медичних сестер перевагу надають практичним формам їх втілення. Одним із найбільш дієвих засобів формування рис милосердя і гуманізму є волонтерський рух студентів. Волонтерський загін милосердя інституту вважає своїм основним завданням допомогу людям з незахищених верств населення. Волонтери інституту надають допомогу самотнім непрацездатним громадянам в рамках співпраці з організацією «Червоний хрест». Студенти інституту беруть участь у благодійній акції милосердя: «Разом до життя» по здачі донорської крові для гематологічного відділення дитячої обласної лікарні, а також в акціях «Від серця до серця», «Міст добра заради життя», «Не залишайся байдужим» для підтримки онкохворих дітей, дітей які знаходяться у дитячому відділенні психіатричної лікарні, дітей-сиріт та дітей школи-інтернату з вадами розвитку. Викладачами та студентами інституту збирають харчові продукти, одяг, іграшки, грошові пожертвування та готуються святкові розважальні програми «Чудеса творимо самі» до дня Святого Миколая, Нового року, Різдва та інших свят для дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування обласного притулку неповнолітніх.

Різновидом самостійної діяльності студентів є науково-дослідницька робота, яка полягає в опануванні студентами методів наукового дослідження, формуванні потреби у творчому підході до розв'язання професійних завдань. Залучення студентів до науково-дослідної роботи здійснюється у різноманітних формах:

студентське наукове товариство, профільні наукові гуртки, індивідуальна дослідницька робота, участь у створенні об'єктів інтелектуальної власності (підручників, монографій, навчальних посібників, методичних рекомендацій тощо), апробація, публікація та впровадження результатів науково-дослідних робіт у навчальний процес.

Використання прогресивних інноваційних технологій у самостійній науково-дослідницькій роботі є особливо актуальним при запровадженні заходів, визначених у Програмі дій щодо реалізації положень Болонської декларації. Однією зі складових передового досвіду розвинених країн світу, поширення якого передбачено програмою, є використання в процесі навчання нових педагогічних технологій, зокрема інформаційно-комунікаційних, з метою інтенсифікації процесу навчання, розвитку творчого мислення студентів, формування умінь працювати в проблемно-зорієнтованих інформаційно-комунікаційних середовищах. Ще однією складовою позааудиторної науково-дослідницької діяльності майбутніх фахівців є розробка науково-обґрунтованих методичних систем навчання, які б ґрунтувалися на широкому впровадженні у освітній процес новітніх педагогічних та інформаційних технологій. Створення таких комп'ютерно-орієнтованих методичних систем навчання передбачає вирішення низки завдань: обґрунтування теоретичних принципів створення інформаційних навчальних середовищ; розробка теоретичних і методологічних засад використання інформаційних комп'ютерних технологій у навчальному процесі; створення педагогічних програмних (довідкових, інструментальних, контролюючих, навчаючих тощо) та мультимедійних засобів, зокрема електронних підручників, для підтримки навчальних дисциплін, зокрема тих розділів, зміст яких є особливо проблемним для сприйняття студентами; створення навчально-методичного забезпечення дисциплін на основі Internet-технологій для розміщення їх на web-сайті навчального закладу чи його інформаційному порталі та надання студентам доступу до них (вільного або персоніфікованого); розробка методики організації та проведення самостійної роботи студентів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій в умовах єдиного інформаційного середовища, удосконалення навичок самоконтролю студентів на новій комунікативній основі. Створення комп'ютерно-зорієнтованих методичних систем (центрів) навчання – нагальна суспільна потреба [4].

Не маючи достатньої нормативно-правової і навчально-методичної бази єдиного державного зразка, Житомирський інститут медсестринства створив інформаційно-телекомунікаційний центр дистанційного навчання та розробив власну експериментальну програму, що включає організаційно-педагогічне, інформаційно-технологічне та особистісно-зорієнтоване забезпечення роботи викладача і студента в умовах кредитно-модульної системи.

Процес формування професійно-ціннісної сфери студентів вищих медичних навчальних закладів за допомогою інноваційних педагогічних технологій потребує відповідного матеріально-технічного забезпечення. На часі створення у всіх вищих медичних навчальних інформаційно-телекомунікаційних центрів дистанційного навчання.

На сучасному етапі розвитку освіти пошук досконалих методів формування і оцінки рівня професійної компетентності та духовної зрілості набуває надзвичайної актуальності, оскільки об'єктивізація процесу вимірювання забезпечує зворотній зв'язок і дає можливість координувати цей розвиток. Порівняльний аналіз методів

формування професійних та загальнолюдських цінностей та оцінювання рівня знань, які використовуються в сучасній педагогіці (усне опитування, письмові контрольні роботи, ситуативні задачі, професійно-зорієнтовані завдання та тестування) свідчать про те, що тестування більш, ніж інші відповідає критерію об'єктивності при визначенні рівня теоретичних знань, умінь і навичок, а професійно-зорієнтовані завдання найбільш ефективно сприяють формуванню духовних цінностей.

Література:

1. Інформатизація охорони здоров'я та розвиток телемедичних технологій: монографія. – За ред. З. М. Митника. – К., 2010. – 252 с.
2. Ковальчук Л. Я. Новітні шляхи вдосконалення підготовки фахівців у Тернопільському державному медичному університеті ім. І. Я. Горбачовського / Матеріали Всеукраїнської навчально-наукової конференції з міжнародною участю «Впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у ВМ(Ф)НЗ України: результати, проблеми, перспективи». – Тернопіль: «Укрмедкнига», 2010. – 494 с.
3. Професійна педагогічна освіта: компетентісний підхід / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир: вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 412 с.
4. Професійно-орієнтовані завдання з психології: навчальний посібник / за ред. О. Л. Музики. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – 566 с.
5. Чернілевський Д. В. Духовна культура особистості: навчальний посібник. / Д. В. Чернілевський, О. В. Вознюк, О. А. Дубасенюк, С. Б. Олійник / за ред. професора Д. В. Чернілевського. – Вінниця: АМСКП, 2010. – 460 с.

Марія Деркач,

студентка ННІ філології та журналістики

*Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент О. М. Власенко
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ФОРМУВАННЯ ТА АКТИВІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО - ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

Як відомо, процес засвоєння нової інформації в різних учнів відбувається по-різному. Найбільш сприятливим цей процес є в учнів, які успішно оволодівають знаннями. Досвід засвідчує, що педагогічно змодельована програма організації навчально-пізнавальної діяльності як під час уроків, так і в процесі позакласної і позашкільної роботи з різними групами учнів робить педагогічно важливий вплив не лише на збагачення обсягу знань, а й на формування і розвиток особистості учня в цілому.

Проблема організації навчально-пізнавальної діяльності школярів була надзвичайно актуальною як раніше, так і в наш час. Дослідження даного питання знайшло глибоке обґрунтування в працях таких відомих педагогів, як А. М. Алексюка, І. Я. Лернера, М. І. Махмутова та ін. [4, с. 17].

Зокрема, відомий педагог А. Дістерверг в одній зі своїх праць говорив : «Поганий учитель підносить істину, хороший-вчить її знаходити.» Нам відомо, що процес учіння є своєрідним процесом самостійного «відкриття» учнем уже відомих у науці знань. Самостійна робота учнів – діяльність учнів, спрямована на оволодіння навчальним матеріалом або його застосування, що відбувається без участі вчителя [2, с. 363].

Навчально-пізнавальна діяльність має на меті засвоєння учнями нових знань, умінь і навичок творчої діяльності (пошук нової інформації, оволодіння знань про природу, людину і суспільство). Основними завданнями, на основі яких розробляється педагогічна модель змісту, що реалізується під час організації навчально-пізнавальної діяльності є: формування в учнів розуміння суспільної ролі наукових знань, освіти в умовах науково-технічної революції і ринкових відносин; розвиток у школярів пізнавальних інтересів і здібностей, потреби глибокого і творчого оволодіння знаннями, навчання емоційного здобуття знань; розвиток індивідуальних здібностей талантів, забезпечення умов для самореалізації учнів; оволодіння основами наукової організації розумової праці, елементами культури розумової діяльності.

Безперечно, основною формою організації навчально-пізнавальної діяльності учнів є урок. Саме в уроці закладено значний потенціал для всебічного розвитку особистості учня, що має бути максимально використаний вчителем. Навчання стимулює навчально-пізнавальну активність школярів перш за все своїм змістом. Зміст навчання по-різному засвоюється ними і впливає на їхній розвиток залежно від методу навчання. Крім того, передбачає широке відображення досягнень науки, національної духовної і матеріальної культури, мистецтва в органічній єдності із здобутками людства та інтегративними процесами, що відбуваються в науці та виробництві, розкриття цілісної картини розвитку природи і суспільства. Важливим завданням навчально-пізнавальної діяльності є оволодіння школярами змістом загальнолюдських і культурно-національних цінностей, що є основою для формування національної свідомості і самосвідомості.

Забезпечення виховної ефективності уроку сприяє організація самостійної роботи учнів. Ще К. Д. Ушинський говорив, що «самостійність голови учня становить єдино міцну основу будь-якого плідного учіння» [1, с. 34].

Завдяки організації самостійної навчально-пізнавальної діяльності вчитель формує в учнів, крім необхідних пізнавальних умінь, що дозволяє готувати вихованців до самоосвіти, та відкриває широку перспективу самостійного оволодіння знаннями поза межами уроку. Досить вдалою формою організації роботи учнів, яка стимулює навчально-пізнавальну активність, є навчання в групах. Найвищих результатів у розвитку пізнавальної активності досягається, як показав досвід, у гетерогенних групах. В цих групах учні, які володіють різними здібностями до учіння, потребами, інтересами та навчальною працездатністю, доповнюють один одного. Важливо в процесі організації групових форм діяльності учнів забезпечити колективну взаємодію, щоб загальну мету перетворити у спільне завдання. По закінченні виконання поставленого вчителем завдання, учні спільними зусиллями досягають певного успіху, що стимулює подальшу пошукову діяльність.

«Прагнення до знань, – відзначав В. Сухомлинський, – живиться тисячами невсипущих, невтомних корінців нелегкої, але радісної, привабливої, жаданої для дитини праці. А такою вона стає тільки тоді, напруження сил невіддільне від переживань власної гідності. Дитина повинна відчувати себе трудівником, пишатися наслідками своєї праці, які здобула власними зусиллями» [3, с.11]. Продовжуючи думку відомого педагога варто відзначити такий вид активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів, як самостійна робота. Самостійна робота – це форма активізації творчо-пізнавальної діяльності учнів, яка передбачає виконання завдань без допомоги дорослої людини. Для цього в учнів слід формувати узагальнені прийоми побудови дій, виробляти уміння керувати своєю

діяльністю. Все це допомагає учням надалі успішно здійснювати самоосвітню діяльність. Необхідно заздалегідь визначити форми стимулювання та заохочення кращих учнів, які досягли успіхів. Проблему управління пізнавальною діяльністю учнів слід розв'язувати так, щоб школяр був не об'єктом, а суб'єктом навчання. Тому постає завдання не лише управління мисленнєвими, а й забезпечення раціонального самоуправління, саморегулювання в процесі пізнання. Стимулювання самостійної пошукової пізнавальної діяльності учнів можливе шляхом створення вчителем програми дій, рекомендацій, кроків щодо самостійного здобуття знань та організації самоосвітньої компетентності учнів. Щоб досягти успіху в навчанні учням необхідно самостійно зробити важливі кроки пізнання, які допоможуть швидше та успішніше засвоїти матеріал та досягти вершини знань.

Найважливішою умовою активізації навчально-пізнавальної діяльності є забезпечення мотивації учіння, яка підвищує інтерес учня до знань, виховує наполегливість, сприяє усвідомленому оволодінню знаннями, викликає прагнення досягти поставленої мети.

Окрім організації навчально-пізнавальної діяльності дітей в групах не менш важливим та актуальним на даний час є питання побудови взаємин вчителя та учня, що в подальшому відіграє значну роль у формуванні пізнавального інтересу до навчання та стимуляції до самостійної пошукової діяльності. Важливою умовою, що забезпечує гармонію взаємовідносин між учителем та учнями, сприятливий емоційний фон уроку, реалізацією потенційних можливостей школярів є створення у навчально-пізнавальній діяльності ситуацій гарантованого успіху. Забезпечення ситуації успіху у навчально-пізнавальній діяльності досягається за умови, коли учень звільнений від страху перед майбутньою роботою, а завдання, що пропонується йому, є доступним, посильним, в ньому він може показати свої здібності, розкрити потенційні можливості. Щоб підтримувати та надалі розвивати в учнів інтерес до навчання, необхідно їм надавати можливість займатися різними видами дослідницької діяльності, що значно наближує процес навчання до наукового пізнання. Логічним продовженням урочної системи навчально-пізнавальної діяльності є позакласна, спрямована на задоволення інтересів і запитів дітей. Зокрема, факультативні курси та заняття спрямовані на підвищення інтелектуального і культурного рівня школярів і передбачають виявлення та задоволення пізнавальних інтересів та здібностей дітей, поглиблення та розширення знань у галузі науки, культури і мистецтва. Старшокласників варто залучати до підготовки і проведення конференцій, присвячених видатним українським вченим. Розвиткові пізнавальних інтересів учнів сприяють екскурсії на виробництво, в природу, після яких вони готують письмові твори, навчаються узагальнювати і синтезувати результати спостереження. Значний пізнавальний інтерес в учнів викликають тематичні вечори з навчальних предметів. Значний інтерес в учнів викликають тривалі пізнавальні подорожі, екскурсії, колективне обговорення науково-популярних телепередач, книг, журнальних статей. При цьому значна увага має бути приділена формуванню навичок культури розумової праці. Для науковців виявляють також інтерес ідеї Г.Шукіної. На її думку, одним з основних елементів навчально-пізнавальної діяльності є мислення, що сприяє самостійній діяльності.

Отже, з урахуванням висновків науковців, під час здійснення навчального процесу, особлива увага повинна приділятися саме формуванню в учнів навчально-пізнавальної активності. Дійсно, можна зробити висновок, що успішному

формуванню навчально-пізнавальної активності сприяє: позитивне ставлення учнів до наукової діяльності, оволодіння уміннями інтелектуально-пізнавальної діяльності, правильна організація творчої активності. Інтерес до навчально-пізнавальної діяльності є формою виявлення пізнавальних потреб і мотивів. Доцільно активізувати навчально-пізнавальну діяльність учнів не лише на уроці, а і при виконанні домашніх завдань та у позакласній роботі.

Література

1. Киричук О. Концепція виховання підростаючих поколінь суверенної України//Рад. школа. – 1991. – №5. – С.33-40
2. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. – К.: Генеза, 2002. – С. 368
3. Шушара Т. Активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів//Рідна школа. – 2003. – №2.С.11-14
4. Шушара Т. Активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів//Рідна школа. – 2002. – №11.С.17-19

*Ірина Кривенко,
студентка ННІ філології та журналістики
Науковий керівник – канд. пед. наук, професор О. С. Березюк
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ПРОБЛЕМА ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ НОВОЇ ШКОЛИ

На сучасному етапі розвитку української держави підготовка висококваліфікованих педагогічних працівників відіграє суттєву роль у житті суспільства. Суспільно-економічні і політичні зміни, що відбуваються в країні, суттєво впливають на модернізацію та реформування шкільної освіти, зумовлюють необхідність використання ефективних технологій і методик навчання.

Відповідно до Національної доктрини головною метою державної політики в розвитку вищої освіти є створення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України, збереження й розвиток цінностей національної культури і громадянського суспільства. Пріоритетами державної політики в розвитку освіти є: особистісна орієнтація освіти, формування національних і загальнолюдських цінностей, розвиток україномовного освітнього простру, розробка і впровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій, створення індустрії виробництва навчальних засобів, створення ринку освітніх послуг та його науково-методичного забезпечення, інтеграція української освіти у європейський та світовий освітній простір [3:3]. Знання, вміння та навички, які студенти отримують у навчальних закладах, звичайно важливі, але поряд із цим сьогодні актуальності набуває поняття компетентності майбутнього фахівця, що визначається багатьма чинниками, оскільки саме компетентність, на думку багатьох міжнародних експертів, є тим індикатором, що дозволяє визначити готовність випускника, до роботи в педагогічній сфері [5:34].

Одна з основних груп педагогічної компетентності є загальнокультурна – це здатність вчителя застосовувати сукупність знань, умінь, навичок про реалії життя українського народу, про мову, національну специфіку матеріальної та духовної

культури відповідно до життєвих ситуацій, певної соціальної ролі.

У зв'язку із оновленням освітньої сфери, формування загальнокультурної компетентності здійснюється засобами інноваційних технологій. Саме словосполучення "педагогічної технології" незвичне для нашої освітньої системи, але в освітніх системах Заходу воно утвердилось давно. Це поняття ще в 30-х–40-х рр. пов'язувалось з використанням у педагогічному процесі технічних засобів навчання. Поступово відбувався перехід до чіткого планування й побудови навчально-виховного процесу, його індивідуалізації за рахунок застосування цільових алгоритмів, тобто — до "технології освіти". Таким чином, в сучасному розумінні "технологія навчання" — це система методів, способів та прийомів, яка забезпечує оптимальну реалізацію навчального процесу. Тут слід розуміти наявність системи засобів, адекватних цілям, завданням, принципам і умовам навчання, яка забезпечує поєднання теорії і практики. У широкому розумінні — це сукупність навчальних, методичних, програмних і технічних засобів, що використовуються у навчально-виховному процесі.

Поняття "інноваційні процеси", "інноватика" з'явилися у педагогічній науці відносно недавно. Їх поява зумовлена розширенням міжнародного співробітництва у галузі педагогіки. Тому у педагогічній теорії з'явилося ряд визначень, які пояснюють ці поняття. Дзюба І. М. у статті "Які інновації потрібні науці та нації" наголошує, що слово "інновація" нове, але позначає воно явище старе, як світ. Уся історія культури і вся історія досліджень культури є історією інновацій, якщо розуміти під ними нові досягнення, нові способи творчої діяльності [1:6].

Більш повне, на мою думку, визначення інноваційної педагогічної технології дає Попова О.В. — „це комплексний, інтегрований процес, який включає суб'єктів, ідеї, способи організації інноваційної діяльності і забезпечує результативність нововведення. Іншими словами, інноваційна технологія покликана переводити інноваційні новоутворення в систему норм, вказівок, засобів та прийомів, яка б забезпечувала їх реалізацію на практиці в певних умовах” [4:16].

Особливостями інноваційного навчання є його відкритість майбутньому, здатність до передбачення на основі постійної переоцінки цінностей, налаштованість на конструктивні дії в оновлюваних ситуаціях, основою яких є інноваційні педагогічні технології. Інноваційні педагогічні технології в педагогіці пов'язані із загальними процесами у суспільстві, глобальними проблемами, інтеграцією знань і форм соціального буття. Інноваційні педагогічні технології розглядають не тільки як налаштованість на сприйняття, продукування і застосування нового, а насамперед як відкритість. Вони забезпечують умови розвитку особистості, здійснення її права на індивідуальний творчий внесок, на особистісну ініціативу, на свободу саморозвитку.

Інноваційні педагогічні технології мають гуманістичну спрямованість у системі освіти, зумовлену співіснуванням і складними взаєминами в науковій педагогіці й педагогічній практиці традиційної наукової педагогіки. Вони належать до системи загального наукового і педагогічного знання [2:352].

Сьогодні в освіті проголошено принцип варіативності, який дає можливість педагогічним колективам навчальних закладів вибирати і конструювати педагогічний процес за будь-якою моделлю. Отже, слід відзначити ще один украй необхідний критерій феномена інновації. Йдеться про те, що на відміну від природного, стихійного процесу інновація має характер змін, які ініціюються та контролюються, змін, що відбуваються на основі раціонально-вольової дії. Іншими

словами, це штучно організований процес, спрямований і керований для досягнення певного результату. Тому педагоги-практики розробляють авторські технології, які поєднують у різних варіантах елементи апробованих технологій. Як правило, всі вони зорієнтовані на реалізацію змісту і досягнення мети різнорівневого і різнопрофільного навчання. Як результат виникають різні нетрадиційні форми навчання (нетрадиційні уроки).

Нетрадиційні форми уроку можна розглядати як одну з форм активного навчання. Це спроба підвищення ефективності навчання, можливість здійснити на практиці всі принципи навчання з використанням різних навчальних засобів, методів. Для студентів нетрадиційний урок – це перехід до іншого психологічного стану, це інший стиль спілкування, позитивні емоції, можливість відчувати себе у новій ролі (а значить, прийняти і нові обов'язки та відповідальність); такий урок – це можливість розвинути свої творчі здібності і якості своєї особистості, оцінити значення знань і побачити їх застосування на практиці, зрозуміти взаємозв'язок різних наук; це самостійність і цілком нове ставлення до своєї праці.

Отже, використання інноваційних технологій у процесі здобуття нового фаху створює належні умови для активізації та інтенсифікації навчально-виховного процесу. Навчаючись та одночасно отримуючи задоволення, студенти отримують широкі перспективи для розвитку природних талантів і здібностей, творчого потенціалу, вчаться бути активними і самостійними у виборі власних життєвих позицій.

Література

1. Дзюба І. Які інновації потрібні науці та нації// Урок української. – 2000. – №2. – с. 6.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навч. посібник. – К.: Академвидав, – 2004. – 352 с.
3. Національна доктрина розвитку освіти у ХХІ столітті. – К.: Шкільний світ, 2001. – с. 3.
4. Падалка О. С. Педагогічні технології: Навчальний посібник. – К.: Українська енциклопедія, 1995. – с. 5.
5. Пехота О. М. Професійна індивідуальність майбутнього вчителя// Педагогіка і психологія. Вісник Академії педагогічних наук України. – 1994. №5. – с. 34.

*Марина Файдюк,
студентка ННІ філології та журналістики
Науковий керівник – канд. пед. наук, професор О. С. Березюк
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В СИСТЕМІ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Педагогічна компетентність учителя - це єдність його теоретичної та практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності. Проблема педагогічної компетентності цікавила багатьох науковців. На думку Адольфа, компетентний педагог – це такий фахівець, який володіє ґрунтовними знаннями з будь-якого

предмета шкільного курсу навчання. Ш. Амонашвілі розглядає педагогічну діяльність як творчий процес. В. Бондар вважає, що компетентний учитель організує педагогічну діяльність так, щоб вона була спрямована на отримання усвідомленого результату.

М. Коломієць розглядає компетентність як сукупність знань, умінь, навичок, які потрібні для успішного виконання його функцій навчання, виховання, розвитку особистості дитини.

А. Маркова вважає, що професійно компетентна людина та, яка: успішно розв'язує завдання навчання й виховання, готує для суспільства випускника з бажаними психологічними якостями; задоволена професією; досягає бажаних результатів у розвитку особистості учнів; має й усвідомлює перспективу свого професійного розвитку; відкрита для постійного професійного навчання; збагачує досвід професії завдяки особистому творчому внеску; соціально активна в суспільстві; віддана педагогічній професії, прагне підтримувати навіть у складних умовах її честь і гідність, професійну етику; готова до якісної та кількісної оцінки своєї праці, уміє сама це робити.

А. Орлов у теорії та практиці професійної діяльності вчителя виділяє основні компоненти професійно-педагогічної компетентності: етичні установки вчителя, систему психолого-педагогічних знань, систему знань у сфері свого предмета, загальну ерудицію, засоби розумових і практичних дій, професійно-особистісні якості. На думку В. Синенка, варто розрізняти професійну підготовку фахівця та його професіональну компетентність. Перше - це процес оволодіння потрібними знаннями та навичками, друге - результат цього процесу. В. Синенко трактує професійну компетентність учителя як інтегрування відповідного рівня його професійних знань, умінь, навичок, особистісних якостей, що виявляються в результаті діяльності.

За аналізом праць науковців можна визначити такі ключові компоненти професійної компетентності.

1. Інформаційна компетентність, яка передбачає володіння інформаційними технологіями, уміння опрацьовувати різні види інформації. Серед них уміння й навички роботи з друкованими джерелами, уміння здобувати інформацію з інших джерел, переробляти її відповідно до цілей і завдань педагогічного процесу.

2. Комунікативна компетентність – це вміння вступати в комунікацію (спілкування), бути зрозумілим, спілкування без обмежень. Ці вміння допомагають зрозуміти інших (учнів, учителів, батьків).

3. Продуктивна компетентність – це вміння працювати, отримувати результат, ухвалювати рішення та відповідати за них. Більшість науковців серед ключових компетенцій учителя на перше місце ставить саме продуктивну компетентність.

4. Автономізація на компетентність – це здатність до саморозвитку, творчості, самовизначення, самоосвіти, конкурентоспроможність. Адже вчитель, перш за все, вчиться сам, це вічний учень.

5. Моральна компетентність – це готовність, спроможність і потреба жити за традиційними моральними нормами.

6. Психологічна компетентність – це здатність використовувати психологічні засоби навчання в організації взаємодії в освітній діяльності.

7. Предметна компетентність, до змісту якої входить володіння певними засобами навчання у сфері навчального процесу (спеціальність), це сукупність умінь і навичок, необхідних для стимулювання активності як окремих учнів, так і

колективу в цілому. До неї входять уміння вибрати правильний стиль і тон у спілкуванні, управляти їх увагою, темпом діяльності.

8. Соціальна компетентність – це вміння жити та працювати з оточуючими.

9. Математична компетентність – це вміння працювати з числом, числовою інформацією.

10. Особисті якості вчителя (це теж одна з найголовніших складових професійної компетентності) – доброзичливість, чуйність, урівноваженість, витонченість, толерантність, рефлексія, людяність.

Отже, поняття «компетенції та компетентності» значно ширші за поняття «знання, уміння, навички», тому що охоплюють: спрямованість особистості (мотивацію); здібності особистості до подолання стереотипів, відчуття проблеми, прояв принциповості, гнучкості мислення; характер особистості –самостійність, цілеспрямованість, вольові якості.

Слід зазначити, що сучасні науковці здатні розглядати професійну компетентність учителя як сукупність трьох складових компонентів – предметно-технологічного, психолого-педагогічного, загальнокультурного.

Основні показники педагогічної компетентності вчителя –це передусім: особистісні якості, особливо перетворювальні та психологічні; усвідомлення ролі педагога у вихованні громадянина, патріота; безперервне підвищення загальної та професійної культури; пошукова діяльність педагога; володіння методами педагогічного дослідження; конструювання власного педагогічного досвіду; результативність навчально-виховного процесу; активна педагогічна діяльність, спрямована на перетворення особистості учня й учителя.

З огляду на зазначене можна стверджувати, що під професійною компетентністю педагога слід розуміти таку пошукову діяльність учителя, коли на основі бази знань, умінь, навичок та усвідомленого розуміння своєї ролі в суспільстві, безперервного самовдосконалення й саморозвитку особистості він забезпечує оптимальний варіант організації навчально-виховного процесу з метою формування творчої особистості.

На думку А. Макаренка, оволодіти педагогічною майстерністю може кожний педагог за умови цілеспрямованої роботи над собою. Вона формується на основі практичного досвіду.

Незважаючи на те, що компетентнісний підхід не має однозначного тлумачення, вітчизняними та зарубіжними вченими виділяються ключові компетентності, володіння якими характеризує високу готовність фахівця до успішної діяльності в різних сферах життя. При цьому, думка європейських дослідників відрізняється від бачення українських науковців, які не виділяють окремою компетентністю володіння іноземними мовами, однак виокремлюють загальнокультурну компетентність, до якої володіння іноземною мовою входить як її складова.

Зазначимо, що і зарубіжні, й вітчизняні дослідники наголошують на тому, що ключові компетентності – нестабільні, мають змінну й динамічну структуру, залежать від пріоритетів суспільства, цілей освіти, особливостей і можливостей самовизначення особистості в соціумі.

Мова – знаряддя, інструмент культури. Вона формує особистість людини, носія мови, через нав'язані їй мовою і закладені в мові бачення світу, менталітет, відношення до людей тощо, тобто через культуру народу, що користується цією мовою як засобом спілкування. Відтак, мова не існує поза культурою як соціально

успадкованою сукупністю практичних навичок й ідей, що характеризують наш спосіб життя. Як один із видів людської діяльності, мова виявляється складовою частиною культури, що є сукупністю результатів людської діяльності в різних сферах життя людини.

У нашому розумінні загальнокультурна компетенція майбутнього учителя іноземної мови передбачає ціннісне відношення людини до навколишнього світу, як основа входження в іншомовну культуру, не тільки наявність знань в соціальних та культурних сферах спілкування, але й здатність та готовність навчити учнів виконувати роль культурного посередника між своєю культурою і культурою країн, мова яких вивчається, взаємодіяти з носіями мови в різних ситуаціях.

Література

1. <http://osvita.ua/school/theory/9170/>
2. Айзікова Л.В. Соціокультурна підготовка вчителя в умовах формування загальноєвропейського культурного простору / Л.В. Айзікова// Сучасні технології викладання іноземних мов у професійній підготовці фахівців: зб. наук. ст. – К.: Київський інститут туризму, економіки і права, 2000. – С. 298-308.
3. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підруч. [кол.авторів під кер. С.Ю. Ніколаєвої]. – К.: Ленвіт, 1999. – 320 с.
4. Махінов В.М. Виховний та соціокультурний потенціал уроку іноземної мови в початковій школі /В.М. Махінов// Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання: зб. наук. праць. – К.: НПУ, 2008. – Вип. 7. – С.24-39.

*Ірина Горностай,
магістрантка*

*Науковий керівник – канд.пед.наук, доцент В.А. Копетчук
Житомирський інститут медсестринства*

МОРАЛЬНА КУЛЬТУРА МЕДИЧНОЇ СЕСТРИ

Моральна культура особи – це міра її моральної соціалізації, тобто ступінь освоєння і привласнення пануючих у суспільстві моральних цінностей, ступінь реалізації їх у діяльності в різних сферах суспільного життя. Інакше кажучи, це досягнутий особою ступінь морального розвитку, який характеризується засвоєними і реалізованими в діяльності моральними цінностями. У повсякденному слововживанні під моральною культурою найчастіше розуміють моральну вихованість людини, ступінь засвоєння нею моральних норм, приписів, вимог і їх реалізацію у своїх вчинках.

Структурно-моральна культура особи виступає як діалектична єдність культури моральної свідомості і культури моральної поведінки, що в свою чергу є складовими загальної культури людини. Моральна свідомість – це специфічний різновид суспільної й індивідуальної свідомості, спрямований на освоєння ціннісних властивостей суспільних відносин і вчинків людей з позиції їх відповідності прийнятим у суспільстві моральним нормам та настановам. Одна з найсуттєвіших особливостей моральної свідомості в тому, що соціально-необхідне знаходить у ній форму особистого вираження, завдяки чому виступає в індивідуальному і суспільному житті як своєрідна програма дії, моральний імператив. Культура моральної свідомості медичної сестри включає культуру етичного мислення і

культуру моральних почуттів. Культурний потенціал моральної свідомості реалізується, передусім, у культурі етичного мислення. Критерієм культури етичного мислення є оптимальність прийняття моральних рішень і розв'язання моральних конфліктів. Прояви культури етичного мислення різноманітні. Це вміння користуватися набутим етичним знанням, що виражається у вмінні відрізнити Добро від Зла, застосовувати в конкретній ситуації необхідну, відповідну моральну норму тощо. Але моральна культура не зводиться тільки до знання у сфері моралі. Моральна свідомість мусить спиратися не тільки на аргументи розуму, а й на силу почуттів. Саме почуття медичної сестри, перетворені, відшліфовані моральністю, є могутнім фактором переходу етичних знань у моральні вчинки. Культура моральних почуттів — одна з найважливіших характеристик моральної свідомості медичної сестри. Ступінь моральної вихованості медсестри збігається з тим, наскільки в ній розвинута здатність до морального резонансу, співпереживання, співчуття, милосердя, наскільки морально чисті почуття. Усе це не менш важливе, ніж культура етичного мислення. Формування культури моральних почуттів дуже важливий резерв удосконалення моральної культури медсестри і міжособистісних стосунків. Такі морально-психологічні якості медичної сестри, як здатність до взаєморозуміння, чуйність, відчуття співпричетності, солідарності, забезпечують здоровий морально-психологічний клімат у колективі, згуртованість його членів, нормальне міжособистісне спілкування. Емоційна сторона діяльності, моральні почуття розкривають суть суб'єктивної підготовленості медсестри сприймати і реалізувати моральні вимоги. Культура моральних почуттів є одним із основних показників духовно-морального світу медичної сестри. Отже, у поведінці медичної сестри визначальну роль відіграє культура моральної свідомості, тобто її внутрішня культура, що ґрунтується на світогляді і засвоєних моральних цінностях.

Практично-духовна природа моралі означає, що її вимоги невід'ємні від суспільних завдань, наповнені конкретним практичним змістом. Тому моральна культура медсестри, крім культури моральної свідомості, включає й культуру моральної поведінки (вчинків), тобто зовнішню культуру. Це знання і втілення у вчинках, поведінці, правила етикету. Етикет (француз. — етикетка, ярлик, церемоніал). Словом «етикет» визначався встановлений порядок і форма поведінки при дворі монарха, тобто придворний протокол. Кожна епоха, кожне суспільство відрізняється своїми правилами поведінки, системою норм пристойності. Сучасний етикет — це сукупність правил повсякденної порядної поведінки, що стосується зовнішнього прояву ставлення до людини, в основі якого лежать уявлення про моральне і прекрасне. Сучасний етикет ґрунтується на моральних принципах гуманізму й демократизму, що сприяють взаєморозумінню, взаємодії, комфортному спілкуванню між людьми.

Доброзичливість, шанобливість, повага до думки іншого, турбота про ближнього, допомога йому тощо є виразом і внутрішньої культури особи і зовнішньої, що відбивається у дотриманні етикетних вимог. Ввічливість, скромність, простота, тактовність, точність — це найважливіші вимоги культури поведінки, дотримання зовнішніх правил порядності.

У цивілізованому суспільстві склались загальні правила етикету: уміти бути уважним до людини у будь-яких ситуаціях; ввічливо звертатись з проханням про будь-яку послугу і дякувати за її надання; співчувати людині у її невдачах, поділяти з нею радість успіху; бути терпимими до інших думок, смаків, терпляче вислуховувати того, хто говорить, не перебивати його і виявляти інтерес до його

думки; пропонувати людині свої послуги і допомогу у можливих формах; не допускати приниження людської гідності того, хто вам не подобається; берегти робочий і вільний час свій та інших людей, не марнувати його беззмістовними розмовами, не примушувати людину чекати на тебе; розмовляти мовою зрозумілою більшості чи усім присутнім; намагатися не помічати фізичних вад людини, не розпитувати про них; не сміятися безпричинно у присутності людини, не давати їй приводу гадати, ніби ви смієтеся з неї; не допускати ніяких погроз людині, тим більше — фізичних дій; не нав'язувати співрозмовникові тему розмови про себе, прагнути більше запитувати і слухати, ніж говорити самому; не підкреслювати своєї шляхетності та жертвовності у зробленій послугі, якою б важливою і значною не була; дбати про свій зовнішній вигляд, охайність і чистоту, пам'ятати, що неувага до себе, недбалість, неохайність — це неповага до інших людей; не привертати до себе уваги екстравагантністю зовнішнього вигляду.

Правила відображають загальну форму поваги до людини взагалі.

Справжня культура, внутрішня і зовнішня, проявляється у всьому: у ставленні до праці, до службових обов'язків, у володінні усною мовою, у повсякденному спілкуванні із сім'єю, з колегами, у манері поведінки в гостях, громадських місцях тощо. Складаючись із багатьох компонентів, моральна поведінка проявляється, насамперед, у двох із них: у вмінні обирати, зовнішню форму, адекватну внутрішній моральній культурі; у вмінні оптимізувати спосіб діяльності, обирати і застосовувати ефективні засоби виконання морального рішення.

Отже, моральна культура медичної сестри — це якісна характеристика морального розвитку і моральної зрілості, яка проявляється: по-перше, у культурі моральних почуттів, що є вираженням здатності до співчуття, співпереживання, милосердя, тобто відчувати чужі біль і радість як власні; по-друге, культурі етичного мислення як раціональній складовій моральної свідомості, виражається у знанні моральних вимог суспільства, у здатності людини свідомо обґрунтувати мету і засоби діяльності. Такий ціннісно-орієнтуючий і програмуючий рівень моральної культури залежить від світогляду, етичних знань, переконань і забезпечує внутрішнє сприйняття моральної мети і засобів; по-третє, культурі поведінки, за допомогою якої реалізуються поставлена і прийнята моральна мета. Культура поведінки характеризує здатність медичної сестри до морального вибору і практичної реалізації мети, задумів, рішень відповідно до панівних моральних цінностей. Нарешті, моральна культура медичної сестри проявляється в усій системі її поглядів і переконань, повсякденній поведінці, конкретних вчинках, що здійснюються нею у різних видах діяльності, реалізується у будь-якому виді особистої культури (політичної, правової, естетичної, професійної тощо), у тій мірі, в якій відповідний вид людської діяльності має моральний вимір, моральний аспект.

Література

1. Арутюнов В.Х., Свінціцький В.М. Філософія глобальних проблем сучасності. Навчальний посібник / К. : КНЕУ, 2003. – 90 с.
2. Русин М.Ю., Огородник І.В. Історія філософської думки в Україні. Навчальний посібник / К. : ВПЦ «Київський університет», 2008. – 591 с.
3. <http://subject.com.ua/philosophy/osnovi/201.html>

*Марія Суй,
студентка ННІ філології та журналістики
Науковий керівник – канд. пед. наук, професор О. С. Березюк
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ЗАСОБАМИ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Ми живемо в час, коли науково-технічний прогрес досягнув колосального рівня. Нас не здивувати комп'ютером, відеокамерою, різноманітними проекторами і тими можливостями, які нам дають ці «чудо-прилади». Проте наш духовний, культурний розвиток з кожним днем стає все нижчим. Зникають ті цінності, котрі формувалися нашими пращурами протягом багатьох поколінь, зникає осмислення поняття національна культура та рідна мова. Наразі найважливішим завданням є підвищення загальнокультурної компетентності сучасної молоді.

Загальнокультурна компетентність – це термін, який стосується проблеми освіти і культури. Як показує вивчення теорії сучасної освіти, деякі вчені ставлять знак рівності між поняттями «освіта» і «культура».

В.С.Ледньов визначає освіту як суспільно організований і нормований процес постійної передачі попередніми поколіннями наступним соціально значущого культурного досвіду, що представляє собою в онтогенетичному плані процес становлення особистості відповідно до генетичної та соціальної програми [3].

В педагогічному словнику за редакцією Г. М.Коджаспірової та А.Ю. Коджаспірова зазначено, що загальнокультурна компетенція – це рівень освіченості, достатній для самоосвіти і самостійного вирішення виниклих при цьому пізнавальних проблем і визначення своєї позиції [2].

Під загальнокультурною компетентністю особистості слід розуміти сукупність знань, навичок, елементів, культурного досвіду, що дозволяють орієнтуватися в соціальному, культурному оточенні і оперувати його елементами [1].

Сучасне суспільство, яке знаходиться на інформаційному етапі свого розвитку, характеризується синкретичністю різних культур, широким використанням комп'ютерної техніки, розвитком засобів телекомунікації, глобалізацією усіх сфер суспільного життя, а також підвищенням міжособистісного спілкування.

Україна інтегрувала в європейський і світовий освітній простір. Перед нами відкрилися нові можливості стосовно економічного, індустріального, технічного та культурного розвитку. Тому виникає потреба в високоосвічених, кваліфікованих фахівцях, яких потребує наша країна. В цих умовах відбувається зміна пріоритетів, стає можливим підсилення загальнокультурної ролі освіти, з'являється новий ідеал студента – «Людини культури», «Людини освіченої», яка добре знає рідну та володіє іноземними мовами, вміє використовувати комп'ютерну техніку. Наше суспільство вимагає нового типу людини – творця, тому на перший план виступає розвиток нестандартно мислячої особистості.

Формування загальнокультурної компетенції відбувається у навчально-виховному процесі в загальноосвітніх, а також вищих навчальних закладах. Велику роль в навчальному процесі грають люди – ті, які навчають, і ті хто вчиться. Їх ініціатива, творча активність, нестандартність мислення, прагнення до оновлення та новаторства – важливий фактор розвитку системи освіти, та її прогресу. В наш час надзвичайної цінності набуває ініціативність, творча активність, бажання виразити

себе. Виховання і навчання кожного народу на основі тільки своєї національної культури, стає недостатнім, необхідно пізнати скарби світової культури, іноземних мов, інформаційних засобів спілкування.

Процес формування загальнокультурної компетентності полягає у досягненні педагогом високого рівня загальнокультурної компетенції, оволодінні культурними цінностями, набутті здатностей оцінки культурних явищ та самоосвіті.

Важливу роль в освітньому просторі відіграють майбутні фахівці, студенти, які вирушають у світ зі своїми знаннями, аби навчити інших. Важливими у формуванні професійної компетенції майбутнього педагога є інноваційні технології, які поєднують текст, звук, зображення, а також нові види інформаційних послуг.

За останні роки відбувся великий стрибок у розвитку різноманітних технічних пристроїв, який зробив техніку достатньо доступною. Тому використання комп'ютерних технологій в навчальному процесі можна охарактеризувати як логічний та необхідний крок у розвитку сучасного інформаційного світу. Як відомо, головна перевага комп'ютерних технологій, особливо при виході в Інтернет, полягає в тому, що будь-яка людина отримує доступ до максимально-великого об'єму знань, отриманих людством.

Більшість вищих навчальних закладів активно використовують інноваційні технології в навчально-виховному процесі. Проводять лекційні та практичні заняття з використанням проекторів та комп'ютерів. Існують комп'ютерні кабінети з виходом до мережі Інтернет, що сприяє науково-дослідницькій діяльності студентів.

Включення інформаційних технологій в навчальний процес у вищих навчальних закладах вирішує наступні завдання: забезпечує інформацією студентів в навчальному процесі; сприяє формуванню ключових компетенцій студентів; інтеграція базової та додаткової освіти; підвищення мотивації студентів до навчання [3].

Використання комп'ютерних технологій забезпечує новий рівень отримання та узагальнення знань, а також їх використання в самостійній та науково-дослідній діяльності.

Важливим для студентів є оволодіння інформаційною культурою, яка дозволяє орієнтуватися в потоці різної інформації. Майбутні фахівці повинні мати уявлення про ті інформаційні ресурси, які нам дає мережа Інтернет, знати Web-сайти, на яких розміщена інформація стосовно освіти і науки.

До інформаційних, комунікативних технологій ми можемо віднести наступні:

- предметне портфоліо. Його завдання полягає у презентації зразків мовних творів, досвіду іншомовного спілкування, використання мови, яка вивчається в різних ситуаціях, а також самостійних, в тому числі і творчих робіт студента (наприклад, презентація проектної роботи, оформлена за допомогою програми Microsoft Power Point). Студенти відбирають свої роботи в цей предметний портфель на підставі власної оцінки успішності та якості власної мовної творчості, що є проявом і одночасно умовою розвитку своєї здатності до рефлексивної самооцінки і продуктивної навчальної діяльності з оволодіння культурою спілкування.

- Інтернет технології.

- Веб-квест – новий засіб використання технологій (проектна методика) з метою створення заняття, орієнтованого на студентів, залучених в навчальний процес і заохочує їх, розвиває критичне мислення, передбачає проведення проекту, у якому беруть участь майбутні фахівці. Веб-квест – це не що інше, як сценарій

організації проектної діяльності учнів з будь-якої теми. Веб-квести використовуються при навчанні різних дисциплін, особливо успішно при навчанні іноземних мов. Існують он-лайн веб-квести, наприклад, Surfing Inside the Human Body (<http://library.thinkquest.org/J001614F/>), які можуть значно вплинути на розвиток пізнавального інтересу до предмета.

- Сучасні комп'ютерні технології перекладу, електронні словники у навчанні, їх застосування на навчальних заняттях і в самостійній роботі учнів є важливим засобом навчання. На перших заняттях у комп'ютерному класі викладачі пояснюють найпростіші навички комп'ютерного перекладу з використанням словників і програм-перекладачів. Дані та інші засоби розвивають компетенції інформаційної діяльності майбутнього фахівця [2].

Проте, коли університети намагаються відповідати європейському зразку освіти, то в загальноосвітніх навчальних закладах переважає традиційне навчання.

Є різні аспекти цієї проблеми:

- відсутність належного матеріального забезпечення школи;
- відсутність кваліфікованих кадрів. Багато вчителів (особливо старшого покоління) мало знайомі з комп'ютерними технологіями та не мають уявлення про включення їх в навчально-виховний процес.

- незацікавленість в навчально-виховному процесі. Багатьом вчителям простіше провести традиційний урок, аніж працювати над розробкою нестандартного уроку, шукати потрібну інформацію в мережі Інтернет, знайомитися з новими інформаційними програмами, нести до школи ноутбук.

Навчальний процес повинен викликати цікавість в учнів, бажання навчатися та приходити до школи, отримувати задоволення від навчального предмету. Завдяки інноваційним технологіям, можна прищепити в учнів любов до навчально-виховного процесу, розвинути комунікативні здібності, мислення, ініціативність.

Загалом формування загальнокультурної компетентності є досить важливим в нашій країні. Ми знаходимося у світовому освітньому просторі, співпрацюємо з різними країнами, тому маємо володіти не лише рідною, але іноземними мовами, знати не лише рідну але й світову культуру, володіти культурою спілкування. Велику роль у формуванні загальнокультурної компетентності відіграють й інноваційні технології, які сприяють покращенню знань, умінь та навичок, сприяють розвитку нестандартного мислення, новаторського підходу до навчально-пізнавального процесу, забезпечують новим інформаційним матеріалом, якого ще не має в посібниках.

Головним завданням сучасного педагога є самовдосконалення. Ми повинні намагатися оволодіти великою кількістю інформації, дізнатися про нові технічні розробки, навчальні програми, тим паче, що з допомогою Інтернет це не є надто складним завданням. Розвивати мислення, створювати власні програми, проекти, які будуть сприяти покращенню загальнокультурної компетенції громадян нашої країни, а також допоможуть зрівняти Україну з іншими країнами у світовому освітньому просторі. І не потрібно забувати, що той, хто володіє інформацією, той володіє світом.

Література:

1. Професійна педагогічна освіта: компетентісний підхід / за ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир: вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 412 с.
2. Професійно-орієнтовані завдання з психології: навчальний посібник / за ред. О. Л.Музики. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2010. – 566 с.
3. <http://rudocs.exdat.com/docs/index-50825.html>

*Марія Нікітчина,
студентка ННІ філології та журналістики
Науковий керівник – канд. пед. наук, професор О.С. Березюк
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЯК СКЛАДОВОЇ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Сучасний етап розвитку українського суспільства, яке переживає кординальні зміни в усіх сферах свого буття, суттєво підвищує вимоги до рівня професіоналізму випускників вищих навчальних закладів. За таких обставин національна школа потребує педагога, здатного до нестандартних дій, до використання новітніх технологій навчання, до принципової переорієнтації на гуманізацію та демократизацію взаємин між учасниками педагогічного процесу, до творчого підходу у розв'язанні педагогічних завдань, що, у свою чергу, вимагає відповідного розвитку комунікативних можливостей педагога. У зв'язку із цим, вирішення проблеми дослідження психологічних особливостей, що визначають формування комунікативних здібностей у молодих вчителів, набуває сьогодні особливого значення. Незважаючи на те, що проблема формування комунікативних здібностей знайшла своє висвітлення у ряді наукових праць, окремі аспекти означеної проблематики залишаються ще недостатньо вивченими. Сучасний темп життя вимагає нових висококваліфікованих педагогічних кадрів, які б майстерно володіли комунікативною компетентністю, в основі якої - комунікативні вміння. Комунікативні здібності вчителя мають загальнокультурні завдання та цілі, метою яких є всестороннє виховання учнів.

Професійна підготовка вчителя починається ще в університеті, але не закінчується там. Студенту під час навчання дають знання. Вірніше, дають можливість здобути знання, які він повинен використовувати на практиці. Адже для педагога знання самі по собі не є визначальною якістю. Можна бути хорошим ученим і дослідником, але, якщо не вміти подати інформацію, навчити, то така людина не може називатися педагогом. Це зовсім не означає, що обізнаність учителя має бути на другому плані, і що він може обмежитись викладенням теми з методичного посібника. Зовсім ні. Учительська майстерність має дві складові: знання свого предмета й уміння подати його. Саме вони визначають рівень учителя й, відповідно, якість навчального процесу. А ефективна співпраця з учнями робить із просто хорошого знавця теми ще й доброго педагога. Аналіз сучасної педагогічної практики засвідчує наявність суперечностей між високим рівнем професійних знань, умінь, навичок учителів і неспроможністю передати їх учням, невмінням залучати дітей до діяльності, створювати доброзичливу атмосферу, встановлювати з ними психологічний і педагогічний контакт, керувати власним емоційним станом. Причиною багатьох проблем, які виникають у педагогічній взаємодії, є недостатній рівень сформованості комунікативних умінь учителя. У практиці педагогічної діяльності труднощі виникають саме там, де вчитель не вміє спілкуватися з дітьми. А якщо батьки, а потім учитель не навчають дитину сприймати і ділитися інформацією, не навчають застосовувати її на практиці, дорослий, який виросте з такої дитини, не зможе пристосуватися до навколишнього життя, не матиме відповідальності ні перед суспільством, ні перед самим собою. Питання педагогічного спілкування висвітлюється у психолого-педагогічній літературі. Досліджувалися, зокрема, культура педагогічного спілкування й комунікативна майстерність учителя (Л.Виготський, І.Зязюн, А.Макаренко, В.Сухомлинський, К.Ушинський та ін.), зміст і

структура педагогічного спілкування (Г.Андреева, Б.Ломов, С.Максименко, П.М'ясоїд, Б.Паригін, П.Петровська, В.Семиченко та ін.), психологічні механізми педагогічного спілкування (О.Головаха, Е.Коваленко, Н.Паніна та ін.), комунікативні вміння вчителя та їх структурні компоненти (В.Абрамян, О.Бодальова, Н.Бутенко, А.Годлевська, В.Кан-Калик, А.Капська, О.Леонт'єв, Л.Савенкова, Т.Фатихова та ін.), технології розвитку комунікативної компетентності вчителя (М.Забродський, М.Коць, О.Мерзлякова та ін.). Незважаючи на те, що проблема формування комунікативних здібностей у майбутніх вчителів знайшла своє висвітлення у ряді наукових праць, окремі аспекти означеної проблематики залишаються ще недостатньо вивченими. Зокрема, потребують аналізу педагогічні умови та шляхи формування комунікативних здібностей у вчителів.

Ніхто не сперечатиметься з тезою, що якщо вчитель хороший, то й рівень знань учнів високий. Чим кращий, тим вищий. Тому педагог має відповідати за себе, бо його рівень впливає на загальний стан у царині освіти. Що це означає? Постійна праця над собою, самоаналіз, самовдосконалення... Чому хтось є посереднім, інший хорошим, а ще інший дуже хорошим педагогом? По-перше, це, безумовно, талант. Але він не вирішує все. Талант - це необроблений коштовний камінь, над яким багато працюють, щоби потім можна було захоплюватись блиском діаманта. Наскільки педагог оволодіє майстерністю викладання, залежить від його наполегливості.

Сьогодні філософія освіти диктує вимоги до сучасного вчителя, що полягають в готовності до постійного оновлення і систематичного реформування як змісту, так і підходів в освіті, потребі бути мобільним і компетентним. Ця готовність є нагальною вимогою до вчителя будь-якої дисципліни. Інтеграція України у європейський та світовий освітній простір, врахування найновіших освітніх тенденцій зумовлює нове бачення основної мети навчання.

Поняття «комунікативної компетентності» в західній педагогічній літературі було введено Д.Хаймзом, а у вітчизняній - І.А.Зимньою, і спочатку використовувалася в сфері навчання іноземним мовам, де в даний час комунікативна компетентність усіх дисциплін розглядається як мета і планований результат навчання. У психолого-педагогічній літературі компетентність розглядається як категорія оцінна, що характеризує людину як суб'єкта певного виду діяльності і забезпечує досягнення успіхів. При цьому оцінюються такі компоненти, як структура знань і умінь, ціннісні орієнтації, ставлення до діяльності, її результативність і здатність до її удосконалення. Іншими словами, компетентність - це стійка готовність і здатність людини до діяльності зі «знанням справи». Останнє залежить від таких п'яти основних елементів: глибоке розуміння суті завдань і проблем, які розв'язуються; наявність досвіду у даній сфері; почуття відповідальності за досягнуті результати; здатність учитися на помилках і привносити корективи у процес досягнення мети.

В основному під таким кутом зору розглядається компетентність у працях І.Ф. Ісаєва, І.А. Зязюна, О.Є. Ломакіна, В.В. Нестерова, І.П. Підласого, В.А. Сластьоніна, В.М. Ягупова та ін.

Окрім того, у вітчизняній педагогічній науці активно розробляються «еталонні моделі компетентності» та «комплекс професійних компетентностей» підготовки майбутніх фахівців у вищих закладах освіти. Неподалік розроблена «концепція компетентності» як головна ідея, що пронизує сучасну національну систему освіти. Суть якої полягає в тому, що «...система освіти тільки тоді може

вважатися ефективною, коли її результатом буде компетентна особистість, котра володіє не тільки знаннями, моральними якостями, але й уміє адекватно діяти у відповідних ситуаціях, застосовуючи здобуті знання і беручи на себе відповідальність за дану діяльність». Як бачимо, компетентність можна вважати одним з вагомих критеріїв підготовки фахівців у вищих закладах освіти.

За аналізом праць науковців можна визначити такі ключові компоненти професійної компетентності: інформаційна, продуктивна, моральна, психологічна, предметна, соціальна, математична, особисті якості вчителя та комунікативна компетентність. Останній компонент є одним з найголовніших. Комунікативна компетентність - це вміння вступати в комунікацію, бути зрозумілим і спілкуватись без обмежень. Ці вміння допомагають зрозуміти інших вчителів, батьків і, власне, учнів. Від комунікативних здібностей вчителя залежить рівень інтелектуальних, моральних, етичних та естетичних поглядів і переконань учня. Головним завданням педагогіки є виховання гармонійної, всесторонньо розвинутої особистості, тому правильність, грамотність, культурність мови педагога рівноцінно впливає на формування дитячого світогляду, як і сімейне оточення. Погоджуючись з А.С.Макаренком, ми знаємо, що трапляються випадки, коли саме педагог ставав для дитини головним авторитетом.

Успіх педагогічної комунікації залежить від того, чи вміє учитель налагодити контакт з аудиторією, від системності його викладу, логіки, аргументації, вміння стимулювати учнів для подальшої діяльності, заохочувати, керувати увагою, передбачати конфлікти, розбіжності, знімати емоційне напруження в спілкуванні та усувати бар'єри, запобігати виникненню конфліктних ситуацій. Водночас, варто підкреслити, що комунікативні уміння в поєднанні із знаннями, навичками, методичним мистецтвом, психолого-педагогічними якостями особистості створюють надійні підвалини для формування педагогічної майстерності.

Л.Петровська виділяє компетентність у спілкуванні як за суб'єкт-об'єктною, так і за суб'єкт-суб'єктною схемами. Компетентність у спілкуванні за суб'єкт-об'єктною схемою охоплює зовнішній поведінковий рівень спілкування і знаходить вираження у орієнтації особистості на використання монологічних стратегій взаємодії з людьми. В орієнтації особистості на застосування діалогічних стратегій взаємодії з партнерами проявляється п компетентність у спілкуванні за суб'єкт-суб'єктною схемою. Важливою педагогічною умовою ефективної педагогічної комунікації є формування у вчителів чітких уявлень про сутність та структуру комунікативних умінь. Мова йде про володіння різними типами педагогічного спілкування: нормативно-оцінним (зняття критичності, неприйняття, утворення спільності), довідково-інформаційним (вміння викладати потрібну інформацію), організаційно-цільовим (диференціація форм і засобів впливу, постановка спільних цілей, зіставлення досягнутих результатів і визначеної мети).

Л.Савенкова проаналізувала комунікативні вміння та розробила спеціальні прийоми («пристосування» у спілкуванні, комунікативна атака та ін.), оволодіння якими забезпечує педагогічний контакт у професійному спілкуванні педагога. Використання їх на практиці дозволили нам дійти висновку, що вони також сприяють стимулюванню розвитку мотивів комунікативної діяльності. Це є однією з педагогічних умов успішності спілкування вчителя та учнів. Для формування у вчителів ціннісного ставлення до професійно – педагогічної комунікації використовувалися методи емоційно- морального стимулювання, зацікавлення, створення ситуацій новизни, емоційного сплеску та заохочення, які сприяють

стимулюванню їх внутрішньої енергії. Продуктивний рівень комунікативної компетенції учителів пов'язаний з такими особистісними характеристиками, як відповідальність, великодушність, співробітництво, владність, лідерство. Такі вчителі характеризуються досить вираженою потребою відповідати соціальним нормам, схильністю ідеалізувати гармонійність міжособистісних взаємин, певною екзальтованістю у прояві своїх переконань і почуттів, емоційним „включенням” у події, що відбуваються „тут і тепер”. Вони легко вживаються у різноманітні соціальні ролі, комунікативні, доброзичливі, готові до самопожертви, гнучкі у міжособових стосунках, артистичні, схильні до проявів милосердя й добродійності. їм притаманне прагнення справити позитивне враження на співрозмовників, бажання подобатися їм, відповідати їхнім очікуванням. Вони дуже чутливі до емоційного стану групи, залежні від нього. Комунікативні уміння тісно пов'язані з комунікативною культурою особистості, яку А.Мудрик визначає як систему знань, норм, цінностей та зразків поведінки, прийнятих у суспільстві, й уміння органічно, природно та невимушено реалізовувати їх у діловому та емоційному спілкуванні. З цим визначенням можна погодитися, виділивши окремо систему комунікативних умінь, які дозволяють учителям (з погляду педагогіки) цілеспрямовано, вільно й творчо здійснювати як свою діяльність, так і спрямовувати діяльність учнів у навчально-виховному процесі. Комунікативні уміння також пов'язані з педагогічною технікою. Як і для педагогічної техніки, для розвитку комунікативних умінь потрібні знання із сфери спілкування з учнями, знання суті педагогічних конфліктів, знання про мовлення як передумову педагогічної майстерності й засіб педагогічної праці. Спілкування вчителя з учнем за своєю моделлю є двостороннім потоком інформації, тому комунікативна функція педагога тісно взаємопов'язана з інформаційною. Важливими є вміння вчителя оцінювати якість передачі інформації, її повноту, зміст, форму, дає змогу не лише оперативно й правильно сформулювати уявлення про інформацію, але й адекватно оцінити знання учнів. Учитель й сам має оволодіти навичками ораторського мистецтва, словом як засобом передачі інформації.

Процес навчання і виховання є певною системою соціально- психологічної взаємодії. Спілкування відіграє значну роль при вирішенні навчально-виховних завдань педагогічної діяльності. Добре розвинені комунікативні вміння потрібні вчителю для створення оптимального педагогічного клімату. Ефективність педагогічної комунікації залежить від формування у вчителів чітких уявлень про сутність та структуру комунікативних умінь, їх сформованість. Необхідною умовою успішного протікання процесу спілкування є комунікативна компетентність його учасників, при цьому вагомими аспектами виступають готовність педагогів до навчально-виховної роботи, розвиток соціально-психологічних умінь, міжособистісної взаємодії, нерозривність педагогічного процесу із педагогічним спілкуванням, проектування можливих ефективних засобів подання інформації на основі передбачення можливих наслідків її сприйняття, проектування власної виконавчої діяльності, підведення учнів до висновків, які можна зробити після подачі матеріалу, заохочення у закріпленні продуктивних дій, узагальнення ефективних впливів на учнів. Важливими педагогічними умовами ефективності комунікації є вміння вчителя розмовляти з дітьми логічно, чітко, виразно, дохідливо й зрозуміло, вміння вчителя оцінювати якість передачі інформації, її повноту, зміст, форму. Важливим було б розглянути шляхи формування комунікативних умінь у студентів педагогічних вузів.

Література

1. Дубасенюк О.А. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності: Монографія. – Ж.: Житомирський державний педагогічний університет, 2003. – 192 с.
2. Заброцький М.М. Комунікативна компетентність вчителя: екопсихологічний вимір // Практична психологія та соціальна робота. – 2009. – № 6. – С. 1-4.
3. Мерзлякова О. Учителі й учні; мистецтво діалогу: семінар та тренінгові заняття психолога з педагогами. / Редкол.: Т.Шаповал та ін. – К.: Шк. світ, 2008. – 352 с.
4. Мудрик А.В. Общение как фактор воспитания школьников. – М.: Педагогика, 1984. – 112 с.
5. Петровская Л.А. Компетентность в общении. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 216 с.
6. Савенкова Л.О. Комунікативність учителя // Початкова школа. – 1998. – №8.

*Олена Горячко,
студентка ННІ філології та журналістики
Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент О.М. Власенко
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОКАХ ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ

Сучасне суспільство, а саме його динамічний розвиток, бурхливий науково-технічний прогрес, швидкий ріст наукових знань і їх широке застосування у виробництві, ставить перед нами нагальну потребу в творчих, діяльних і обдарованих, інтелектуально й духовно розвинених громадянах, з чого випливає, що найважливішою задачею вчителя у сучасній школі є саме формування всебічно обізнаної, творчої і креативної особистості учня, розвиток його мислення, творчої уяви, пізнавальних та інтелектуальних здібностей, а також створення оптимальних умов для їх реалізації.

Великою проблемою в наш час є те, що сучасний вчитель дуже часто перед собою ставить одну-єдину ціль – це «суха» передача змісту освіти школярам при мінімальній їхній мислительній діяльності. На мою думку, це трапляється саме тому, що при реалізації навчального процесу дуже часто не враховується його розвиваюча функція, яка передбачає саме процес «творіння» особистості, на основі розвитку її сприймання, вольової, емоційної та мотиваційної сфери. Це означає, що розвиток змісту і організація процесу навчання повинні здійснюватись на основі діяльнісного підходу і гуманітаризації процесу навчання. Але в наш час стало зберігатися класичний пояснювально-ілюстративний підхід у навчанні замість того, щоб активно впроваджувати хоча б елементи проблемного навчання.

Вивченню даній проблемі було приділено вже достатньо багато уваги з боку вчених-педагогів та психологів. Питання розвитку творчих здібностей учнів знаходяться в центрі уваги дидактів, психологів і істориків-методистів. Ряд дослідників підкреслюють, що творча особистість характеризується мотиваційною активністю і спрямованістю, інтелектуальними здібностями, емоційно-чуттєвими та естетичними властивостями, пізнавальною активністю, гнучкістю, здібністю до співробітництва, комунікативністю тощо. Інтелектуальні здібності є основою для творчості, а комунікативно-творчі – специфічною формою творчості, що стимулює нове. Інтелектуальні здібності поділяються на інтелектуально-логічні та

інтелектуально-евристичні. У працях В.І. Андрєєва, О.Л. Яковлева визначено взаємозв'язок між інтелектуально-логічними, інтелектуально-евристичними та комунікативно-творчими здібностями й формами творчості особистості. Педагогічний аспект формування пізнавальної активності школярів у процесі творчої діяльності розкритий в роботах А.М. Алексюка, В.І. Андрєєва, В.В. Давидова, Б.І. Коротяєва.

У своїх працях педагоги дійшли висновку, що загальними засадами визначення нового змісту освіти є гуманізація, диференціація, інтеграція, широке застосування нових інформаційних технологій, і, що саме основне, формування творчої особистості, як умова і результат повноцінного, багатокomпонентного процесу навчання.

То що ж таке творчість, що саме являє собою творча особистість і як її потрібно розвивати?! У Філософському словнику дається таке означення творчості: "Творчість - процес людської діяльності, що створює якісно нові матеріальні і духовні цінності" [2;с.405]. З цього виходить, що лише завдяки творчій діяльності людей можливий розвиток науки, техніки, мистецтва, освіти, державності і саме завдяки творчості можливий будь-який прогрес. Психолог А.Г.Спіркін розглядає творчість як "мислительну і практичну діяльність, результатом якої є створення оригінальних, неповторних цінностей, встановлення нових фактів, властивостей, закономірностей, а також методів дослідження і перетворення матеріального світу та духовної культури" [3; с.322]. "Творчість, - пише М.М.Амосов, - це створення нових моделей та втілення їх через ФА (функціональну активність) в матеріальні речі або ж у матеріальні моделі - книги, малюнки тощо" [4; с.158].

Особисто мені надзвичайно подобається визначення Світлани Сисоевої, яка є автором підручника для студентів вищих навчальних педагогічних навчальних закладів «Основи педагогічної творчості», де вона зазначає, що творчість – це одне із найзагадковіших явищ у житті кожної людини і в суспільства в цілому, що творчість не тільки забезпечує розвиток земної цивілізації, а й охороняє людину творця від стресів відгороджує від повсякденності і суєти, дозволяє черпати у ній сили й натхнення для життя і творчих злетів [1,с.10]. Саме тому розвиток творчих здібностей необхідно розпочинати з ранніх років, враховуючи наявні нахили дитини. Чим раніше починається розвиток здібностей, талантів, тим більше шансів на їх розкриття, на створення особистості, яка володітиме високим рівнем знань, потягом до нового, оригінального, вмітиме відкинути звичайне, шаблонне. Адже лише ту особистість можна сміло назвати творчою та креативною, якій притаманні здібності, що відповідають творчій діяльності та є умовою її успішного здійснення.

Отже, щоб сформувати всебічно розвинену особистість, потрібно велику увагу приділяти розвитку таких властивостей особистості, які дають можливість творчо використовувати здобуті знання, що дає можливість застосування діяльнісного підходу та використання проблемних запитань на уроці, що формує самостійність учня. Також я вважаю помилкою те, що часто вчителі у сучасній школі обирають для творчо-пошукової роботи лише обдарованих учнів. Тут варто пригадати класиків: видатні педагоги різних часів (Я.А. Коменський, В.О. Сухомлинський, К.Д. Ушинський та ін.) вважали, що організація педагогічного процесу, застосування дидактичних засобів завжди повинні враховувати індивідуальність учнів. В.О. Сухомлинський, наприклад, писав, що у кожної людини є задатки, обдарування, талант до певного виду або декількох видів (галузей) діяльності. Саме цю індивідуальність і потрібно вміло розпізнати, спрямувати життєву практику

учня на такий шлях, щоб у кожний період розвитку дитина досягала своєї вершини. 3. Петрасинський наголошував, що розвиток комплексу творчих рис особистості сприяє формуванню творчого стилю життя і творчої особистості [1, с.153].

На думку академіка В. Обручева, здібності, як і мускули, ростуть тільки в разі тренування, хоча зрозуміло, що факт природної обдарованості людини є незаперечним. Художник І.Рєпін, розпочавши в три роки вирізувати коників із паперу, у шість років прекрасно малював аквареллю. Моцарт, почавши грати в три роки на клавесині, уже в 12 років написав свою першу оперу. С. Прокоф'єв, відомий російський композитор, створив свої перші музичні твори у вісім років, а І. Ньютон уже в семирічному віці конструював порівняно складні механізми. Тому у розвитку творчих здібностей школярів велике значення має їх активність. Потрібно використати всі засоби, щоб перейти від творчих вправ до стимулювання творчої активності учнів. Цьому сприяють екскурсії на виробництво, домашні завдання дослідницького і конструкторського характеру, факультативні заняття, а також творча діяльність у гуртках, виступи з доповідями, конструювання приладів, досліджування явищ природи і техніки, участь у роботі МАН. [5]

Обов'язково слід пам'ятати, що основою творчості є пошукова діяльність учнів. На уроках гуманітарного спрямування її можна організовувати по-різному, враховуючи вікові та індивідуальні особливості учнів. Можна створювати проблемні ситуації різного типу: наприклад, при вивченні нової теми з історії цікаво запропонувати учням перевтілитися в політичних чи культурних діячів і запропонувати їм висловити свої шляхи вирішення проблеми, політичної ситуації; при вивченні незнайомого досі літературного твору можна запитати в учнів, чому на їхню думку поданий твір має саме таку назву, розгортаючи таким чином дискусію в класі, під час якої в дитини може виникнути правильна гіпотеза. Таким чином може формуватися хороша самооцінка і пізнавальний інтерес до учіння, до нового самостійного творчого пошуку, а отже, і до творчої активності. Сисоева визначає творчу активність як пошукову перетворюючу спонтанну діяльність особистості, яка не стимулюється зовні, а викликається внутрішнім саморухом особистості.

Щоб учень постійно перебував у творчому пошуку і не втрачав пізнавального інтересу, вчителю слід не лише бути наставником і тримати процес під контролем, а й самому бути своєрідним творцем, а саме створювати такі можливості на уроці, щоб кожний учень міг себе креативно проявити. Для цього слід правильно поєднувати методи та форми навчання на уроці, дотримуючись при цьому загальних принципів навчання. Завдання вчителя, які активізують роботу учнів на уроках української мови та літератури, іноземної мови, історії, художньої філософії, суспільствознавства: стимулювати бажання учнів працювати самостійно; заохочувати до роботи над проектами, запропонованими для роботи самими учнями; переконувати учнів у тому, що вчитель є їхнім одностороннім; заохочувати до максимальної захопленості у спільній діяльності; виключати будь-який тиск на дітей, створювати атмосферу "відвертості"; надавати дитині свободу у застосування своїх здібностей.

На завершення хотілося б ще додати те, що важливість предметів гуманітарного циклу зазначали ще з XVII століття такі філософи, як Дж. Локк, Й. Г. Песталоцці, І. Кант. Саме вони є основоположниками однієї з основних теорій освіти – формальної, суть якої полягає в тому, що знання породжуються самостійністю розуму, тому завдання освіти полягає не в оволодінні учнями

знаннями, а в розвитку їх розуму. Виходячи з цього відстоювався гуманітарний, «класичний» напрямок освіти [6,с.125]. Звісно, теорія було не зовсім досконалою і пройшла свою еволюцію, але з того часу значення таких дисциплін, як мови, історія, суспільствознавство у формуванні творчої особистості та розвитку її мислительних здібностей не змінилося. Адже саме за допомогою них формується особистість патріота України, який усвідомлює свою належність до сучасної європейської цивілізації, чітко орієнтується в сучасних реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, зберігає і примножує українську культурно-історичну традицію, має шанобливе ставлення до державних святинь – української мови і культури, історії культури народів, з повагою ставиться до традицій народів і культур світу.

Література

1. Світлана Сисоєва/Основи педагогічної творчості: Підручник. – К.: Міленіум, 2006. – 344 с.
2. Философский словарь / Под ред. М. М. Розентш. – Изд. 3-е. – М.: Политиздат, 1972. – 496 с.
3. Спиркин А.Г. О творческой силе человеческого разума. – М.: Мысль, 1979. – 389 с.
4. Амосов Н. М. Алгоритмы разума. – К.: Наукова думка, 1979. – 221 с.
5. Інтернет-джерело/Дидактика/Малафійк І.В.
6. Практикум з педагогіки: Навчальний посібник: Видання 2-ге, доповнене і перероблене /За заг. ред. О.А.Дубасенюк, А.В.Іванченка. – Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т, 2002. – 482 с.

*Юлія Красовська,
студентка ННІ філології та журналістики
Науковий керівник – канд. пед. наук, професор О. С. Березюк
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ІДЕЇ А. С. МАКАРЕНКА ПРО КОМУНІКАТИВНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА

Інтегральною характеристикою здатності педагога здійснювати професійне спілкування є комунікативність. Комунікативність – це професійно-особистісна якість педагога, що характеризується потребою у спілкуванні, здатністю легко вступати в контакт, викликати позитивні емоції: у співрозмовників, відчувати задоволення від спілкування [1, с.105]. Для майбутнього вчителя саме комунікативність повинна стати основою в його педагогічній діяльності, а згодом і в подальшій майстерності. Слово вчителя – це інструмент його професійної діяльності. За допомогою слова можна різні педагогічні завдання: створити щире спілкування в класі, встановити належний контакт з школярами, досягти взаєморозуміння з колегами, батьками учнів; сформулювати в дітей відчуття емоційної захищеності, вселити віру в свої сили та можливості; розробити цікаву методику уроку, зробити навчально-пізнавальний процес соціально-значущим, привабливим.

Видатний педагог А. С. Макаренко блискуче вмів використовувати слово, як засіб впливу на вихованців, досконало володів комунікативними вміннями, комунікабельність була його однією з найкращих професійних якостей. Сам вчений-педагог про мовлення як засіб професійної діяльності писав так: «Я став справжнім майстром тільки тоді, коли навчився говорити «Іди сюди» з 15-20 відтінками, коли навчився давати 20 нюансів на обличчі в постаті, і в голосі. І тоді я не боявся, що хтось із вихованців до мене не підійде або не почув того, що треба» [2,

с.247]. Усвідомлюючи себе членом людського осередку, кожен індивід мав бути внутрішньо готовим узгоджувати своє життя із запитаннями, потребами, нормами взаємного спілкування, логіка й необхідність яких апробовані самим життям. Основи педагогічної майстерності якраз і ґрунтуються на комунікативності, на творчості, на вмінні постійно себе вдосконалювати і як вчитель, і як людина, і як представник соціуму.

На сторінках своїх творів А.С.Макаренко неодноразово звертався до питання взаємовідносин особистості і колективу, вчителя та учнів, визначення ролі педагога в процесі формування індивідуальності дитини. Слово вчителя як інструмент впливу на дітей нічим не замінити. Мистецтво комунікативності включає насамперед мистецтво говорити, звертатися до людського серця, шукати взаєморозуміння. Серед способів комунікативного впливу на особистість найбільш важливим А.С.Макаренко вважав переконання й навіювання. Переконання вчений розглядає як метод цілеспрямованого впливу на свідомість вихованця з метою формування в нього морально-психологічних рис, спонукання до спільної пізнавальної діяльності, подолання негативної поведінки.

В навчально-пізнавальному процесі, при викладанні основ наук, як гуманістичного, так і природничо-математичного циклів, саме переконання дає змогу втілити всі компоненти дидактичного процесу навчання, сформувати той рівень знань та вмінь, який потрібен на даному етапі, вмотивувати їх зміст та практичне застосування. Навіювання, або (від лат. підказка) – це психічний вплив однієї особи на іншу чи групу осіб, розрахований на некритичне сприйняття і прийняття інших слів, висловлення інших слів, висловлення в них думок і волі [1, с. 115]. До факторів ефективності педагогічного навіювання належить обстановка, в якій відбувається навіювання, ставлення педагога до того, що він навіює, впевненість у здійсненні навіювання; зміст навчального матеріалу; ставлення школярів до педагога; їх стан під час навіювання; врахування педагогом вікових та індивідуальних особливостей школярів; володіння технікою навіювання; створення умов для реалізації певних якостей, які навіюються [1, с. 115].

В своїй праці «Педагогічна поема», говорячи про характер впливу горьківців на вихованців курязьської колонії, Макаренко зауважив: «Тут вирішальними не були навіть міркування вигоди, тут відбувалося, звичайно, колективне навіювання, тут вирішували не розрахунки, а очі, вуха, голоси» [2, с.388].

Основні вимоги до культури мовлення: змістовність, комунікативна доцільність, багатство, точність, виразність, стилістична вправність, грамотність. А.С.Макаренко наголошував, що майбутньому вчителю потрібно виробити в себе звичку та потребу в постійному навчанні та підвищенні рівня культури свого мовлення. Особливу увагу при цьому слід приділяти дотриманню правильності і чистоти мови. Потрібно виробити в себе звичку звертання до словників, якщо виникає будь-який сумнів щодо правильності вживання слова, розвивати увагу до незнайомих слів, потребу запам'ятовувати, з'ясовувати їх значення, ввести в мовлення. Важливо свідомо орієнтувати себе на володіння ліберальною мовою в різких ситуаціях – не тільки при вирішуванні ділових питань, а й у спілкуванні з друзями, батьками, колегами.

Комунікативність пов'язана із природженим даром слова, яким володіє далеко не кожен вчитель, це набуте з часом уміння до ладу, ясно й образно говорити і писати, добираючи з багатьох варіантів найбільш точне й доречне.

У педагогічному процесі А.С.Макаренко віддавав перевагу не прямому

навіюванні. Він писав: «Вихователь повинен завжди добре знати наступне: хоча всі вихованці й розуміють, що в дитячому закладі їх навчають і виховують, проте вони дуже не люблять піддаватися спеціальним педагогічним процедурам і тим більше не люблять, коли з ними без кінця говорять про користь виховання, моралізуючи кожне зауваження. Тому сутність педагогічної позиції – вихователя повинна бути прихованою від вихованців і не виступати на перший план. Вихователь, який безкінечно переслідує вихованців явно спеціальними бесідами, набридає вихованцям і майже завжди викликає деяку протидію» [3, с.323]. Головне, що визначить ефективність слова вчителя, – його чесність. Адже діти дуже тонко відчують правдивість слова, чутливо відгукуються на нього. Ще тонше відчують діти неправду, лицемірне слово.

У формуванні комунікативності педагога велике значення має і його культура мовлення, яка тісно пов'язана з культурою мислення, культурою поведінки, культурою почуттів.

Особливо яскраво це помітно в організації навчально-пізнавального процесу. Якщо педагог ясно, логічно мислить, вільно володіє знаннями та вміннями методики викладання свого предмету, то й мовлення в нього буде ясне, логічне, матеріал навчальний стає легким та доступним для засвоєння учнями. Майстерне усне мовлення вчителя передбачає, крім, звичайно, відповідної інтонації, міміки і жестів, добре поставлений наголос, чітку дикцію, а також паузи, які часом красномовніші за слова, а все це разом полегшить учням засвоєння нового навчального матеріалу. Безбарвне, монотонне мовлення не викликає в учнів емоційного ставлення до того, що пояснює вчитель, не збуджує їхньої думки, пізнавального інтересу. Вчитель просто інформує про ті чи інші явища, предмети, залишаючи школярів пасивними слухачами, які мусять механічно сприймати і відтворювати цю інформацію. Виразне мовлення акцентує увагу учнів, їхню відтворювану і творчу уяву, викликають співпереживання.

Особливо це стосується вчителя-філолога. Викладання гуманітарних дисциплін, а саме іноземної мови, спонукає його до виразного мовлення, до конкретності, безпосередності, здатності викликати в дітей візуальні картини, яскраві бачення та відчуття. А.С.Макаренко обґрунтував принципи «системи перспективних ліній», сутність якого розкрив в своїх працях «Педагогічна поема», «Прапори на баштах», «Методика організації виховного процесу». І цей принцип дуже до речі в організації не лише виховного, а й навчально-пізнавального процесу. «Людина не може жити на світі, якщо попереду в неї немає нічого радісного, справжнім стимулом людського життя є завтрашня радість» [4;с.317].

Отже, саме слово вчителя на уроці допоможе учню не лише відчувати мотивацію здобуття нових знань, вмінь та навичок, а й перспективу їх застосування, відчувати, що «радість пізнання, без якої неможливо досягти певного успіху в навчанні».

Тому й заслуговують на увагу думи А. С. Макаренка, які стосуються не лише формування комунікативності в майбутніх вчителів, а й підготовка їх до педагогічної діяльності в цілому: «...передусім в організації характеру педагога, вихованні його поведінки, а потім в організації його спеціальних знань та навичок, без яких жоден вихователь не може бути хорошим вихователем» [4, с.223]. Суттєві шляхи формування педагогічної майстерності за А. С. Макаренком такі: розвиток вміння «читати за обличчям» дітей, за їхніми жестами, внутрішнім станом, намірами тощо, формування вмінь керувати своєю мімікою, поведінкою, жестами; розвиток емоційно-вольових якостей й комунікабельності, психологічна підготовка; належна

підготовка володіння словом [3, с.223]

Педагогічна спадщина А.С.Макаренка – це складна, цілісна і динамічна сукупність ідей та практичних рішень, які завжди може використати педагог для свого професійного становлення.

Література

1. Педагогічна майстерність: Підручник/За ред. І. А. Зязюка - 3-тє вид., допов. і переробл. – СПД Богданова, 2008. – 376 с.
2. Макаренко А. С.: Про мій досвід. Твори: В 7 т. – К., 1954 – Т.5. – С.247
3. Макаренко А. С. Методика виховної роботи. – К.; Рад. школа, 1990. – 366 с.
4. Макаренко А. С. Твори в 7 Т. – Т.3. – К., Рад.школа, 1953. – С.317
5. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних: підручник/ Л.С.Попова, І. Ф. Финдрійко та ін. – К.: ВЦ «Академія»; 2010 – 328 с.

Наталія Захарчук,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Київський Національний авіаційний університет)

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ СКЛАДОВОЇ ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ ТА ПІДРУЧНИКІВ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Нині над питаннями модернізації професійної підготовки працюють багато дослідників. Зокрема дидактичні основи підготовки студентів у вищій школі досліджуються Ю. Бабанським, В. Бондарем, О. Савченко, А. Хуторським та ін.; культурологічний підхід до підготовки студентів до міжкультурної взаємодії знаходимо в роботах С. Арутюнова, Г. Батіщева, Є. Верещагіна, В. Грехньова, В. Костомарова та ін. Крім того, проблемі формування іншомовної компетентності та висвітленню особливостей комунікації екологів присвятили дисертаційні дослідження Е. Бібікова, І. Розмаріца; питання підготовки майбутніх спеціалістів до міжкультурної комунікації розкриваються в дослідженнях В. Кручек, В. Романової, Л. Сікорської, І. Тимченко та ін. Проте в зазначених дослідженнях не аналізуються глибоко питання, що стосуються теоретико-методологічних основ готовності студентів інженерно-технічних спеціальностей до міжкультурної взаємодії, її практичної реалізації в навчально-виховному процесі вищих технічних навчальних закладів та шляхів удосконалення змісту навчальних програм і підручників для майбутніх екологів для їх підготовки до професійної міжкультурної комунікації.

Таким чином, мета статті полягає у детальному аналізі навчальних програм та підручників з гуманітарних дисциплін, що використовуються для підготовки майбутніх екологів у вищих навчальних закладах, дослідженні змістового навантаження підручників, яке сприяє формуванню міжкультурної комунікативної компетенції студентів. Водночас серед основних завдань є запропонувати шляхи удосконалення комунікативної складової змісту навчальних програм та підручників з гуманітарних дисциплін.

Однією із характерних рис сучасної професійної освіти є гуманізація та гуманітаризація, формування загальнолюдських, моральних і національних цінностей у майбутніх фахівців. Безумовно, засобом формування міжкультурної комунікації студентів може виступати будь-яка навчальна дисципліна, але особливо ефективним у цьому плані є гуманітарний блок дисциплін. Вплив гуманітарних

дисциплін при підготовці майбутніх екологів до міжкультурної комунікації є комплексним, інтегративним, складним педагогічним явищем. У нашому дослідженні вибір предметів гуманітарного циклу був обумовлений знаннями студентів предметної, мовної, культурної та комунікативної компетенцій для успішної міжкультурної професійної взаємодії. Тому за основу ми взяли гуманітарні предмети "Основи педагогіки і психології", "Українська та зарубіжна культура", "Ділова українська мова" та "Іноземна мова". Розглянемо детальніше особливості викладання та цілі вивчення кожного з обраних предметів та проаналізуємо структуру і змістове наповнення підручників, що використовуються для опанування цих дисциплін студентами напряму підготовки 0708 "Екологія". Основна мета навчальної дисципліни "Основи педагогіки і психології" – надати майбутнім фахівцям-екологам знань методологічних засад педагогіки й психології, закономірностей розвитку та функціонування свідомості людини, а також досвіду застосування цих знань у житті та професійній діяльності. У результаті вивчення дисципліни студент повинен знати наукові основи психології та педагогіки, основні поняття з психології та педагогіки, закономірності психічних, фізіологічних, вікових, індивідуальних особливостей людини. Студент повинен уміти практично застосовувати основні поняття й методи дослідження психології та педагогіки, бачити шляхи впровадження знань у свою майбутню діяльність, оволодіти способами педагогічного та психологічного впливу, використовувати ефективні методи спілкування людей у сумісній діяльності, а також при виконанні функцій керівника. Навчальний матеріал структурований за модульним принципом і складається в основному з двох модулів, до яких входять наступні теми: з психології – психологія як наука, особистість, когнітивна та афективна сфери особистості тощо; з педагогіки – педагогіка як наука, теорія виховання, поняття про педагогічну майстерність і педагогічну творчість, психолого-педагогічні аспекти спілкування, психолого-педагогічні аспекти управлінської діяльності. Крім того, значна увага приділяється вивченню видів спілкування, бар'єрів на шляху до ефективної комунікації та їх подолання, вербальної та невербальної комунікації, основних елементів ділового та міжособистісного спілкування, мистецтва проведення переговорів, публічних виступів і дискусій тощо. Характерними рисами тематичної літератури є її різноманітність та доступність, проте перевага тим чи іншим підручникам надається залежно від навчального закладу. Загалом можна зазначити, що вивчення навчальної дисципліни обмежене часовими рамками (зазвичай 54 години), чим і пояснюється оглядовий характер обраних тем і відсутність важливої інформативної частини плану щодо міжкультурної комунікації в майбутній професійній діяльності. Оскільки більшість людей сприймає іншу культуру лише через призму власної, приймаючи останню за еталон, це призводить інколи до зневаги іншої. Тут важлива роль відводиться предметам українознавчого спрямування. Навчальна дисципліна "Українська і зарубіжна культура" або "Культурологія", використовуючи такі базові дисципліни, як мовознавство, літературознавство, основи філософії, історії, соціології, політології, сприяє формуванню у майбутніх фахівців-екологів моральної, естетичної культури. У вищих технічних навчальних закладах ця дисципліна в основному охоплює 54 навчальні години. Мета зазначеного курсу – розкрити процеси культурного розвитку людини, завдяки яким формується не тільки національна культура, національна свідомість, а й культура зарубіжних країн, все те, що притаманно всім народам світу. Комплексний підхід до вивчення культури прищеплює навички

пізнання світоглядних процесів у їх розвитку чи занепаді, навчає виявляти хронологічні закономірності, певні прикмети в культурі тощо. Виховна місія культури спрямована на розширення кола спілкування, розвиток духовності кожної людини, на досягнення культурного сенсу різних епох, творчості народів і окремої особистості. Відповідно студенти-екологи при вивченні цієї дисципліни ознайомлюються з сучасними концепціями, поняттями, категоріями, формами на прикладі здобутків світової культури, опановують систему знань з культурології. Хоча завдання навчальних програм спрямовані на використання здобутих знань для підвищення індивідуального культурно-освітнього рівня та професійної компетентності, проте часова обмеженість і значна частина матеріалу, що залишена на самостійне опрацювання, можуть перешкоджати об'єктивному розумінню культурних особливостей народів. Поза увагою також лишаються комунікативні особливості представників різних культур і відповідні відмінності в стратегіях і тактиках спілкування, накладених цими культурами.

Тобто, серед перерахованих умінь, які студенти мають опанувати по завершенню курсу, не згадуються вміння ефективно проводити міжкультурну комунікативну взаємодію в межах майбутньої професійної діяльності. Студенти-екологи вищих навчальних закладів, навчальні програми яких були досліджені, в основному не мають уніфікованих підручників, а користуються рекомендованою літературою.

Успіх міжкультурної комунікації залежить не лише від знання культури співрозмовника, але й від системи традицій, символів, знаків, їх застосування, правил комунікативного співробітництва, комунікативних стратегій, від рівня володіння мовою. Тому знання власної культури, власної мови, відповідних правил поведінки є обов'язковим при міжкультурній комунікації, адже остання неможлива без ідентифікації її учасників як представників окремих культур.

Так, метою вивчення курсу "Ділова українська мова" є дати інформацію студентам про ведення сучасних особистих і ділових паперів, навчити їх етикету сучасного ділового спілкування з урахуванням національних традицій, переконати майбутніх спеціалістів, що їхній фаховий рівень визначається й загальним рівнем культури мовлення, орфоепією, володінням нормами словозміни, виразною логічною інтонацією, умінням спілкуватися з людьми різного соціального статусу та з різним рівнем знань. Навчальна дисципліна "Ділова українська мова" має інтегрований характер, оскільки поєднує в собі досягнення сучасної науки як у мовознавчій, так і професійній сферах, реалізує ідею максимального наближення мовної освіти студентів до їх фахових потреб, тому тісно пов'язана з дисциплінами, які вивчаються сьогодні в перерахованих закладах. Отже, у процесі викладання гуманітарних дисциплін педагог орієнтується на інтегративний підхід як засіб формування узагальненої системи знань, умінь і навичок міжкультурної комунікації в студентів-екологів.

Фрагментарність при підготовці до міжкультурної комунікації ускладнює комплексне розуміння студентами певного процесу, запобігає використанню ними вже набутих знань й умінь за межами того чи іншого предмета.

У проаналізованих програмах і підручниках з гуманітарних дисциплін недостатньо приділено уваги підготовці майбутніх екологів до професійної міжкультурної комунікації, формам, методам і засобам формування такої готовності в процесі вивчення цих дисциплін тощо. Такий стан справ, як свідчить дослідження та власний досвід роботи зі студентами-екологами в Інституті екологічної безпеки

НАУ, може суттєво відобразитися на якості професійної підготовки випускників.

Література

1. Довідник з підготовки фахівців / [уклад. В. Бабак, М. Кулик, А. Полухін]. – К. : НАУ, 2006. – 352 с.
2. Чулкова Л. О. Комунікативна компетенція – провідна складова професійної підготовки вчителя-європейця, викладача англійської мови / Л. О. Чулкова // Педагогіка. – 2004. – № 4. – С. 34–37.
3. Гришкова Р. О. Лінгвістичні та міжкультурні фактори у навчанні ділової англійської мови / Р. О. Гришкова // Наукові записки : Філологічні науки. – 2004. – Т. 34. – С. 82–84

Віта Кравчук,

магістрантка ННІ педагогіки

*Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент О.М. Власенко
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

Відродження національної школи і реформування освіти в Україні є вимогою часу. Цей процес зумовлений змінами у суспільно-політичному житті і засвідчений Законом про освіту, Державною національною програмою «Освіта» (Україна ХХІ століття), концепцією мовної освіти.

Із зміною соціально-політичних функцій української мови на сучасному етапі, наданням їй на конституційному рівні статусу державної спостерігається переорієнтація мети навчання мови в освітніх закладах України. У проекті Державного освітнього стандарту з української мови (початкова ланка) визначено мету її навчання, яка полягає насамперед у формуванні в учнів умінь будувати висловлювання в межах доступних для них тем і типів текстів. Зміст і процес навчання при цьому мають будуватися на основі комунікативно-діяльнісного підходу.

Формування комунікативних умінь – одна з основних проблем сучасної методики навчання мови, оскільки відсутність належної кореляції між теоретичними знаннями і практичними мовленнєвими вміннями позначається на кількісних і якісних характеристиках мовлення, породжує різного типу мовленнєві помилки й недоліки. З метою запобігання їм, окрім опанування теорії мови, школярів необхідно вчити орієнтуватися в конкретній мовленнєвій ситуації, відповідно до цього добирати зміст та мовні засоби для вираження думки, володіти правилами мовленнєвої поведінки в різних умовах спілкування.

На комунікативну спрямованість гуманітарних дисциплін вказують А.Й. Багмут, Л.О. Варзацька, Н.А. Гац, В.Т. Горбачук, Д.М. Кравчук, Т.Ф. Потоцька, М.В. Сокирко, Г.О. Фомічова, О.Н. Хорошковська, Г.Т. Шелехова та ін.

Спілкування необхідною умовою буття людей, без котрого неможливе повноцінне формування не тільки окремих психічних функцій, процесів і властивостей людини, але і особистості в цілому.

Саме в молодшому шкільному віці спілкування і взаємодія з оточуючими виходять на перший план. Дослідники єдині у визнанні того величезного значення,

що має для молодшого школяра спілкування з ровесниками, оскільки воно знаходиться в центрі його життя, багато в чому визначає всі інші сторони поведінки та діяльності. Проте, як свідчить життєва практика та наукові дослідження, далеко не кожен молодший школяр спроможний ефективно налагодити і підтримувати взаємовідносини з оточуючими його людьми. А це, безумовно, позначається не лише на самопочутті, а й на якості його взаємин з однолітками, батьками та педагогами, на його поведінці, вчинках та особистісному становленні загалом.

Труднощі в спілкуванні молодшого школяра є однією зі складних проблем в психології. Недостатньо з'ясовані зовнішні та внутрішні чинники спілкування, а також питання про те, як впливають індивідуально-психологічні та особистісні характеристики суб'єкта на розвиток його комунікативних вмінь. Початкова школа відіграє вирішальну роль у розвитку комунікативних умінь учнів, оскільки є визначальною ланкою у формуванні особистості.

Причиною зростання інтересу науковців до проблеми комунікації в освіті є усвідомлення ролі комунікації як важливого чинника розвитку особистості та суспільства. Трансформація поглядів на онтологічні засади людського буття зумовила також процес зміни педагогічних парадигм в напрямі подолання монологічної парадигми комунікації, усвідомлення цінності "Іншого", посилення в педагогіці акценту на ціннісних аспектах навчально-виховного процесу, повернення до питання розвитку духовності особистості та ін. Особливого значення цей процес набуває для розвитку української освіти, для якої авторитарний, монологічний підхід в освіті був тривалий час визначальним, а досвід демократичної, діалогічної освіти незначний.

Поняття "педагогічна комунікація", на нашу думку, потрібно розглядати у широкому та вузькому його значеннях. Широке значення охоплює педагогічну взаємодію (освітньо-педагогічну взаємодію) у всіх сферах освіти, включаючи сферу управління освітою та наукову комунікацію. Вузьке значення обмежує процес педагогічної взаємодії навчально-виховним процесом.

Освітньо-педагогічна взаємодія – взаємодія між суб'єктами освітнього процесу спрямована на вирішення відповідних освітньо-педагогічних проблем. Педагогічна взаємодія – взаємодія між суб'єктами педагогічного процесу спрямована на вирішення відповідних педагогічних проблем.

В самій комунікації вже закладені етичні, естетичні, пізнавальні аспекти людського буття, закладений смисл ("любов", "повага", "довіра" "емпатія", "співробітництво", "співпереживання", "співтворчість" та ін). Термін "комунікація" (від лат. *communis* – робити спільним: ділитися, наділяти, обмінюватися, радитися, повідомляти, спілкуватися, приєднувати, зв'язувати, з'єднувати, брати участь), який визначається як процес та стан взаємодії людини з внутрішнім і зовнішнім світами, на основі яких "Я" усвідомлює себе в "Іншому". "Іншим" може бути "Я", "Ти", "Воно", "Ми". "Інші" об'єктивуються в людях, природі, суспільстві, культурі, космосі, божестві, тексті, комп'ютері та ін.

Сьогодні можна стверджувати, що існує декілька варіативних освітніх моделей, на яких базуються конкретні технології уявлення формування мовних та мовленнєвих умінь.

Зараз існує декілька навчально-виховних моделей. Перша, яку називають формуючою моделлю, в своїй основі передбачає те, що впливати на пізнавальний розвиток учня означає здійснювати ціленаправлене управління процесом засвоєння знань та вмінь при умові, якщо учень проходить всі необхідні етапи формування

знань та вмінь з наперед заданими якостями, спираючись на ключове поняття „розумова дія” (Н. Тализіна, І. Калошина, В. Безпалько, С. Шاپіро та ін.) [4].

Другу модель називають розвиваючою, вона зорієнтована на перетворення навчальної діяльності учня на рівнях змісту і форми її організації з тим, щоб забезпечити формування і розвиток теоретичного мислення, рефлексії, самостійності в розв’язанні різнобічних виховних та навчальних завдань, тощо. Для цього учням початкових класів пропонуються нові засоби навчально-виховної діяльності, наприклад, у вигляді знайомих моделей, що відтворюють загальний принцип явища, яке вивчається. При цьому змінюється і характер активності учнів: вони включаються в елементарну (частково-пошукову) дослідницьку діяльність тощо. Ключовим елементом даної моделі можна вважати способи діяльності (Д. Ельконін, В. Давидов, В. Репкін).

Основною дидактичною метою особистісної моделі є загальний розвиток учнів початкової школи, в тому числі їхніх пізнавальних, емоційно-волевих, естетичних можливостей. Виховання та навчання ведеться на високому рівні складності, хоча передбачаються умови для виявлення індивідуальних якостей учнів, їхніх слабких та сильних сторін. На заняттях та виховних заходах створюється атмосфера довірливого спілкування, співпраця учасників процесу. Ключовим елементом цієї моделі вважається „цілісний особистісний ріст” (Л. Занков, І. Аргинська, Н. Нечаєва та ін.). У вільній моделі максимально враховується внутрішня ініціатива учнів. При певній допомозі з боку педагога учні початкової школи в позакласній виховній роботі самостійно визначають інтенсивність та продовження своїх домашніх занять, вільно планують свій час. Відсутня повністю жорстока система педагогічного впливу. Схвалюється імпровізація та диференціація як в змісті, так і в формі навчання. Ключовим моментом виступає „свобода індивідуального вибору” (А. Матюшкін, М. Махмутов, М. Скаткін, Г. Щукіна та ін.) [2].

Використання цих моделей, без сумніву, впливає на підвищення ефективності шкільного навчально-виховного процесу, тому що на першому плані знаходиться учень як суб’єкт діяльності, і основні педагогічні зусилля спрямовані на їхній пізнавальний та особистісний розвиток. Тому при розробці комунікативної стратегії виховання ці моделі в тій чи іншій мірі взаємоперетинаються. Особливо гнучко це спостерігається при визначенні мотивації навчально-виховного процесу. Інтереси, потреби та особливості емоціонального прояву учнів пов’язуються в першу чергу з їхніми комунікативними уміннями, тому що саме мотив є ініціюючим стимулом для розвитку навчально-виховної діяльності.

Зважаючи на це, вважаємо, що у вирішенні педагогічної проблеми формування основ комунікативної культури учнів початкової школи в позакласній виховній роботі доречно використовувати комунікативно-діяльнісний підхід (підхід до навчання мови, що полягає в такій організації виховання, коли засвоєння мови відбувається безпосередньо в процесі комунікативної (реальної або модельованої) діяльності з метою оволодіння основ комунікативних умінь та навичок. Комунікативно-діяльнісний підхід спрямований на формування в учнів комунікативної компетенції – здатності користуватися мовою залежно від конкретної ситуації.

Такий підхід вимагає розгляду лінгвістичної теорії як інструмента для практичного оволодіння мовою. Практична спрямованість вивчення мови передбачає не лише кількісні переваги практики над лінгвістичною теорією, а

насамперед навчання діяльності спілкування, створення при вихованні таких умов, які б спонукали учнів спілкуватися, висловлювати свої думки, доводити власні переконання, впливати на співрозмовників.

Література

1. Барита Л.С. Індивідуалізація пізнавальної самостійності молодших школярів // Початкова школа. – 1993. – №7. – С.17-19.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К.: Академія, 2004. – 344 с.
3. Вашуленко М.С. Комунікативний підхід до засвоєння мови в 2 класі // Початкова школа. – 1991. – № 8. – С. 20-24.
4. Вашуленко М.С., Дмитренко Л.І. Нетрадиційні уроки мовлення та мислення молодших школярів // Початкова школа. – 1993. – № 11. – С.6-8.

*Микола Дідус,
старший викладач
Бердичівський педагогічний коледж*

РОЛЬ САМООСВІТИ У ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ ВЧИТЕЛЯ

Одним з важливих завдань, які визначені Національною доктриною розвитку освіти, є формування нової ціннісної, духовної та культурно наповненої системи суспільства. Практична реалізація таких завдань залежить насамперед від особистості вчителя.

Професія вчителя музики потребує глибоких знань, мудрої любові до дітей, сформованої системи умінь і навичок. Тільки висококваліфікований вчитель музики, який розуміє та любить мистецтво, володіє комплексом знань, умінь і навичок в різноманітних галузях музично-педагогічної діяльності, зможе прилучити сучасних школярів до світу мистецтва.

Аналіз музично-психологічної, професіографічної та музично-педагогічної літератури дозволяє дійти висновку, що професійна діяльність вчителя музики є багатокомпонентною і включає виконавський, педагогічний та управлінський аспекти. Специфіка роботи вчителя музики полягає у тому, що за один урок на тиждень у початковій школі вчитель музики повинен навчити учнів музичній грамоті, сприяти оволодінню учнями навичками слухання музики, розвинути у достатній мірі музичні здібності, співацький голос, ритмічне відчуття, дати відомості про твори та їх авторів, забезпечити майбутньому слухачу серйозної класичної музики її розуміння і розумом і серцем.

Урок музики - це урок мистецтва, і саме музичне мистецтво визначає характер спілкування вчителя і учнів, методи, прийоми засвоєння музичного матеріалу учнями. Пошук вчителем ефективних методів музичного виховання і навчання є найбільш важливою задачею сучасного педагога-музиканта. Творча природа музичного мистецтва відкриває великі можливості для творчості вчителя музики. Творчість вчителя виявляється в інтерпретації музичних творів на основах композиторського задуму, ідеї, художнього образу твору.

Великого значення в опануванні технології педагогічної діяльності набуває самостійна робота студентів у процесі засвоєння фахових дисциплін. Під самостійною навчальною роботою розуміють різноманітні види індивідуальної і

колективної навчальної діяльності учнів (студентів), яка здійснюється ними на навчальних заняттях або дома за завданнями вчителя (викладача) під його керівництвом, однак без його безпосередньої участі [1].

Найбільш поширеними видами самостійної навчальної підготовки учнів (студентів) є: робота з підручниками, навчальними посібниками, дидактичними матеріалами, персональним комп'ютером; розв'язування задач; виконання вправ; написання рефератів і творчих робіт; самостійні спостереження; лабораторні роботи; дослідницька діяльність; конструювання; моделювання; виконання трудових завдань [2].

Під педагогічним керівництвом самовихованням студентів розуміють оптимальну організацію їхньої життєдіяльності, акцентування їхньої уваги на питаннях саморозвитку, відповідальності за себе, своє сьогодення та майбутнє, а також стимулювання самовиховної діяльності під час навчально-виховного процесу.

Педагогічне керівництво цим процесом слід здійснювати в таких напрямках: постійне вивчення індивідуальних особливостей студентів, поширення кращого досвіду їхньої роботи над собою; роз'яснення студентам сучасних вимог до особистості фахівця вищої кваліфікації; значення професійного самовдосконалення та визначення конкретних завдань із самоосвіти й самовиховання; ознайомлення студентів з ефективними прийомами роботи над собою; формування позитивної громадської думки, стимулювання процесу самовиховання; контроль і допомога студентам в роботі над самовдосконаленням; залучення студентів до різноманітних видів діяльності, які сприяють інтенсифікації процесу самовиховання; створення необхідних умов для систематичної цілеспрямованої роботи студентів над собою [2].

Орієнтиром у плануванні процесу професійного самонавчання і самовиховання майбутнього вчителя музики і художньої культури є його кваліфікаційна характеристика, на основі якої вибудовується програма індивідуальної самопідготовки студента до майбутньої професійної діяльності. Зміст самостійної роботи студента з дисципліни "Хорознавство" полягає у виконанні наступних завдань: самостійне опрацювання науково-педагогічної, методичної і мистецтвознавчої літератури (теорія хорового виконавства, технологія аранжування та обробки музичного матеріалу, методика роботи з учнівськими колективами); систематичне вдосконалення індивідуальних технічно-виконавських навичок і прийомів (інструментальних, диригентських); робота над власним сценічним образом (інструменталіста-виконавця, лектора, диригента).

Складовою роботи керівників шкільних хорів є добір репертуару з урахуванням вікових особливостей і рівня загальної музичної підготовки виконавців.

Значний обсяг роботи для студентів виноситься на самостійне опрацювання під контролем викладачів з диригування, аранжування. Методичні поради педагогів допоможуть студентам самостійно моделювати такий вид фахової діяльності керівника учнівського хору, як формування педагогічного репертуару.

Вивчення дисциплін музичного циклу необхідно майбутньому вчителю як для проведення уроків музики, так і для організації позакласної роботи, адже саме цей процес формує знання про основні закономірності розвитку музичної культури у світі, знання особливостей національних композиторських шкіл, розвиток художніх стилів (бароко, класицизм, рококо, романтизм тощо), знання з еволюції основних музичних жанрів і форм (опера, балет, симфонія, ораторія, соната тощо).

У процесі навчання майбутній вчитель музики повинен оволодіти наступними навичками та вміннями як цікаво розповідати дітям про музику, визначати основні риси музичних стилів, стилів конкретних відомих композиторів, вільно аналізувати твори, виявляти закономірності образного змісту, драматургії творів.

Література

1. Дьяченко Н., Котляревський И., Полянский Ю. Теоретические основы воспитания и обучения в музыкальных учебных заведениях. – К., 1987.
2. Смирнова Т.А. Диригент хору індивідуальність/ Науково-методичні матеріали для студентів та викладачів вищих навчальних закладів. – Вип.2. –Харків. – 2003.

Оксана Герасимчук,
студентка ННІ філології та журналістики
Науковий керівник – канд. пед. наук, доцент О.Л. Башманівський
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

РОЗВИТОК МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Як відомо, освіта – це один із найоптимальніших і найінтенсивніших способів входження людини в світ науки та культури. Саме під час здобуття освіти людина засвоює культурні цінності. Зміст освіти черпається і безпосередньо наповнюється із культурної спадщини різних країн і народів, із різних галузей науки, яка постійно розвивається, а також із життя та практики людини. Одночасно здобуття освіти є процесом трансляції культурно-оформлених зразків поведінки і діяльності, а також сталих форм громадянського життя.

Доведено, що духовне в людині проявляється завдяки її “вростанню” в культуру. Саме в процесі навчання і виховання людина набуває соціокультурних норм, які мають історичне значення для розвитку цивілізації, суспільства і людини. Загальнокультурна компетенція – це особливості національної і загальнолюдської культури, духовно-етичні основи життя людини і людства, культурологічні основи сімейних, соціальних суспільних явищ, компетенції в побутовій і культурно-дозвілєвій сфері. Ця компетенція скерована на те, щоб освоювати елементарні способи фізичного і духовного саморозвитку. У цьому зв’язку особливого значення набуває загальнокультурна компетенція вчителя, що скерована на освоєння способів його фізичного, духовного, інтелектуального саморозвитку. У сучасній педагогічній науці проблема підготовки мобільної особистості є продовженням не лише вітчизняних, але і світових традицій філософської і педагогічної думки. Цільова настанова системи освіти на розвиток особистих якостей і компетенцій учителя, що забезпечують його конкурентоспроможність, з особливою гостротою актуалізувалася в нашій країні останніми роками, коли в умовах швидкої зміни змісту професійної діяльності відбувається таке ж швидке оновлення наявних знань. Проте сформованість цих особистих якостей слід розглядати лише як передумову конкурентоспроможності суб’єктів професійної діяльності. Висока соціальна і професійна конкурентоспроможність виявляється в здатності особистості самостійно віднайти шляхи самореалізації, самовдосконалення, уникнути

“застрявання” в періодах вікових і професійних криз, не піддатися маргіналізації свідомості. Саме такі особистості складатимуть основу соціального фундаменту демократичного суспільства і стануть найчисленнішим класом “професіоналів”.

Проте, висловлюючись образно, виховати мобільну особистість може лише мобільна особистість. Система додаткової професійної освіти, що володіє кваліфікованими кадрами, а так само гнучкістю в побудові програм підвищення кваліфікації (професійної перепідготовки) і траєкторій індивідуального розвитку педагога, динамічністю в організації навчання фахівців, володіє значними можливості щодо вирішення проблеми розвитку професійної мобільності педагога на етапі післядипломної освіти. Ці завдання покликаний забезпечити розділ педагогічної науки про освіту дорослих – андрагогіка, що інтенсивно нині розвивається в Україні [1].

Разом з тим мобільні якості педагога в своєму прояві не обмежуються лише сферою суто педагогічної діяльності. В умовах, коли суспільство знаходиться на порозі другої хвилі глобальної фінансово-економічної кризи, що переходить часом у кризу політичну, учитель, педагог як громадянин і активний учасник соціально-політичних процесів виступає борцем з аморальністю, соціальною несправедливістю, політичною короткозорістю. У цій боротьбі межі мобільної особистості підсилюють цивільні якості педагога. Останнім часом до проблеми формування загальнокультурної компетентності вчителя як складової його педагогічної культури зверталися як зарубіжні, так і вітчизняні педагоги, зокрема В.Л.Бенін, Л.А.Волович, Н.Є.Воробйов, І.Ф.Ісаєв, Б.Е.Тамирин, В.Г.Бутенко, І.В.Бургун, В.І.Лозова, А.В.Троцько та ін. Проте в їхніх та інших роботах більшою мірою звертається увага на формування педагогічної культури вчителя і меншою – висвітлюється проблема формування загальнокультурної компетентності як механізму розвитку його мобільності. Аналіз наукових робіт показав, що нині немає єдиних поглядів на природу феномена “загальнокультурна компетентність” — не дано універсального визначення, немає загальновизнаної структури загальнокультурної компетентності. Практика свідчить про те, що несформованість загальнокультурної компетентності гальмує особистісне зростання вчителів і впливає на ефективність усього освітнього процесу. Тому формування загальнокультурної компетентності як інтеграційної якості особистості вчителя, що визначає особистісне зростання педагогів і сприяє вдосконаленню освітнього процесу в сучасній українській школі, набуває особливої значущості.

Радикальні соціально-економічні перетворення в українському суспільстві, що відбуваються останнім часом, активізація міжнародних зв'язків, пробудження національної самосвідомості українського народу і різних соціальних груп, зміна ролі людей у системі виробничих і суспільних відносин актуалізують потребу у висококультурному фахівцеві. У цих умовах відбувається зміна пріоритетів, стає можливим посилення культуроутворювальної ролі освіти, з'являється новий ідеал учителя — “людини культури”, що володіє загальнокультурною компетентністю.

Як відомо, набір ключових компетенцій, прийнятий в освітній практиці, містить у собі: компетенцію у сфері пізнавальної діяльності, засновану на засвоєнні способів самостійного набуття знань з різних джерел інформації; компетенцію у сфері суспільної діяльності; компетенцію у сфері трудової діяльності; компетенцію в побутовій сфері (включаючи аспекти сімейного життя, збереження і зміцнення здоров'я тощо); компетенцію у сфері культурної діяльності (включаючи набір шляхів і способів використання вільного часу, що культурно і духовно збагачують

особистість) [6].

Дві останні становлять загальнокультурну компетентність (ЗКК). Під загальнокультурною компетентністю (ЗКК) особистості слід розуміти сукупність знань, навичок, елементів культурного досвіду, що дозволяють індивідові вільно орієнтуватися в соціальному і культурному оточенні і оперувати його елементами [3].

Загальнокультурна компетентність включає такі аспекти: смисловий аспект - адекватне осмислення ситуації на основі наявних культурних зразків розуміння, оцінки такого роду ситуацій; проблемно-практичний аспект - адекватність розпізнавання ситуації, постановки і ефективного виконання цілей, завдань, норм у конкретній ситуації; комунікативний аспект - адекватне спілкування з урахуванням відповідних культурних зразків спілкування і взаємодії [3].

Разом з тим сучасний освітній процес вишу, де закладаються основи загальнокультурної компетентності майбутніх учителів, усе ще залишається традиційним і не володіє достатнім потенціалом для вирішення означеної проблеми.

Наявні педагогічні технології не сприяють формуванню загальнокультурної компетентності майбутніх педагогів. Вони або не припускають постановку цієї проблеми як завдання освітнього процесу, або не відносять вирішення цього завдання до навчальної діяльності. Саме тому для підготовки висококваліфікованих і конкурентоспроможних педагогічних працівників слід... "підвищити рівень фундаментальної професійної підготовки майбутніх фахівців шляхом подальшого розроблення освітніх стандартів, заснованих на ключових (загальних) і предметних (спеціальних) компетентностях, які відображають сучасні вимоги до рівня кваліфікації, мобільності, сукупності професійно важливих якостей" [5, с.45]

З цією метою слід відрізнити синонімічно використовувані часто поняття "компетенція" і "компетентність" учителя. Компетенція - відчужена, заздалегідь задана соціальна вимога (норма) до освітньої підготовки вчителя, що є необхідною для його ефективної продуктивної діяльності в освітній сфері. Компетентність же - це володіння вчителем відповідною компетенцією, що включає його особисте ставлення до неї і предмета своєї діяльності. Компетентність - якість особистості (сукупність набутих якостей) учителя та його мінімальний досвід діяльності в освітньо-виховній сфері [6].

До загальнокультурної компетенції вчителя зазвичай відносять пізнання і досвід діяльності в галузі національної і загальнолюдської культури; духовно-етичні основи життя людини і людства, окремих народів; культурологічні основи сімейних, соціальних, суспільних явищ і традицій; роль науки і релігії в житті людини; компетенції в побутовій і культурно-дозвілєвій сфері, наприклад, володіння ефективними способами організації вільного часу. Сюди ж належить і досвід освоєння учителем картини світу, що поширюється до культурологічного і загальнолюдського розуміння світу. Вихователь оволодіває способами діяльності у власних інтересах і на рівні власних можливостей, що виражається в неперервному розвитку окремих особистих якостей, формуванні культури мислення і поведінки. До цієї компетенції належить турбота про власне здоров'я, комплекс якостей, пов'язаних з основами безпеки життєдіяльності вчителя. Отже, загальнокультурну компетентність учителя ми розуміємо як професійно значущу інтеграційну якість особистості, яка поєднує в собі мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний і емоційний компоненти, що забезпечує єдність загальної і педагогічної культури і

визначає здатність суб'єкта включатися в педагогічну діяльність і орієнтуватися в сучасному соціокультурному просторі. Крім того, загальнокультурна компетентність педагога включає ще й такі компоненти, як інформаційний, операційно-діяльнісний, креативний та аксіологічний. Найважливішим засобом формування загальнокультурної компетентності вчителя виступає інтеграція навчальної і зовнішньо-навчальної інформації на рівні дидактичного синтезу, кореляції, стержнізації і комплексування. З іншого боку, пріоритет особистих сенсів і цінностей суб'єктів освітньої діяльності створює потребу обліку всього різноманіття індивідуальних особливостей і педагогічного досвіду. Тому спрямованість на розвиток професійної мобільності вчителя вимагає виявлення і дослідження її компонентів з метою максимальної індивідуалізації процесу продуктивного засвоєння змісту педагогічної освіти і раціонального динамічного використання його в професійній діяльності.

Література

1. Бургун І.В. Понятійно-термінологічна база компетентнісного підходу: освітні компетенції та їх ієрархія // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології: Збірник наукових праць Херсонського національного технічного університету. – Вип. 2(3). – Херсон, 2010. – С.171-176.

2. Перелік ключових компетентностей фахівця, визначених українськими педагогами (За матеріалами дискусій, організованих в рамках проекту ПРО-ОН "Освітня політика та освіта "рівний – рівному", 2004 р.). – У кн.: Хрестоматія з педагогіки вищої школи: Навчальний посібник / Укладачі: В.І.Лозова, А.В.Троцько, О.М.Іонова, С.Т.Золотухіна. За заг. ред. В.І.Лозової. – Х.: Віровець А.П. "Апостроф", 2011. – 408 с.

3. Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності. – У кн.: Хрестоматія з педагогіки вищої школи: Навчальний посібник / Укладачі: В.І.Лозова, А.В.Троцько, О.М.Іонова, С.Т.Золотухіна. За заг. ред. В.І.Лозової. – Х.: Віровець А.П. "Апостроф", 2011. – 408 с.

Наукове видання

**ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ**

*Збірник наукових праць
(за редакцією О.С. Березюк, О.М. Власенко)*

Надруковано з оригінал-макета авторів

Підписано до друку 05.06.2013 Формат 60х90/16.

Ум. друк. арк. 18.

Друк різнографічний.

Гарнітура Book Antiqua. Зам. Наклад

Видавництво Житомирського державного університету
імені Івана Франка

м. Житомир, вул. В. Бердичівська, 40

Свідоцтво про держану реєстрацію:

серія ЖТ №10 від 07.12.04